

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

ИЗВЕШТАЈИ СТАРЕШИНА СРЕДЊИХ ШКОЛА ЗА 1888, ШКОЛСКУ ГОДИНУ.

1. Директора крагујевачке гимназије

Подносим у понизности свој извештај о стању и раду крагујевачке гимназије за школску годину 1888|9.

Бројно стање. — Од уписаних у почетку школске године ученика:

У VII. разреду 42, учило је до краја школске године 41 и од њих положило је испит зрелости 28 или 68,2 на сто.,

У VI₁ разреду од уписаних 35 учило је до краја године 33 и од њих је прешло на чисто 48,4 на сто.

У VI₂ разреду од уписаних 38 учило је до краја године такође 38 и од њих је прешло на чисто 26,3 на сто.

У V разреду од уписаних 60 учило је до краја године 52, а прешло на чисто у старији разред 36,3 на сто.

У IV₁ разреду од уписаних 43 учило је до краја године 36 а прешло је у старији разред 69,4 на сто.

У IV₂ разреду од уписаних 38 учило је до краја године 33, а од ових прешло је у старији разред 36,3 на сто.

У III₁ разреду од уписаних 48 учило је до краја године 42, а прешло је на чисто у старији разред 38,1 на сто.

У III₂ разреду од уписаних 47 учило је до краја године 39 и од њих прешло је у старији разред 28,2 на сто.

У II₁ разреду од уписаних 51 учило је до краја године 47 и од ових прешло је 44,6 на сто.

У II₂ разреду од уписаних 50 учило је до краја године 44, а од ових прешло је 45,4 на сто.

У I₁ разреду од уписаних 64 учило је до краја године 60, а од њих прешло је у старији разред 45 на сто.

У I₂ разреду од уписаних 63 учило је до краја године 54, а од њих прешло је у старији разред 40,7 на сто.

У I₃ разреду од уписаних 57 ученика учило је до краја године 53, а од ових прешло је 30,2 на сто.

Наставничко особље. — У течају школске године радило је у свих седам разреда 22 наставника, и то 19 наставника предавало је обавезне предмете, 3 наставника (официра) предавали су војничко вежбање и гимнастику. Директор није ништа предавао, јер му то поред огромних административних послова није било никако могућно.

Од свих наставника само је дванаесторица њих служило у овој школи и прошле године, сви остали наставници дошли су у ову школу неки у почетку, а неки у средини школске године. У почетку ове школске године дошао је у ову гимназију и садашњи директор, који је по реду чет-

врти међу онима, који су за ове три године један за другим долазили и један другога у старешинском положају смењивали.

Између 22 редовна наставника (2 официра овде се не рачунају) њих седморица су професори, један је испитан али још пенаименован професор, десеторица су предавачи, тројица су учитељи, и један је хонорарни вероучитељ.

Настава. — Ради напретка наставе и ради бољег надзора у овој школској години предузете су ове мере;

1. Шести и четврти разред подељени су сваки на два паралелна разреда тако, да ни један од тих одељака у течају године није имао више од 38 ученика.

Због превеликог броја ученика ваљало је поделити и пети разред на два паралелна одељења, али због недовољног броја наставника та подела није могла бити извршена.

2. Због тога што ученици III и V разреда из 1887|8 школске године поводом болести дотичног наставника нису никако учили математику, већ су пуштени без икакве спреме из тога предмета у старије разреде, у овој школској години узето је из математике у IV разреду оба одељења и у VI разреду другог одељења, место прописана 3 часа недељно, свега 5 часова недељно, те је на тај начин у многоме накнађен онај губитак, што су га ученици у тој науци имали у 1887|8 школској години.

Из математике дангубили су због наставникове болести у 1887|8 школској години и ученици II разреда оба одељења, и прешли су у III разред без икакве спреме и без испита из математике. Али у овоме разреду број часова због недовољног броја наставника није могао бити повећан, него је тај предмет предаван са три часа недељно, као што је и пропи-

сано. Број часова у III разреду није повећаван ни због тога, што се држало да ће поред умереног броја ученика (било их је у течају године у сваком одељењу око 40) дотични наставник моћи накнадити губитак од прошле године, па макар се и не прешао сав за тај предмет прописани програм. Али, на жалост, ова очекивања нису се испунила, слабих ученика из рачунице у III разреду 1 одељења има 57 процената, а у III разреду 2 одељења има 39 процената. У осталом овај разред није такав само из рачунице, у геометријском цртању има у 1 одељењу слабих 27 процента, а у 2 одељењу 33 процената. Тако исто у физици има у 1 одељењу слабих 40 процената, а у 2 одељењу 51 проценат.

3. За немачки језик у VII разреду место прописана два часа узето је, по министарском одобрењу, 3 часа недељно. Ово је учињено због тога, што је наставник за немачки језик дошао тек на свршетку месеца декембра, па је ту дангубу ваљало бар у VII разреду накнадити увећаним бројем часова. И доиста испит зрелости показао је да је ова мера била потпуно оправдана, испит из немачког језика испао је преко сваког очекивања у главном врло добар.

4. Да би се број слабих ученика у I и II разреду колико толико смањено, потписани предложио је и професорски савет ове гимназије усвојио да се један или два часа у недељу дана после свршених часова школских могу задржати у школи слаби и рђави ученици, те да под надзором дотичног наставника попуне празнине свога знања из оних предмета, из којих имају слабе или рђаве оцене. (Акт бр. 128 од 11 фебруара ове године). Али овом мером од стране господe наставника није се скоро нико потпуно користио, два или три часа држана су из геомет-

ријског цртања — то је све што је за поправку слабих ученика I и II разреда урађено.

5. Да би поједини наставници знали како стоје са успехом из свога предмета према успеху из других предмета, свака два месеца састављени су и на углед изношени прегледи успеха из свију обавезних предмета, те је на тај начин сваки од наставника могао видети, колико му ваља у настави свог предмета радити, те да настава из његовог предмета упоредо корача са наставом из других предмета.

6. Свака два месеца слати су родитељима слабих ученика извештаји о учењу и владању истих, како што је то у овој школи од више година скоро увек чињено.

7. Кадгод је било могућности потписани одлазио је на часове појединих наставника. Кадгод би на тим часовима опазио да се наставник губи у великој опширности, или да је у настави ударио сувише једностраним правцем, он је згодним начином утицао на наставника да свој рад доведе у сугласност са радом осталих наставника. — Не може се порећи да би овакав рад старешине завода могао по целокупну наставу бити од доброг утицаја, али време од непуних осам месеци, за које је потписати старешина радио у овоме заводу, тако је кратко да се у овоме правцу није могло много учинити

Сметње у раду ове школе биле су ове:

1. Један наставник, који предаје математику, дуго је боловао, те је због његове болести за школу могло бити и веће штете, да није у почетку децембра прошле године исти наставник премештен у другу школу, где је мање посла, а на његово место постављен други наставник, који је, од како је постављен, свој посао непрекидно радио.

2. Као што је и напред поменуто, овдашња гимназија добила је наставника за немачки језик тек на крају децембра прошле године. По себи се разуме да ова дангуба није могла бити без штете за успех ученика у немачком језику.

3. За учење француског језика ни у једном разреду, осим VI и VII, скоро до 20 јануара ове године није било ручне књиге, него су ученици француску граматику писали, а изговарање и читање са табле учили. Тек око 20 јануара ове године почиње управа државне штампарije од времена на време слати један по један табак француске граматике од Емилијана Берберовића, и то шиљање продужује се непрекидно да самих овогодишњих испита, кад је и последњи табак послат.

4. Као сметња у раду ове школе може се узети и то, што су два наставника ове школе веома много одсуствовали. Тако један од наставника (наставник који предаје Историју српске књижевности) изгубио је, које због своје болести, које опет због полагања професорског испита, свега 156 часова, или 30,3 на сто од свију својих часова. Други наставник (који предаје Биологију у VI. разреду и Природопис у млађим разредима) изгубио је као Краљев повереник за изборе народних посланика за Велику Народну Скупштину, и због своје болести 116 часова, или 26,2 на сто од својих чланова.

Осим поменутих наставника одсуствовали су још: наставник физике 48 часова због болести, наставник математике у VII. разреду 43 часа такође због болести, и наставник хемије и рачунице 40 часова због својих послова, по одобрењу. Али изостанци ова три наставника, једно због своје малобројности, а друго због тога, што су празне часове заменили други

наставници и потписати старешина, нису могли бити од рђавог утицаја по наставу и рад школски.

5. Није било од незнатног утицаја на целокупан успех школски ни то, што је нов наставни план, који је у почетку ове школске године ступио у живот, стигао за читав месец дана доцније.

Тако исто није без штете по наставу ни сама та околност, што је у овој години из крагујевачке гимназије узето четири наставника за ревизоре основних школа. На овај начин сваки од тих наставника изгубио је у школи бар по 10 часова, а тих 10 часова пред испит, као што је познато, вреде колико 20 часова у почетку или у средини школске године. Узимањем гимназијских наставника за ревизоре основних школа гимназијска омладина подноси због учитеља основних школа штету, и то штету веома тешку и осетну — подноси је тиме, што остаје у својем послу неспремна, и у својем раду за своју будућност оназађена. Ако је и где нужна брза помоћ и поправка, то је овде нужна, ваљало би једном престати да се из редова гимназијских наставника рекрутутују ревизори основних школа, и гимназијске наставнике оставити да се баве послом, за који су најспремнији и најпозванији.

Ред у заводу и надзор над ученицима. — Ради одржања доброга реда и вођења надзора над ученицима између часова и пре часова установљено је у овој гимназији још поодавно „дежурство.“ У овој години учињена је у томе дежурству само та измена, што је ради јачег надзора и због велике множине ученика наређено да надзор воде три наставника, а не двојица као што је дотле био обичај.

Да би се могао водити јачи надзор над ученицима, који у овој вароши немају

својих родитеља, и који у овој гимназији чине већину, упућиване су разредне старешине да такве ученике по који пут у њиховим становима обилазе. Неки од разредних старешина по који пут и ову су своју дужност вршили, али то исто не може се рећи о свима.

Највише бриге задавали су они ученици, који су навикли да ноћу тумарају по кафанама. Да се томе стане на пут неки су ученици и строже кажњавани. Поред тога у своје време писато је општинском суду, те је он издао забрану гостионичарима, да у своје гостионице не смеју примати гимназијске ученике, и прописао казну за оне гостионичаре, који буду против те наредбе радили. Ова мера придично је помогла.

У погледу надзора над ученицима, кад су ван школе, имало би се још много радити, нарочито морао би се увести јачи надзор над становима ученичким. Многи ученици само због тога пропадају, што се случајно нађу у рђавом стану, са рђавим друштвом и у рђавој околини. У овоме питању за ову годину није се могло готово ништа урадити. До године, док се ово питање мало боље проучи, моћи ће се зар и у томе обзирати што год урадити.

Поред владања обраћена је пажња и на књиге, које ученици сами код својих кућа читају. Да би се по могућности спречио сваки штетан утицај, који би се помоћу рђавих књига ширио међу ученицима, препоручено је библиотекару народне библиотеке, да он ученицима само оне књиге на читање издаје, за које познато зна да ученицима могу од користи бити, у свима пак случајима, где он са тим питањем не би био на чисто, њему је наређено да ученике упућује старешини завода, који ће предузети што буде

требало, те да се књиге сумњиве вредности ученицима на читање не издају.

Ради контролисања књига и листова, што их ученици код својих кућа читају, одређена је једна комисија од два наставника, која је разгледала све књиге и листове, што их у својој библиотеци држи дружина ђака више гимназије, која овде у заводу већ од више година постоји. На основу извештаја те комисије повећи број књига из ове библиотеке морао је због своје сумњиве вредности бити узашћен. Тако исто, по саслушању професорског савета ове гимназије, забрањено је тој дружини држати политичке листове.

Казне. — Ради одржања доброга реда у заводу морале су бити чешће употребљене и казне. Ево како стоји број кажњених у појединим разредима :

У КОМЕ	КА	Ж	Њ	Е	НИ
РАЗРЕДУ	ЗАТВОРОМ	ОТПУШТАЊЕМ	ИЗГНАЊ.		
VII. 6	или 14.3	на сто	—	—	
VI. 30	" 42.2	" "	1	1	

У КОМЕ	КА	Ж	Њ	Е	НИ
РАЗРЕДУ	ЗАТВОРОМ	ОТПУШТАЊЕМ	ИЗГНАЊ.		
V. 31	или 59,5	на сто	1	2	
IV. 44	" 65,2	" "	—	—	
III. 39	" 48,1	" "	2	1	
II. 34	" 37,3	" "	2	—	
I. 64	" 38,3	" "	4	—	

Највише казна изречено је због изостанака, остале су казне због несташлука и других мањих и већих кривица.

Казне изгнања досуђиване су само онима, који су својим рђавим владањем и својим неуљудним и непристојним понашањем према наставницима постали опасни по ред у заводу.

Бр. 543.

7. јула 1889. год.
у Крагујевцу.

Директор
крагујевачке гимназије,
М. Давидовић.

2. Директора ујичке реалке

Према распису од 17. маја, 1880. год. ПБр. 2273., част ми је поднети господину Министру, о стању овога завода, на свршетку 1888|9. школ. године, овај извештај :

I. Ученици

Уписаних ученика и ученица било је свега 292 ; свршило годину свега 231.

У појединим разредима :

РАЗРЕД	УПИСАНО		СВРШИЛО РАЗРЕД		ПРЕЛАЗЕ У СТАРИЈИ РАЗРЕД	ПОНАВЉАЈУ		НАПУСТИЛО ШКОЛУ И ОТИШЛО У ДРУГЕ ЗАВОДЕ	ИСЕЉУЧЕНО			УМРЛО	ГУБИ ПРАВО НА ШКОЛОВАЊЕ	НАПОМЕНА
	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА		РАЗРЕД	ИСПИТЕ		С ПРАВОМ НА ИСПИТ	БЕЗ ПРАВА НА ИСПИТ	ИЗ ОВОГА ЗАВОДА			
I.	78	22	60	17	38	22	15	9	11	—	2	1	3	
II.	52	12	38	9	15	15	19	5	11	—	1	—	—	
III.	43	6	36	5	21	3	14	6	—	—	1	1	1	
IV.	31	11	21	11	15	7	9	5	3	1	1	—	1	
V.	13	—	10	—	6	1	3	3	—	—	—	—	—	
VI.	14	—	14	—	6	1	6	—	—	—	—	—	—	
VII.	10	—	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
СВЕГА	241	51	189	42	101	49	66	28	25	1	5	2	5	

Ученика који нису полагали испите из свију предмета било је: у I. разр. 4; у II. разр. 7; у III. разр. 10; у IV. разр.

6; у V. разр. 2; у VI. разр. 2; свега 31.

Успех ученика и ученица у појединим разредима показује таблица:

РАЗРЕД	ОДЛИЧАН	ВРЛО ДОБАР	ДОБАР	СЛАБ	РЪАВ
I.	3	17	42	16	—
II.	2	6	34	8	—
III.	1	12	24	2	—
IV.	1	6	21	5	—
V.	—	1	9	—	—
VI.	1	3	9	—	—
VII.	—	4	6	—	—
Свега...	8	49	145	31	—

Број оправданих и неоправданих изостанака у појединим разредима показује следећа таблица:

ИЗОСТАНЦИ	РАЗРЕД							НАПОМЕНА
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	
Оправдани....	1132	776	1012	1138	242	574	336	
Неоправдани	736	1130	279	545	87	134	45	
СВЕГА...	1868	1906	1291	1683	329	708	381	

Владање и похођење школе и цркве ученика и ученица у појединим разредима — према томе: јесу ли били кажњавани од разредних старешина, директора и савета реалке и јесу ли или нису њихове кривице застареле — показује следећа таблица:

РАЗРЕД	ВЛАДАЊЕ					ПОХОЂЕЊЕ ШКОЛЕ И ЦРКВЕ			
	ПРИ-МЕРНО	ВРЛО ДОБРО	ДОБРО	ЛОШЕ	ИЗГНАН ИЗ СВИЈУ ЗАВОЛА	ПО-ХВАДНО	МАР-ЉИВО	ПРИ-ЛИЧНО	НЕМАР-ЉИВО
I.	50	20	13	16	—	68	8	11	12
II.	25	15	15	9	—	17	6	25	16
III.	27	16	5	1	—	30	9	10	—
IV.	22	1	7	12	—	18	3	15	6
V.	11	1	—	1	—	6	4	3	—
VI.	5	3	3	3	—	7	1	6	—
VII.	10	—	—	—	—	5	5	—	—
Свега	150	56	43	42	—	151	36	70	34

Према успеху у наукама, владању и похођењу школе и цркве а у смислу расписа од 25. фебруара, 1882. год. ПБр. 1133. награђено је ученица и ученика књигама: у I. разр. 7; у II. разр. 5; у III. разр. 4; у IV. разр. 1; у VI. разр. 2. Сем тога према решењу проф. савета реалке од 27. јула ове год. Бр. 259; да се они ученици и ученице четири нижа разреда, који највише из три предмета имају добре оцене а из осталих врло добре и одличне и владања су примерног и врло доброг, награде похвалним листовима, награђено је овим листовима: у I. разр. 9; у II. разр. 2; у III. разр. 5; и у IV. разр. 5.

II. Предмети.

Сви предмети предавани су по наставном плану и прописаним програмима и то:

Наука хришћанска у I. разр. оба одељења, по књизи „приповетке старог завета“; у II. разр., по књизи „приповетке новог завета“; у III. разр. по књизи „црквено богословље“; и у IV. разр. по књизи „пространи катихизис.“ Предмет је свршен у I. и II. разр. у половини Маја; у III. разр. концем Маја; а у IV. разр. концем Априла.

Тешкоће при предавању није било; а наставник сем учебника служио се и преводом „старог и новог завета“, као и поучним одломцима ваљаних богослова.

Српски језик предавала су два наставника.

Један у I. разр. оба одељења по књизи „Српска граматика I. део од Ст. Новаковића“, изостављајући „све оно, што се указује у члановима: 36, 37, 38, 45—48, 51, 52, 53, 57, 58, 67 69 и све од 71 па до краја“. Место тога трудио се, „да знање ученичко о свему осталом утврди нарочито практичком анализом, служећи се при томе читанком Ст. Новаковића.“

„Таквим начином, — сам наставник вели — „трудио сам се научити ученике и да распознају именске облике. Сем тога, нарочиту сам пажњу свраћао на правилно писање ћирилицом и латиницом; на исправљање погрешака у говору и провинцијализам и на источни дијалекат“. Предмет је свршен на последњим часовима. Исти наставник предавао је и *познавање књижевности* у VI. разр. диктовано (7. табака) по Ст. Новаковићу, Пипину и Спасовичу (у нем. преводу). Уз то служио се и III. читанком Св. Вуловића, читао је по штогод ученицима и из оних писаца, од којих нема ништа у читанци н. пр. Ј. Рајића, С. Милутиновића, М. Пудића и т. д. Предмет је свршен на последњим часовима.

Други наставник предавао је Српски језик у II. разреду према новом наставном плану; а у III. и IV. разреду према прописаном програму, служећи се у III. разреду другим и трећим делом српске граматике од Ст. Новаковића; а у IV. разреду четвртим делом исте књиге. Предмет је свршио у II. разр. концем Априла; а у III. и IV. разр. око половине маја. Исти наставник предавао је у V. разр. и *познавање литературе* по својим белешкама а предмет је свршио концем априла.

Књиговодство и кореспонденција предавана је у VII. разреду диктандо (16. табака). Као основу за своје предавање наставник је употребио препоручени учебник Р. Предића а послужио се и својим белешкама. Предмет је свршен крајем фебруара.

Немачки језик предавали су два наставника.

Један у II. разреду по ручној књизи „Немачка граматика I. део од Траута,“ Тешкоћа није било никаквих. Предмет је свршен концем априла.

Други наставник предавао је овај предмет у III. разреду и свршио га до половине априла; у IV. разр. и свршио га концем априла и у V. VI и VII. разреду. И у ова три разреда радио је оно, што програм прописује и полагао је највише пажње превођењу са немачког на српски и обратно, како би ученике што боље могао упутити у начину превођења и излагања мисли, које ће им требати, и кад буду полагали испит зрелости из тога предмета.

Француски језик предавала су два наставника.

Један у II. разреду по новом наставном плану. При предавању било је тешкоћа, „једно са немања ручне књиге, а друго, што је ученицима према њиховом добу било доста тешко разумети и схватити сложена правила изговарања појединих гласова и речи“. Сем тога, што сви ученици нису могли — пошто није имало откуда — да набаве читанку Мајзнерову, те се морала на табли да пишу како поједина правила за изговарање, тако и реченице за вежбање — а то је одузимало много времена. Помоћ од француске граматике г. Емил. Берберовића, није могла бити осетна, пошто је ова књига доцкан стигла.

Други наставник предавао је у V. разр. француску граматику до неправилних глагола са изговарањем, читањем, писањем из читанке Мајзнерове, коју је прешао сву и поновио до пола. У VI. разр. свршио је неправилне глаголе, прилоге и везе и синтаксу за тај разред од Ж. Недељковића, коју су примењивали у читанци Ан-овој; одакле су преводили и понављали те преводе. У VII. разр. довршио је превођење из Ан-ове читанке. Нарочиту пажњу обраћао је наставник у вежбању ученика при превођењу са српскога на француски и

обратно, и то преко целе године на табли.

Математика.

а), *Раџицију* предавала су два наставника.

Један у I. разреду оба одељења по учебнику од М. Мијајловића. Предмет је свршио у половини маја.

Други у II. и III. разреду такође по учебнику од М. Мијајловића и предмет је свршио у II. разреду почетком маја; а у III. разреду око половине маја.

б., *Алгебру* предавао је потписати и један наставник. Потписати у IV и V. разреду по књизи од Р. Пеића „Алгебра“ и предмет свршио у IV. разреду концем маја; а у V. разреду концем априла. Тешкоћа није било никаквих.

Наставник је предавао у VI. и VII. разр. такође по књизи „алгебра од Р. Пеића“ и свршио је предмет у VI. разреду почетком маја; а у VII. разреду концем децембра, па је у овом разреду до краја априла поновио читав предмет.

в., *Геометрија и нацртна геометрија.*

Оба ова предмета предавао је један наставник. Први у IV., V. и VI. разреду по учебнику Ср. Стојковића, а равну тригонометрију у VI. разреду и аналитичну геометрију у VII. разр. по рукопису. Свршио га у IV. разр. концем маја, у V. разр. почетком марта, у VI. разр. у половини априла, а у VII. разр. концем марта. Други предмет за који нема учебника предавао је по свом рукопису и свршио га у V. и VI. разреду концем априла; а у VII. концем фебруара. Из овог предмета, ученици су, колико се могло, градили моделе од картона и цртали на листовима код куће.

Географију је предавао један наставник у свима разредима а по земљопису В. Карића сем што је у IV. разр. држао

и неколико предавања о сликама људских раса и свршио је у I. разр. оба одељења и II. разр. у другој половини априла; у III. разр. у првој половини маја; а у VI. разр. концем марта. Предмет је потпуно по програму исцрпен.

С тога што је програм у III. разр. врло простран и велики, морао је наставник узети и неколико ванредних часова, и исказао је своје мишљење: „да се програм из земљописа у III. разреду скрати тако, да се предаје: најпреча знања из политичког земљописа; општи преглед Европе; све српске земље у већем пространству“. Према томе би се имало предавати „у IV. разреду: јужна Европа, средња северозападна и источна Европа, и у V. разреду остали делови света (Азија, Африка, Америка и Аустралија)“. Најпосле наставник је изјавио, да је крајње време и потреба, да се за географију набаве нове мане политичке свију делова света, пошто се до сада служио физичким мапама.

Космографија предавана је у VII. раз. и наставник није могао прописани програм да исцрпи с тога, што је тај предмет почео да предаје тек крајем новембра прошле год. Предавања су држана само 5 месеци по 1 час недељно. Ученици су се служили писаним предавањима из тог предмета од прошле године.

Историја.

а., *Српску историју* предавао је један наставник, који није могао свршити цео програм, јер је велики, што је доцкан на дужност дошао и што је у новембру и декембру прошле године око 16 дана морао од дужности осуствовати. Тако у III. разр. није предавао историју Босне, у IV. разр. историју Дубровника и културну историју. Ученици имали су за ручну књигу др. Н. Крстића, али је наставник из ње подоста изостављао, попра-

вљао, а тако исто и додавао. Сем тога је наставник у III. разр. диктовао географију српских земаља (1 табак); а у IV. разреду историју Зете од смрти цара Душана и историју Босне (5¹/₂ табак); служио се делима ових писаца: г. г. П. Срећковића, А. Мајкова, Const. Jos. Jireček-a и литографисаним лекцијама Љ. Ковачевића. Предмет је свршио на последњим часовима.

б., *Општу историју* предавала су три наставника.

Један у V. разреду по књизи г. М. Зечевића и свршио у првој половини маја. Да би могао исцрпити цео програм морао је узети више ванредних часова.

Други у VI. разреду такође по књизи М. Зечевића и свршио у другој половини маја.

Трећи у VII. разреду по истој књизи, али није могао исцрпити цео програм него само до свршетка француске револуције, „не могући даље ићи због малог броја часова и величине материјала.“

Јестаственица.

а., *Зоологију* предавала су два наставника.

Један у I. разреду првог одељења по књизи „Зоологија од Ј. Пецића“ и предмет је свршио у половини маја.

Други у I. разреду другог одељења и III. разр. и предмет није могао свршити по програму ни у једном разреду с тога, што је дуго осуствовао, које по свом приватном, а које по званичном послу. У I. разреду прешао је ипак најважније ствари; а у III. разреду завршио је предавања са зглавкарима. Сметње при предавањима имао је због немања ваљаних зоолошких збирака, скоро никаквих слика — па и Шрајберових слика.

б., *Ботаника* у II. разреду свршена је у половини маја без икаквих сметња при предавању.

в., *Минералологија* у VII. разреду предавана је по учебнику Покорног; кристалографија, физичке и хемијске особине по Науману, Хофману (Русу) и Ценгерлу. Предмет је свршен у првој половини маја.

г. *Хемија*.

1. *Анорганска* у IV. разреду предавана је по ручној књизи од Мите Петровића, попуњавањем диктандо из књига: Мендељева, Рамелсберга, Роско-а Штекхардта и Лозанића. Предмет је свршен у почетку маја.

2., *Органска* у V. разреду предавана је диктандо (15 табака) а црпена из књиге: Роско-а, Пинда Иљенкова и Лозанића. Предмет је свршен крајем априла.

Физика.

а., *Основи физике* у III. разреду предавани су по књизи Мите Петровића и програм је сав исцрпен. Тешкоћа није било. Предмет је свршен крајем априла.

б., *Експериментална физика* у V. и VI. разреду предавана је по учебнику од Гано-а и предмет је у V. разр. свршен у почетку маја по програму: Механика, Акустика и Топлота, а у VI. разреду: Оптика, Магнетизам и Електрицитет у колико се могло; јер је физички кабинет реалке тако сиромашан, да се скоро не може показати ни један експеримент, јер многих апарата нема; а они, којих има већина је изломљена и неупотребљива. Овај предмет се досада предавао више теоријски но експериментално.

Механика у VII. разреду предавана је диктандо и свршена је у половини априла.

Технологија општа са историјом техничких проналазака предавана је у VI. и VII. разр. и то у VI. разр. хемијска технологија: о води и гориву по учебнику С. Лозанића; а у VII. разр. диктандо (14. табака): о мливарству и пециву хлеба фабрикација штирка, декстрина, шећера.

Предмет је у оба разреда свршен крајем априла.

Моралне поуке предавала су два наставника.

Један у I. разреду оба одељења према прописаном програму и предмет је свршио у половини маја. Већина ученика имала је ручну књигу „Моралне поуке од Ђ. Козарца.“ Односи предавања наставник је изјавио да су „главна правила морала ученици морали сами да прибележе, пошто сам их објаснио, при испитивању ученици су та правила према мојим питањима објашњавали краћим причама допуњавали.“ Односно самог учебника за тај предмет наставник је изјавио ово: „за поменути предмет ваљало би се постарати за подеснију књигу. Ако би хтели постићи стваран успех, ваљало би за свако правило које желимо деци у срце да усадимо паћи какву мању подесну причу било из опште, било из српске историје, било из народних или од књижевника смишљених приповедака. Причице те требало би да су просте и кратке, да их деца лако упамте. Из таквих прича могла би се успешно изводити правила из морала. Них би управо и сама деца из оних примера изводила. Овако, са учењем апстрактних правила, овај предмет неће постизавати ону цел. ради које је у школе уведен.“

Други наставник предавао је тај предмет у II. разреду по истој књизи и свршио га по прописаном програму у првој половини маја.

Цртање.

а., *Геометријско цртање* предавала су два наставника.

Један у првом разреду оба одељења и свршио га у половини априла. Како за овај предмет нема одређеног програма, то је наставник удешавао предавања тако, како би ученици добили основне појмове најпростијих геометријских фигура.

Други наставник предавао је овај предмет у II. и III. разреду и свршио га у II. разр. у половини априла; а у III. разреду у почетку маја. Тешкоћа је било, особито у II. разреду, што је већина ученика сиромашног стања и није могла набавити све што треба за цртање.

б., *Слободоручно* предавала су два наставника.

Један у I. разреду оба одељења, II, III., и IV. разреду по прегледалицама, које су за то набављене у заводу; а други у V., VI. и VII. разреду све до краја предавања у овој школској години.

в., *Топографско и орнаментско* у VI. разреду и *архитектонско* у VII. разреду предавао је по прегледалицама један наставник до краја маја.

Краснопис предавала су три наставника. Један у I. разреду првог одељења; а трећи у II. разреду у свима врстама лепог писања све до краја маја.

Моделисање у блату (скулптура) предавано је у V., VI., и VII. разреду. У V. разреду отпочето је рађење у блату и упознавање ученика са справама, које су за тај рад потребне. У VI. разреду продужио је до половине године моделисање у блату (развијени орнаменти); а у другој половини отпочео је и сам дрворез. У овом раду упознати су ученици и са каквоћом дрвета и са тешкоћама, које су скопчане са израдом истог. У VII. разреду настављено је рељефно израђивање орнамента, било из блата или дрвета. Радила се до свршетка маја.

Певање и свирање.

а., *Певање* предавало се ученицима из свију разреда, који су се у почетку школске године јавили за то, и учила се „*практично* у мешовитом збору литургија Златоустова по композицији Корнелија Станковића, за тим Химна Св. Савска песма“; А из *теорије певања*: „вежбање

у скали *јак*ој и њеним интервалима се-кунди, терци и кварта. Скале S-dur D-dur F-dur“.

б., *Свирање* учили су такође ученици свију разреда, који су се у почетку школске године за то јавили. „Учило се у вијолину и то у два одељења: у *I-вом одељењу* (почетничком) интервали и скале C-dur, S-dur, D-dur са прикладним мањим конадима од српских игара и песама — све у првој позицији —; у *II-гом одељењу*: вежбање у другој и трећој позицији пошто се претходно прешла исцрпно школа у првом положају. Све по школи К. Хубера. — Свирани су прикладни томе комади из стране и српске музике.“ — Предавало се до краја маја.

Гимнастику предавала су два наставника: један у I. разреду оба одељења, II. и III. разреду; а други у IV., V., и VII. разреду по наставном плану и завршили су предавања свршетком маја. Помоћника овим наставницима било је у почетку школске године два, доцније један; а при крају школске године није било ни једног.

Женски рад предават је ученицима у I., II., III. и IV. разреду по програму утврђеном. Изложба радова ученица о Петрову-дне учинила је особито добар упечаток на посетиоце.

Из свега овде изложеног види се, да су сви предмети, одређени наставним планом, били у овој школској години заступљени; а из прве таблице овога извештаја види се, да је успех у настави добар, кад се он има мерити према оним ученицима, који су прешли у старији разред и који су остали да понављају испите, почем је према броју ученика, који су полагали испите прешло у старији разред 48%; а остало да понавља испите 28%. Овај би успех у настави био без сумње бољи, да су сви наставници одмах у почетку године дошли на дужност, да

неки нису преко године по званичној дужности по дуже од дужности одсуствовали и да је распоред предмета на наставнике ако не у почетку године, оно барем много раније утврђен.

Писмених задатака давато је сваког двомесечија у сваком разреду и из сваког предмета на броју ополико, колико је наређено.

Кабинети и књижица тако су сиромашни, да је прека потреба попунити све што недостаје а тако исто оправити и све старе покварене справе.

III. Зграда.

Зграде у којима је смештена реалка својина су општине ужичке. Само је једна, приватна својина, на коју општина плаћа кирију у којој су смештени кабинети реалке. Општина се брине за све оправке, које се имају на овим зградама извршити.

Саме зграде врло су старе и трошне и неудесне за школску потребу. Собе у којима су смештене учионице ниске су, у многим нема подесне светлости, нити се скамије могу тако разместити, да би је било. Школска авлија испресецана тим зградама — има их на броју пет и у свакој по неколико учионица — врло је неподесна за надзор над ученицима, кад се између часова пуне на одмор. Осим тога нема ни парочите собе ни нарочитих астала ни других потреба за цртања,

те су ученици приморани цртати сва цртања у учионицама и на скамијама где слушају и израђују друга предавања.

Општина ужичка трудила се а труди се и данас, да подигне уз припомоћ целог округа, нову подесну зграду за реалку која би, снабдевена са dobrим наставничким особљем, dobrим кабинетима и добром књижицом, могла бити један мали центар за цео овај крај српства — али до данас још није успела.

IV. Бачки фонд.

Од године 1881. до 1883. основан је заузимањем наставника све реалке фонд за сиромашне ученике ужичке реалке. Цела његова имаовина око 2700 дин. добивена је од чланова утемељача и од добровољних прилога овдашњег грађанства и целог округа при давању беседа, о Св. Сави и у друге дане преко године, у корист истога. Сваке године трошена је извесна сума новаца из тога фонда на сиромашне ученике и ученице ове реалке и то : за обућу, школски материјал, за помоћ у болести и пред Божић и Васкрс и т. д. Па и ове године издато је из тога фонда, на исту цел, на 500 динара.

Бр. 305.

26. Јула 1889. год.

у Ужицу.

Директор реалке,
Петар Ј. Живковић.

3. Директора нишке гимназије

Према наредби која о томе постоји, част ми је поднети Вам извештај о нишкој гимназији за прошлу 1888—89 школску годину.

Почећу с ученицима. У почетку школске године уписало се у сви седам разреда 273 ученика и 45 ученица; у току године придошло је 7 ученика и 5 уче-

ница. По појединим разредима било их : у I. разреду оба одељења 101, у II. 68, у III. 55, у IV. 24, у V. 39, VI. 23 и у VII. 21. Од ученица две су биле у вишој а остале у нижој гимназији. У току године отпало је 75 ученика, међу којима троје због смрти. Свега је дакле њих 255 свршило школску годину и положило све испите.

Општи резултат успеха ових ученика види се из овог прегледа :

Од 77 ученика I. разреда, који су положили све испите, прелази 40, понавља испит из по једног предмета 12, из по два 10, понавља разред 14, отпушта се 1 ;

Од 53 ученика II. разреда прелазе 33, понавља један испит 7, два испита опет 7, разред 5, одпушта се 1 ;

Од 47 ученика III. разреда прелази 35, понавља један испит 8, два испита 1, разред 2, одпушта се 1 ;

Од 18 ученика IV. разреда прелази их 8, понавља један испит 8, два испита 1, разред 1 ;

Од 23 ученика V. разреда прелази 11, понавља један испит 5, два испита 4, разред понављају 3 ;

Од 17 ученика VI. разреда прелази 10, понављају један испит 4, два испита 1, разред 2 ;

О ученицима VII. разреда поднео сам Вам засебно извештај, из којег се види, да је разред свршило њих 20, а 18 имало права на испит зрелости и полагало га.

Односно похођења школе говоре ови бројеви : све 330 ученика учинило је 4089 оправданих и 3009 неоправданих изостанака. На једног ученика долази

12·60 оправданих и 9·12 неоправданих изостанака.

Из прегледа о успеху ученика најбоље се види, колико се успело. Да није било појачих сметња, зар би се и више учинило, али школска 1888—89 година била нам је за један цео месец од других краћа због зграде, а ни наставника није било довољно кроз целу годину. Краћа година нарочито учинила је, те се није могао извршити програм из опште историје и историје српске књижевности; из географије изостало се с успехом, јер се управо било без наставника до почетка јануара; нарочито се пак изостало из алгебре због одсуства дотичног наставника.

И ове школске године, као и до сад, уверио сам се, да се с овим бројем наставника тешко може радити без осетне штете за по који предмет. Број наставника не сме се код нас одређивати искључиво према броју часова, нарочито не за предмете из група филолошко - историјских. Сви ми добро знамо, да су нам наставници ових предмета великом већином самоуци : за једне предмете нису увек биле попуњене катедре на нашој Великој Школи, а за по који и нема је никако. Најобичније бива да се наставник почне спремати, кад му ваља радити као учитељ. Ово је узрок те се многи морају ограничити на поједине делове из целе сродне групе наука ; ово је узрок с кога се варамо, да чак и специјалиста имамо, а ми смо далеко од тога. Оно има и светлих изузетака, али изузеци су само изузеци.

Лако је појмити тегобу оваког положаја свакоме, који жели бољитак у будућности, нити је тешко уверити се, да се врло греша, кад се наши наставници

оптерете бројем часова и онолико, колико се ради у земљама, у којима још школа да наставнику и округлу теориску и довољну практичку спрему. По овоме моје је уверење да су наши средње школски наставници, с малим изузетком, већма

оптерећени по што захтева интерес наставе.

Бр. 273.

22. Јула 1889. год.
у Нишу.

Директор
нишке гимназије,
М. Марковић.

ИЗВЕШТАЈИ НАДЗОРНИКА СРЕДЊИХ ШКОЛА

ЗА 1888|9 ШКОЛСКУ ГОДИНУ

1. Г. Јована Миодраговића, о основним школама у вароши Нишу.

На крају свих посебних извештаја, које сте тражили овогодишњим упуством Вашим за надзорнике основних школа, част ми је поднети Вам овај општи део.

Одређен да прегледам само варошке школе, и то, једну половину од оних што се налазе у другој престоници нашој, ја нисам имао оне разноликости, које изасланике Ваше срећу по срезовима и окрузима. И мој извештај дакле не може Вам имати оне разноврсности и шаренила, којим се одликују извештаји о сеоским школама. Али се он у толико више може везати за саму садржину наставе и наставних предмета, сам живот школин и месне прилике, те да Вам њих изнесе што боље.

Прво што пада у очи по школама, које сам прегледао, то је месни говор. Праве Нишлије прилично друкчије говоре од нас Шумадинаца и школованих. У говору им има много турских (а и грчких) речи, а удар гласовни нагиње на бугарски. По правилима методичким наставници морају да пазе и на говор. Сваки одговор ђачки ваља да се исправи. Наставницима ово одузима много времена. Неки иду тако далеко да и акценат хоће

да исправе, а неки још даље, да исмевају децу кад погреше. На неким местима дете ћути само за то, што не уме да прича онако како учитељ тражи и како он говори; а зна садржину. На другоме месту зарад језика садржина је пропала. Дете је непрестано сву пажњу обраћало на говор и трудило се да говори као и ми, а ствар му остала непозната, те често говори сасвим којешта.

Да се има кубуре с језиком, то је истина; и да ће се још дуже имати посла у школи поред наставе и с језиком, и то је исто тако истина. Али по моме мишљењу, ми не треба у томе да претерујемо. Не треба у основној настави никад да дозволимо, да се садржина жртвује облику, језику. Ваља увек да је *главно оно, што има да се научи*. У другом реду тек долази *језик*, којим ће то да се каже. А језик, правилан говор, не учи се само у једном разреду, или у свима, у школи. Он се учи скоро докле траје и сам развитак човеков. И школа има само да пазе да исправља главније ствари. Главно је, да *наставник* правилно говори, а деца да *слушају*. Језик се и учи слушањем. У нижим разредима, а нарочито у првом,

децу никако не треба ни бунити језиком. Доста је њима забуне: прво, што не знају саму ствар, коју уче; друго, што им учитељ друкчије говори. Ваља прво да савладају оно што се учи; за тим ваља да свикну говор наставников, те да га лако разумеју; тек онда долази, да се и она вежбају да кажу то што знају онако како учитељ говори. Овако се говор учи сам по себи. И што деца буду све старија и развијенија, и говор ће њихов бити све бољи, све правилнији и савршенији. Претераношћу можемо само да шкодимо. Не само што умни развитак дечији може да се поремети и смете, но изазивамо мржњу спрема себе и нашега говора и делимо се од њих. Не тако. Ваља да се зближујемо и волимо, и видимо, да смо ми *једно* с њима, један народ, само да мало друкчије, различно, говоримо с тога што нисмо били близу и заједно, по смо се ми много пре ослободили од Турака, а они после, те им и говор није са свим као наш. Наставници ваља само да се сете, да ни у старим границама нашим говор није свуда једнак, па их и ово онда неће чудити и љутити, и неће мислити, да су само они, у новим крајевима, „осуђени“ да се муче с језиком.

У Нишу су већином подељене, једно-разредне школе, те је по томе могућно успешно да се ради и да се барем приближно изврши програм. Само онде није све на свом месту, где ко шта није умео или није хтео. За прво се не казни, но се поучава и упућује. Друго је свакојако за осуду и казну, али ми је мило, што скоро ни на један овакав пример нисам наишао. Оно прво нам каже, да са спремом наставничком још никако нисмо готови са свим и да па томе имамо највише да радимо. Ово друго нас радује, да из основне школе све више нестаје оних људи, који су дошли у њу само да се хле-

бом хране, или да преко ње тргују. Нај-обичније мане и неумешности у раду школском ја сам изнео већ у досадањим својим извештајима. Али баш зато, што се оне непрестано понављају, налазим за нужно да их опет изнесем, те да их што више имамо на уму и да их наставници избегавају.

У данашњем раду у школи још се више опажа намера: да деца више *науче* но да се *навикну*. Да се *навикну* на све оно што је добро, морају да га *чине*, непрестано, те да им оно не буде необично, но да им оно пређе, што но народ вели, у крв и месо. Зато ваља *сваки дан* да раде све оно што је добро. И у томе је оно што ми зовемо васпитање. Така настава, такав рад у школи васпитава. И ако ми не васпитавамо, но само учимо, онда ћемо оправдати ово, да само умно образовање, једнострано, више квари човека и цивилизацију, но што их поправља и усавршава.

Па у чему је то васпитање?

У томе, да се деца науче на *рад* и *вредноћу*. То је прва одлика образованих раса и индивидуа од необразованих. Зато ваља што више **рада**: да се више пише, црта, свира, сади, плеви, окопава, калемим; да се уведу ручни радови; у опште, да деца више проводе време у *раду*, но у беспослици, празном разговору и игри. На игру да се пуштају само онда, кад затреба телу, да оно промрда, и да се деца надишу чиста ваздуха. Даље, да се навикавају на *ред*: да уредно долазе у школу, да уредно врше своје задатке и друге послове, да у извесноме реду живе у школи од доласка до одласка и да једно „другом *не чини* оно што не жели да њему други чини,“ а за тим, једно „другом да *чини* оно што жели да њему други чини.“ Дете има извесне дужности

према себи, према послу, према другима својим, према наставнику, родитељима и старијима, према Богу; и њих ваља да познаје и врши. По нашим школама данас изгледа, као да је ово споредна ствар; а главна, да ученици што више „науче“ и *знају*. Ваљало би овде да се сетимо оне народне изреке: „И ђаво *зна* шта је добро, али неће да га *чини*.“ Васпитатељу је баш главно: да навикне ученике, да *чине* оно што је добро а да их извлачи из лености и нереда.

Ово је веома важна ствар, господине министре. Овде смо на тачци, где се питамо: да ли ће бити велике хасне од нашега рада за сâм живот оних који долазе у школу да се уче и живот наш друштвени. Ми, чини ми се, највише патимо од тромости, нехата, нерада и нереда. Ми бисмо, чини се, на прсте избројали чиновнике, који су кадри и вољни да своје канцеларије држе у потпуноме реду, трговце и занатлије, који своје радње, и газдарице или домаћице, које би се приљубиле за кућу и ствари у њој и хтеле и умеле да одрже у њима ред који би примљивао и који би се видео у веште (н. пр. немачке) руке. А од овога нам у многоме зависи и домаћа и друштвена срећа. Школи је задатак, да и овде помогне. Она не треба да постоји као нешто самостално, за себе, но ваља да се обазире на потребе народне и да са своје стране чини колико може те да се оне попуњују. Чини ми се, да ни учитељске школе нису до сад обраћале довољно пажње, да се и наставници спремају у овоме правцу.

Код појединих наставних предмета опажају се ове мане.

Код Српскога Језика још се једнако са читања прелази на Граматику. Садржина непрестано остаје споредна ствар. Међу тим, она је главна. Кад не би било

потребно да разумемо и знамо оно што читамо, читање не би ни имало никакве вредности. Зато ваља прво да се разбере садржина, па онда да се прелази на граматична питања. И читање само није свуд довољно тачно, а лепо, с правилним нагласком и тоном, у овим крајевима не може ни да буде још дуже време. Писање лепо не напредује. Цртање, као припрема и за писање и за цртање слободном руком, у многоме не одговара циљу. Пало ми је у очи, да су и „Цртанке“ врло неудесне. Дете има руком да вуче толике праве линије, толике дужине, да их ни ми не бисмо могли лако извући. И криве су велике. А ваља знати, да што је линија мања, краћа, то је деца лакше извуку онако како ваља. У почетку слике и црте не би требало да буду веће, крупније, но што су велика слова, па тек онда да се иде веома поступно крупнијима.

Ако је чланак, који се чита, поучан — као што већином јесу — онда никад не треба пропустити да се и *изведе* поука из њега, и да се она после има на уму и пастојава да је деца и *чине*.

Рачун још никако не иде свуда како ваља. Нити је усмено разрађено онако темељно и сигурно како ваља, нити је писмено онако јасно и брзо како ваља. Томе ће бити узрок, што се сувише рано с усменога прелази на писмено. А још чини ми се већи и главнији: што се најпре *на стварима, очигледно*, у нижим разредима ради веома мало, а у вишим никако. Тако деца не задобију јасне *преставе* о количинама и постању њином, с којима ће после да рачунају. А о чему год немамо јасне преставе, ми га не можемо ни упоређивати с другим нечим, па ма било ово друго и јасно. А ако је и оно нејасно, онда из две, три или више нејасности мора бити и резултат нејасност.

За то се мора дуго радити с бројевима на стварима, рачуналкама. Онда се тек покушава усмено, на памет; и докле год оно не увиде сасвим течно и лако, не сме се прелазити на писмено. А кад се пређе, онда овоме ваља да се постави добар темељ нарочито у ономе, у чему се оно разликује од усменог. Неки наставници се ограничавају на округле бројеве и избегавају разломке, нарочито ситније од петина, а то је штетно за гимнастику умну.

Доброме успеху у овоме предмету смета у многоне и данашњи одомаћени начин предавања, особито у нижим разредима, по коме се код свакога броја деци одмах казује и шара (цифра), којом се он бележи. Примљива душа дечија одмах се веже више за ову видљиву шару по за количину, те после, кад стане да рачуна, она више не мисли на количину по на цифру, и није чудо што сад неће ићи како ваља ни усмено ни писмено. Особито је ово погрешно у првом разреду. Ту не би ваљало казивати деци шару и радити писмено целог првог течаја, на може бити и другога до краја; но радити само на стварима и усмено до 20. Тек на крају године, или у почетку идуће, могло би се почети с децом писмено. Но и ту морају рачунски знаци да се изведу, те да деци буду јасни и да знају кад ће који да употребе. Многи наставници данас то не умеју да учине и деца не знају кад ће да напишу који, и не би умела да израчунају докле не кажу: „ја ћу ово да одузмет,“ „ја ћу ово да поделити,“ итд.

Земљопис се у већини школа предаје врло добро. Узет је метод: од ближега даљему, од познатог ићи даље ономе што је непознато. Деца се изводе у околину и уче се да цртају мапе. Само би се пожелела већа детаљност и дубина. Није

доста изићи само у поље те видети два три највећа брда и коју реку, па се вратити и то цртати. Није доста казати само да има четири стране света и како се зову. Ово је прва *очигледна настава*. Ово је прва *анализа* овога спољнога света, који је детету по рођењу изгледао као нека *целина*, једна велика *загонетка*, коју сад почиње да разматра. И то разматрање, рашчлањавање, ваља да буде систематичније и тачније, но што је ово данашње. Ваља оделити све на „небо“ и земљу. Ваља поређати шта има на небу. Онда ређати *све* шта има на земљи, и све то, из свега тога ређања, оделити у гомиле: I. **земља** и **камење**, и **вода**; II. оно што **расте** из земље; III. **животиње**, где долази и *човек*; и IV. **ствари**, које је израдио или направио човек. Онда треба посматрати земљу, површину њену, околину, облик њен са свим оним што има на њој и како то постаје, откуда је што. Ваља *посматрати* и оно што има на небу и како се то *мења*, н. пр. излажење и залажење сунца, мене месеца, помрчења, путовање звезда, облаке и т. д. Између „неба“ и земље изнаћи и показати деци очигледно да има **ваздуха**, и пазити на *појаве* у њему. Ту ће доћи разни ветрови, киша, грмљавина, град, магла, снег, роса и слапа, и деца све то, у своје време, могу и да посматрају и да науче. Из овако проученога хоризонта, или догледа, земљопис иде даље. Он је видео шта су брда, долине, реке, извори, равнице, поља и ливаде и т. д. и шта где има; сад иде даље, да види како је то и иза оних брда и у оним срезовима, окрузима и земљама што се не виде. Други разред дакле (а пре њега у многоне и први), у коме се учи овај хоризонт, *темељ* је даљој географској настави и пребогат је материјалом наставним. Њега не треба скраћивати и сакатити.

У познавању наше земље много места заузимају биографије. У неких наставника деца и на испиту „показују“ на мапи; а кад се окрену од ње, не знају ништа. На мапи се показује преко године, само да се олакша деци памћење оних река, брда, вароши и т. д. и положаја једнога према другоме. Али деца морају запамтити. Мора им остати као нека слика у души о ономе земљишту или округу, крају, што су учила и гледала на мапи. Чим неми те слике, значи, ништа није научено.

Из ове опште анализе (очигледне наставе и познавања околине или хоризонта) излази полако специјална анализа, где ће да се гледа шта има на појединим биљкама, животињама, човеку и т. д. Излази оно што се данас зове „Познавање природе“ у основној школи. За то би ваљало посматрати што је могуће више биљака и животиња, а тако исто и камења и земаља, и гледати шта има која, из чега је која састављена. То је природни пут. То би било познавање природе и природних предмета, и то у виду некога „описа“, који је врло неспретан: па се често и то не посматра, по се „описује“ онако на памет, по некоме утврђеном шаблону. Онда ово више прелази у област језичне наставе, где се деца уче да *говоре*, но што се ту познаје природа.

Из историје народне још не могу довољно да се покупе, пробере и изнесу главне ствари, но се често губимо и око најспореднијих појединости. Тако се „научи“ по нешто о нечему; али се не научи и не види како је *народ* наш поникао живео, растао, страдао, и како се учио и просвећавао се. А то би било главно Историји *народној*. (У својим „Причањима Србима и Српчињима о народу њином,“ ја сам покушао да ово изнесем, али је многим наставницима ово непознато, и не знам колико сам успео у овоме).

Данас ни у Науци хришћанској нема механизма, али би баш зато ваљало скратити онај многи материјал који је прописан из овога предмета наставним програмом. Скоро ни један наставник не може ни да сврши све оно како треба, без штете за остале предмете, а нарочито писменост и рачун.

Имао сам и виших основних школа, мушких и женских. Што се њих тиче, ја сам и у својим досадањим извештајима напомињао, да оне не одговарају циљу и потребама нашега народа, и до сада ме у томе ништа није могло разуверити. Говорио сам, да главну пажњу ваља концентрисати на нижу основну школу, то јест, на четири разреда, четири године школовања, те да оно буде што интензивније, јаче, пуније, једрије. Јер ту долази маса. А ми ни за ове немамо ни зграда ни наставника. А, ко хоће више знања, но што даје добра четвороразредна основна школа, он нека иде у гимназију или у коју другу школу стручну. Остајем при томе и данас, и пристајем уз предлог, који ће се и овогодишњој учитељској скупштини поднети: да се оне по селима претворе у среске *ратарнице*, а по варошима поступно, по потреби, да се подижу *занатлиске* и *трговачке* школе.

Још више ово вреди за *женске* више основне школе. Кад је данас дозвољено, да се у недостатку виших женских школа, примају у гимназију по унутрашњости и женска деца, која би желела даље да се школују, онда не знам зашто терати женску децу, кад би имали највише да се спремају код куће у кућењу, кувању итд. за свој потоњи позив, да уче о храму, олтару, капели, „светим стварима“ црквеним књигама и одежама, чиновима: епископском, свештеничком, ђаконском, игуманском итд. о службама и звоњењу, кађењу, „входовима“ и свима тајнама; да

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.uns.rs

читају о „Усуду“ или коју другу народну приповетку и да изналазе „глаголе,“ „падеже,“ „реченице,“ „подмете,“ „прироке,“ „синониме“ итд.: о „глобу,“ Јевропи и њеним водама и државама; о Феничанима, Мисирцима, Персијанцима, Ахилу Хектору, Ханибалу, Нерону и његовој грозној мајци, Виљему Телу и т. д.: о лењивости тела, падању, полузи, о стањима тела, о постајању звука, о простирању светлости, о спровођењу топлоте, и тако даље? Из свега овога ја не видим да ће их основна школа боље „спремити за живот,“ Пред вама видите читаве удаваче, а оне вам говоре о „светим утварима“ и причају о Грцима и Римљанима. И до краја испита ништа не видите што ће им сутра требати у кући и новоме животу, сем оно мало нешто „женских радова.“ И нека су они најкраснији, је ли то сав задатак и позив женскиња у друштву? Држим, да није далеко време, када ће се у другој престоници отворити кака средња или виша женска или девојачка школа, не само за њу но и за околне мање вароши, којима је далеко Београд, а волеле би своју женску децу да школују даље у каквој женској школи но у гимназији с мушкарцима заједно. И онда ће бити излишне више основне женске школе и законско принуђавање родитеља да их дају у школу. А кад се отвори така школа, онда неће морати ни програм да буде оваки, као за мушкарце.

И ове године сам сазнао, да се за оно време од испита до Петрова дана ништа озбиљно не ради. Неки „утврђују“ оно исто што су и преко године предавали, а неки иду даље и почињу оно што ће да дође до године. Ниједан није озбиљан рад, нити се врши пред свом децом. За то време, од испита до Петрова дана, ни деца ни наставници не иду у школу као дотле, нити им ко води ра-

чуна о изостанцима. Сем тога и нас изасланике моле, да их ослободимо дан два, те да се одморе и они и деца, *и да могу отићи коме другу на испит.* У прошлогодњишем своме извештају ја сам подуже говорио о потреби овога, и предлагао сам: *да се у свакој школи школска година сврши с испитом,* овим што ми држимо, и да се деца одмах распусте па само да дођу на Петров дан у цркву на благодарење и какву школску свечаност ако је учитељи приреде. И учитељи, после свога испита, да могу слободно ићи својим друговима на испит. На овај начин би и деца и учитељи употребили ово време много корисније. И ове године свм остао при томе.

Остајем и при томе, да се укине ово давање оцена јавно, но да се место тога кажу наставнику примедбе, све добре и лоше стране у раду његову и у настави и у васпитању. А плата њина нека се уреди независно од оцена, као и у другим струкама. А, ко неће да ради, има друга пута да се казни, и то не тек на крају године.

У више прилика увиђао сам потребу, па и ове године, да би барем по учитељским школама ваљало завести *познавање закона земаљских,* а нарочито законе и разне наредбе и уредбе *школске* и администрацију. У првом уређењу учитељске школе у нас од 1870. стајао је и овај предмет „Познавање основних закона земаљских,“ и т ко се предавао Устав и још неки закони. То свакојачко није задовољавало сву потребу, али је опет боље било и ово штогод но данас ништа. Ово би много допринело тачности у вршењу дужности своје, а тиме би школа само добила. Нема сумње, да што се боље и свестраније буду спремали наставници за свој посао, да ће им и он бити све чистији и светлији.

Ниш је био пун старих турских зграда кад смо ми дошли у њега. У такима су му биле и основне школе до скоро. Сад их већ почиње измештати у боље, а ове се године довршује нова зграда, на Стам-

бол-капији, коју општина нарочито подиже за школу, и у погодби је друга, те ће се кроз кратко време школе друге преснице наше сместити у зградама које додикују и њој и њима.

2. 2. Ђ. Анђелковића, о школама у Ћупријском округу.

Из података које сам у посебном извештају имао част послати Вам о школама у окр. Ћупријском, а нарочито из онога општега прегледа над послатим оценама, излази као резултат, да је успех ђачки и рад наставнички у опште врло добар.

Велики део датих оцена јесу резултат од онога скупа прилика у којима беху: школа, учитељ, стање ђачког посећивања школе и њихно бројно стање. Поред овога још и ови услови; метода, рад и спрема учитељска.

Узев у рачун овај број обзира према којима се има освртати прегледање школа онда се може рећи да су те оцене од релативне вредности, јер су сума не само повољних већ и неповољних услова. Тако су н. пр. оцене од једне исте бројне вредности, како за сеоског учитеља тако и за варошког, *односне*; јер су они први увек у више или мање неповољнијим приликама него варошки наставници. Довољно је напоменути само ону сталну појаву сеоске школе, да је број одсустава тамо већи него у варошким а тако исто и набавка књига или и потреба школских. Нека се овоме додаду још и оне разлике у програмима за сеоске неподељене школе или и подељене на два учитеља онда је јасно оно што сам тврдио да је и доказано.

Али, при свима овим разликостима од услова, ипак се опажа да и подељене и неподељене школе своје под извесним оп-

штим условима као што су метода и спрема учитељева.

У прешлогодишњем извештају ја сам изнео своје мишљење о томе како сам ценио рад наставнички. Уверен, да је то мишљење умесно, ја сам га се и ове године придржавао па сам нашао да н. пр. *одличне* наставнике карактерише рационалан метод проведен кроза све предмете, темељно знање и обрађивање скоро свију предмета једнаком јачином и заузетости; *врло добре*, који су главне предмете обрађивали горњим начином, прир. науке нешто рационал-методом а нешто катехетичном методом са дисциплином негде одличном а негде врло добром; *добре*, све онако што и врло добре, само са доста мањом количином рада па и спреме, а ту и механизам хоће да отме маха.

II.

Предавања и успех ђачки.

Највише су разрађена предавања за српски језик и рачун, по свој прилици прво с тога што се о тим предметима са свију страна највише води рачуна а друго и с тога, што је и књижевност у томе најбоља са упутствима за предавање. За овим предметима долази одмах предавање из земљописа на доста рационалној али неусавршеној основи, природне науке у толико у колико су по самој природи ствари везане за методу очигледности. Са науком хришћанском изгледа да је се по-

шло добрим путем; са историјом српског народа и грађом историјском уз земљопис не иде најбоље из разних узрока као што ћу их навести.

После ове кратке напомене сад ћу да поређам успехе ђачке из појединих предмета и то по разредима.

а). Из српског језика

Читање је у I. разредима на неким местима један или два ступња преко читања на слоге. Преображај слогова у речи се опажа као што рекох само на неким местима; — иначе је читалчица савладана: деца читају доста добро и доста лепо.

Граматички је део бољи од читања.

У II-им разредима читање је задобило и више логичности и естетичности, наравно, са изузетцима на неким местима који се дају оправдати. Граматички део је свуда обрађиван добро.

У III-им и IV-им разредима је читање било добро, разумевање читаног врло добро, али би граматично знање требало да по овоме буде тако исто, а оно не беше, и ако не у већини школа оно у $\frac{1}{3}$ од тих школа, нарочито у погађању времена код глагола у III р. и у погађању предлога и прилога у IV. р.

Пажња на говор, нарочито у местима која имаћаху туђег елемента, довољно беше обрађена, што се опажало по обичном разговору између ученика а и у самим одговорима тих ђака.

Декламовање је код ученика из I-ог разреда било прилично а код старијих ђака већ боље а на многим местима у III-им и IV-им разредима било као што ваља са разумевањем оне садржине коју ђак декламује.

б). Рачун.

За оцењивање успеха из рачунице ја сам узео да посматрам одговоре ђачке из

најпростије анализе бројева, врте рачунања са именованим и неименованим бројевима и решавање комбинованих задатака који одговарају животним потребама — а све разуме се у оној мери како је то програмом на поједине разреде наређено.

Употребив ово, нашао сам да је у;

I разредима усмено рачунање боље обрађивано од писменог. Док у усменом рачунању влада извесна лакоћа у одговорима било при обичној анализи бројева, радњи са именованим бројевима или у комбинованим задацима, — дотле је са писменим у опште теже ишло.

У II р. општи резултат више од доброга. Задатака је било на више места и таквих, који су покрај комбинације радња обухватали практичне примере из живота. Пажња је обрађана подједнако и на усмено и на писмено, али су по готову одговори из усменог бољи од писменог рачунања.

У III р. резултати су успеха у овим разредима из усменог више од доброга а из писменог врло добри. Задаци и усмени и писмени беху добри и одговараху практичним захтевима живота са одговорима махом довољним а негде и потпуно тачним.

У IV. р. је рачунање у ствари на највишем ступњу у осн. школи. Како усмено тако и писмено је све као што треба.

Општи преглед који сам учинио над успехом из рачуна над методом, предавања и давањем задатака то је овај: крај све добре стране коју мора имати предавање из рачуна употребом рачун. метода ипак се поткрадају погрешке нарочито у I-им и II-им разредима а на више места и у III-им, да ђаци пре кажу којом ће радњом решити какав рачунски задатак него што изнесу претходне разлоге; даље, при писању самога задатка из множења име-

WWW.LINJIBS
УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

нованих бројева ученици пишу пре множитеља од множеника; — из чега се лако може закључити да ученици при свима одговорима, који изгледају као јасни и одређени, инак немају чистог појма који ће од задатих бројева бити множеник а који множитељ. Врло је мало школа било где је наставник на то строгу пажњу обраћао.

Сем тога прегледа обратио сам пажњу на мале таблице од сва 4 вида рачунања, на сам нашао: да су више мање доиста својина ђачка.

III.

в). *Земљопис са Историјом*

У II-им разредима из земљописа су основни појмови већином добро и правилно предавани ученицима по начину очигледне наставе. Успеси ученички су махом добри.

Предавања из земљописа у III. разр. код већине наставника према захтеву програма, али ми се чини да има једне мане у њима. Она је у томе, што многи од њих нису вични да концентришу ученичко знање, — управо да га уопште (генералнију) како би ученик и сам могао имати брзо преглед о предметима једнога истог рода, нарочито у погледу на сличне производе у нашој отаџбини, производе земљоделске и пољ. привреде, занатства и трговине. Топски део са историјским грађом још је најразређенији у овоме погледу.

У IV-им разредима изучавају се и српске земље. Ма да су одговори ваљани, али ми се и овде чини да би у интересу српског осећања требало више љубави поклонити томе предмету.

Одговори ученички из српске историје нису ме могли свуда задовољити. Нема сумње да томе има разних оправданих узрока, нешто због самог опширног програма, нешто због спреме учитељеве у самоме предмету, а сигурно још и због

тога што се нема правога упутства о предавању народне историје у осн. школи. Онако како се предаје историја, она је овде најпростија врста ређаних факата без везе (колика се она може створити код ових малих ученика) са крупнијим догађајима.

IV.

г). *Природне науке.*

Природне науке у основној школи нису заузеле право место, нити имају своју методу у предавању и ако је природне науке одавна познат начин како их ваља предавати, оне се сада предају површно: опис површан, класификација никаква, уопштавање факата никакво. Према томе су и одговори ђачки такви да човек једва може пресудити шта се може рачунати као знање о природи нарочито код ђака у II-им разредима.

У своме прошлогодишњем извештају ја сам напоменуо како би требало и програм и ручне књиге и предавања из природ. наука преобразити у ономе смислу као што се то постарало за наставу у срп. језику и рачуну још од пре 20 година. Тога сам мњења и данас с додатком да се програм за природне науке прекроји како би се учење природних наука у осн. школи могло изводити са јачим планом који би обухватио и класификацију на завршетку описаних фела а даље још и то да изучавање отпочиње у III. разреду а да се не учи више у II-ом разреду.

д). *Хришћ. наука са слов. читанком.*

Поуке из хришћ. науке биле су у већини такве колико да се каже да је програм исцрпен а одговори онакви какве их је учитељ спремио код ђака т. ј. доста брзи и да одговарају ономе што се налази у

књигама које су намењене ученицима основних школа.

Тако је објашњење молитава у I. р. добро, али она опширна причања о животу Св. Саве свакојако премашују моћ дечијега схватања. Тако су исто и живописи светаца у II. р. неразумљиви за децу. У IV. раз. су причања христових прича обична причања са разним ступњем тачности у тумачењима. Највише ми се чинило да је природно онде било, где су христове приче поткрепљивале какву причу из живота што расветљава понашање и владање као и љубав према ближњему. Мени се начин учинио zgodним и ја сам га препоручивао, јер мислим да ће бити најзгоднији за утицање на морални и религиозни развитак осећања.

Словенска читанка у III. и IV. р. не предаје се с вољом. О овоме предмету требало би што пре да Просветни Савет донесе своје одлучно мњење како и на који начин да се предаје или изостави ако је то могуће.

е). *Писање.*

Лепота и правилност у писању је различита, и ако се према једним и истим прегледалицама ради. Овоме је узрок неједнака заузимљивост код наставника а по свој прилици и претрпаност предмета што их нарочито наставници у неподељеним школама савлађују.

ж). *Певање.*

Оно се најразноврсније предаје и са мало разумевања. Не могу знати које се време употреби док сваки разред научи по коју песму, али са обзиром на то што има случајева где сеоска деца показују природан дар за певање што песма утиче на развитак осећања дружељубља, остајем при моме лањском мњењу, да би требало све песме намењене основној школи ста-

вити у ноте, штампати их о трошку министарства и разаслати свима школама, а учитељи ће их без сумње научити на својим скуповима, и онда ће се правилност у певању још јаче однеговати а хармоничко певање лако је за доцнија времена извести.

з). *Гимнастика.*

Може се рећи да се свуда ради са малим изузецима подједнако и то довољном спремом и успехом. Само не могу знати да ли се она предаје преко целе године или само на месец дана пред прекид школа.

Д о д а т а к.

У круг мојега рада имао сам да прегледам успехе у V. р. у Свилајинцу и у I. р. продужне школе у Медвеђи. Предмети који се у овим школама предају скоро су истоветни. Кад се упореди успех у V. р. са оним из I. р. продужне школе онда се мора рећи да је успех у V. јачи од онога у продужној школи. Разлога за то има у томе, што у V. р. предавање преко целе године стапао учитељ, док се у продужној ради само четвртком.

Највећа пажња у обема школама обрађана на извесне предмете беше на: српски језик, рачун и пољ. привреду, историју и земљопис мање, а предавање из природних наука, хемије и физике морало је бити врло скучено због немаштине најобичнијих физ. справа и хемикалија за огледе из тих наука.

Успеси из појединих предмета оваки су:

1). Из српског језика успех је врло добар. Читање је врло лепо; разумевање читаног и оно мало синтаксе то је све изврсно.

2). То исто је и из рачуна.

3). Општа историја са земљописом у V. р. боље је савладана него у I. разр. прод. школе а нарочито земљопис.

4). Резултат успеха из физике и хемије то су неки несистематисани одломци преко којих се једва познају ови предмети. Ако се хоће успеха, треба имати мали кабинет, иначе је проста дангуба предавати те науке.

Вештине. Успех из вештина је у овим школама врло добар. Писање је лепо, тако исто и певање и гимнастика.

Ово је у кратким цртама успех ученика у школама које сам прегледао. По резултатима који се јављају крајем шк. године о испиту има се разлога да човек буде задовољан, али ако се тај успех подвргне дубљој и јачој анализи оне ће се уверити да је то само *ђачко знање*, али не и човечије т. ј. онога ђака кад буде постао човеком.

Ово питање о трајној вредности успеха занимало ме је лане а и сада; — с тога ћу о њему бити слободан да са моје тачке гледишта, проговорим и расветлим неке стране о знању и употреби тога знања у опште из ма којих школа.

III.

У овоме делу а после општег извешта о успеху у појединим предметима, ја ћу да расправљам питање о школовању у основним школама, о резултатима његовим, о трајном утицају основно-школског знања у вези са школовањем већег дела масе народне.

Према истакнутом питању ми ћемо поћи са овога тврђења: школи је задатак да даје знања, а знању да води човека правом путу живота, пошто утиче на све стране човечије природе како на умни развитак тако и на развитак морални и физичких сила његових.

Шта ради наша школа? Каква знања даје ученицима својим? Које путу води

и колико служи као полуга што уздиже човека на вишу површину људског живота.

Шта ради наша основна школа и каква знања даје својим ученицима — та су питања расправљена у круговима наших педагога и остале интелигенције. Тако је исто јасан одговор и на ово питање: шта тражимо ми, шта хоћемо од те основне школе? . . . Општа знања, прва знања, — скуп првих знања потребних свакоме без разлике занимања.

Та неопходност да се овако прими задатак осн. школе и учинила је основну наставу обавезном за све редове друштвене.

И тако држећи се овакве одредбе о задатку осн. наставе, основна школа дакле даје основне форме знања свакоме потребитих: у читању и писању и рачунању прву свакодневну употребу знања; у земљопису своје домовине њезино познавање у погледу земљорадње, винодеља, заната, трговине и др. Историја му говори о пређашњем строју друштва, о животу политичком, трговинском и др.; упознаје га са садашњошћу; природне науке га упознају са основним спољним особинама животиња, биљака и минерала, са користима од њих: — а хришћанска наука да увећа морално стање у појединаца. Вештине: певање, гимнастика а и ручни рад као основа за умно-физичко образовање масе.

Као што се види све саме красне тежње! Само је у питању са колико се процента остварају те тежње државине? Да ли се по успеху ђачком, приказаном о испитима, може судити колико су остварене те тежње или по знању које би у прилици приказао рецимо 18-то годишњи младић који је и сâм свршио основну школу; а на послетку је ли могућно да ће то знање трајати ако се не би уве-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

ћавало, чешће претресало да се не про-
шунђи или је његов задатак да ствара
и увећава проценат писмености.

По успеху ђачком о испитима ја не
могу никако ценити шта је основна на-
става кадра учинити за развитак народ-
ног духа — већ ако се буде под развит-
ком духа разумевало увећавање писме-
ности. И сама држава признаје немоћ
основне наставе да утиче на трајност у
знању, с тога је и отуда оно подизање
продужних школа или као некада не-
дељне што беху.

Код нас постоје продужне школе да
сузбију опадање знања из основне школе
после свршена 4 разреда. Али, кад бисмо
се запитали јесу ли моћне да то постигну
— онда бисмо морали дати негативан
одговор, јер се те школе одржавају на-
ставницима који већ своје послове имају
у засебним разредима а учење ђака у
продуж. школи посао је узгредан.

Из овога се лако даје разумети да су
продужне школе у системи основно-школ-
ског образовања врло несавршени облици
наставе за ученике основне школе после
4-ог разреда.

По оваком стању основне наставе са
стране формалног васпитавања и обуча-
вања деце у осн. школама имамо места
и разлога да констатујемо да су успеси
постигнути, али према стварним резулта-
тима који се имају очекивати од школо-
вања за живот народни и који већ по-
стоје — онда не можемо њима бити за-
довољни, а то је сем других узрока још
и тај *неодесан систем образовања омла-
дине народне.*

Тешко би било доказивати да основно
школовање треба да буде без везе и без
утицаја (и ако маленог по обиму) на по-
тоњи живот. Узев начелно да је живот
школа; да после основних општих знања
по законима умнога развитка долази као

најнужнија последица, брига државна
о специјалноме развитку омладине као
потоњој основици народне културе и раз-
витка. Развитак, то је прибављање си-
ла, а први зачетци тих сила ваља да
се развијају и даље, а не да их угуше
неприлике у животу. Држави је по овоме
задатак да прегне и извуче општу масу
из тих неприлика упућујући је тамо ода-
кле ће имати користи и држава и народ.
У овоме смислу мислим да је нужно тра-
жити начин, како ће се народно образо-
вање продужити и после онога што се у
врло маломе размеру изнесе из основне
школе.

Садашња организација основне школе,
а и цео просветни систем није удешен
као што ваља нити даје такве резултате
које би могла дати добра организација
школа.

У прошлогодишњем своме извештају
ја сам из ближе испитао садању органи-
зацију основне школе па сам наишао као
недостатке, да у погледу на предмете
који се у њој предају, ваља додати „ручни
рад“: у погледу на број година: да ваља
децу зрелију у школе слати и то почет-
ком 7-ме па и 8-ме године; да ученици
III. и IV. разр., ако се не уведе опште-
жиће, уживају потпуно издржање ако су
сиромашни а одлични су или врло добри.
Тако сам исто додирнуо био и питање о
учит. повишицама, а на послетку и пи-
тање о самој ревизији.

Све ове примедбе на организацију
своде се на то, да се успеху и задоби-
вању знању у основним школама осигура
трајна вредност. Али, то што система
нашег школовања обухва средње: гимна-
зије, учит. школу и богословију а и више:
в. школу, војну академију, и то што вас-
питаници тих школа имају незнатан ути-
цај на пољу непосредног умног и култур-
нога развитка масе, то значи да је тај

систем празан, има празнина, а његов је утицај *бесилодан*. Ту празнину ваља по-
 пунити школама наименованим за специ-
 ално образовање масе, а те су пољопривредне и занатске, трговачке и индустријске.

Ако према овоме маса освоји сређено емпиричко знање, немогућно је да то знање неће стајати у непосредној вези са оним које је изнесено из основне школе, јер се образовање омладине и упућује оним путем како ће стално утицати а то после неминовно утврђује знање задобивено у ранијим годинама; и шири круг проматрања и познавања за све дане живота.

Према приликама у којима смо, види се да ваља поћи другим путем, а којим и може бити до оним како ће разни редови нашега друштва отпочети свесније занимати се радovima које је собом донела подела занимања у њему. У земљама, које су вековима под утицајима културе, знања се шире и без школ. утицаја полако и из тиха, скоро традиционално, јер је ту *време* најспорији али најсигурнији чинилац за распрострањавање корисних знања и људскога искуства у земљорадњи, занатима, трговини, вештинама — све се то полако прибира у један резервоар а после утиче свестрано на општи културни развитак.

Као што бива у другим земљама у низу векова, код нас је ишло и мора ићи скоро по деценијама. Кад се узме у обзир вековни утицај на развитак културе и ширење знања у масу народну по туђим земљама, онда колико се још снажи и увећава тај развитак масе кад покрај традиционалног знања постоје још и специјалне школе: занатске, агрикултурне, трговачке и друге? покрај вековног утицаја постоје дакле у туђини и школе, и оне су рај резервоар за спец. знања, оне шире познавања, круг општег образовања оне

и даље остају да утврђују то знање, те је оно од трајније вредности.

А код нас? Остављено је да се односи и везе специјалних занимања са општом масом знања из основних школа развијају самовољно полагаано, и без видљивог и свесног утицаја и тежње да се раскрихнут пут како би се наш друштвени живот разумнијом организацијом школа попео на виши ступањ било у специј. занимањима која су неопходно потребна за живот било у подизању општега живота грађанских врлина којима је исто тако потребан развитак као и умним особинама.

Из свега овога мислим да се лако може увидети како ми схватамо циљ основне школе, њену везу са осталом организацијом школа — и да према томе треба на основну школу гледати не као на школу која само даје прва и најопштија знања људска. У ствари она треба то да буде, али баш за то да свој циљ постигне, њена се организација мора саглашавати са потоним организацијама специјалних школа које ће имати пресуднији утицај на утврђење задобивених знања, на употребу њихну, а то с тога што ће спец. школе утицати на развитак благостања, чиме школа задобива високи углед у очима масе народне, јер је постала видљива и непосредна корист њена.

Оволико сам сматрао да је нужно проговорити о задатку основне наставе у вези са осталом просветном организацијом. По себи се разуме да би специјална расправа промашила циљ овога извештаја. Мени је овде главно било доказивати и нагласити потребу да све школе од најнижих до највиших стоје у узрочној вези, и да су све удешене тако како би општи развитак имао правилније путеве, а да се садања организација основних школа која постоји већ 8. година ваља заменити бољом и подеснијом, јер овака као што је

она стоји на основама које одвајају основну школу од развитка народног у опште а у вези је само у томе привцу да умножава интелигенцију која једва по нешто утиче на умни живот народни а на културни скоро никако или и накарадно. Међу тим живот народни има више праваца између којих је културни најмањи и најслабији. Са те је стране дакле у овоме времену и најпотребније поради како ће се школин утицај простирати и на културу.

Сматрајући ствар са овога гледишта и знајући да пут из осн. школе није само у гимназију, већ да треба имати пута и за занатске, индустријске и пољопривредне школе из осн. школе, ја мислим да треба одиста што пре отпочети радити у правцу томе како би школа могла имати осетан утицај и на културу у нашој држави.

Али тада по мојем мишљењу и сама организација основне школе мора имати згодне основе и путове којима се иде и ползи другом циљу. За склапање једне добре *целиходне* организације иште се рад од више њих а не појединаца; захтева се да се многа разна тежа и лакша питања расправе и доведу у склад. У решавању тих питања може бити разних па и настраних погледа; али одзивајући се овде своме позиву, ја ћу изнети овде једно питање више као покушај а на име питање о томе колико година треба да траје основна школа и које време учења треба да се узме преко године и за што?

Држећи се уверења које сам изнео овде о односу основних школа према специјалним, ја мислим да учење у основним школама мора трајати 6 година, 2-го да деца полазе први пут у школу навршетком 7-ме па и 8-ме године, 3-ће да се у првим двама разредима не уче никакви други предмети сем читања, писања, рачунања и првим молитвама из хришћан.

науке, а у осталим изучавају други предмети према програму који би морао бити измењен. 4-то да учење у сеоским осн. школама траје од 15. августа до краја месеца марта или половине априла, 5-то да понављања буду само за време празника и недеља до краја јуна месеца, пошто тако у ствари и бива, јер учитељи свој рад закључују најдаље до краја месеца априла. Време од краја априла до свршетка ревизије, то је време кад се на вештачки начин спремају успеси код ђака и 6-то у варошким школама настава може бити и друкчије удешена.

Кад ученици основних школа буду стајали под оваким условима школовања, нарочито у селима, онда можемо очекивати не само ваљаност успеха већ и трајност. Прво с тога, што учење почиње са зрелом децом, друго, што учење траје дуже, а знање се деци спорије али гурније предаје а не као данас кад се утисци у деце претрпавају и један други потискују па немају времена за сређивање и кристалисање. Можда је најнастранија овде мисао о распуштању деце крајем марта или априла (управо после Ускреса). Ја сам за то навео један разлог да је посао обучавања у главном завршен до тога рока, а оно остало време је претрпавање или усиљена радња учитељева пред ревизију. Кад би се увелe сталне ревизије, онда не би било потребе за ову усиљену радњу учитељеву, знање би дечије ишло дужим временом тише али сигурније, и онда не би школовању оштете било што би сеоска деца била распуштана још крајем априла месеца.

Ако претпоставимо да је овако школовање од 6 година усвојено, онда ученик који је свршио основну школу им 13 или 14 година и прелази у стручну школу, занатске или земљоделске, трговачке или индустријске, из којих се ка

младић од 17—19 година враћа као вредан и привредан члан друштва или, ако оде у гимназију и даље у велику школу онда свршава као зрео млад човек од 25 година. Искуство тврди, покрај изузетака кад су коме душевне способности ванредно развијене, да средњи таленти у оним годинама излазе из школе са јачом спремом за живот и рад него младићи од 21—22 па и 23 године.

Са те тачке пошав, што су дарови изузеци а у исто доба способни за самообразовање и самоопредељење без туђе помоћи; што је општа маса средње квалитета; — ја се усуђујем мислити да је овако гледиште на школовање правилно и обухвата многе од битних услова у којима се наш народни живот налази. На првом месту правилан и тих развитака физичких и умних способности ученичких, за тим, што здрави људи, код којих је развитак правилно текао, имају све добре услове да могу живети у друштву са развијеним моралним осећањима без претераног честољубља које граничи до греха, као што то лако бива код оних чије се умне способности брзо развију на штету других или код оних са малим способностима од којих школовање пре времена и њих утроши, да после место школова-

ног, образованог, умног и моралног човека излази саможивац.

Ово су моји погледи на школовање у опште у основној или у вишим школама. Они могу изгледати на страни; али не могући у себи одобрити садању систему школовања; имајући довољног пошматрања над садашњим школским нараштајем, над резултатима његова учења и у основним и у вишим школама; знајући даље да је и сад устројству школа тежња општа корист; знајући све то, ја сам и нехотице помишљао на друге услове, држећи, да они имају ако не практичне, а оно теоријске вредности, с тога сам дакле и изнео оваке погледе.

О изнесеноме се може мислити како се хоће, али сам ја дубоко уверен да треба преобразити основно школовање; дати му разумну и трајну основу како по годинама школовања, по добу кад треба отпочети учити, по програму који треба удесити, а и по начину ревизије. То је прво, а друго и то: да основна настава буде удешена тако, како ће се од ње природним корацима ступати или у специјалне школе које ће имати утицаја на културни живот нашега народа или у гимназије и в. школу које ће имати утицаја на духовни живот — на духовни развитак народни. —

3. П. Владимира Зделара, о школама у округу рудничком

Актом господина Министра постављен сам за овогодишњег надзорника основних школа у рудничком округу. Пошто сам на време послао засебни извештај са траженим прилозима, част ми је поднети г. Министру општи извештај о стању наставе у основним школама рудничког округа.

Дужност ми је, да одмах у почетку напоменем, да сам се строго држао датог

ми упутства, да сам са великом пажњом пратио ток испита у свакој школи, да сам тачно испитао све потребе школске и да сам прегледао у свакој школи књижицу, администрацију и рад школских одбора. О свему овоме, нека ми је дозвољено поднети следећи извештај:

У овој школској години биле су у рудничком округу заједно са Горњим Милановцем свега 22 школе. Женска основна

школа постоји само у вар. Г. Милановцу. Школа у Заграђу је дворазредна, јер због оправке отворена је ова школа тек пре две године, а школе у Лађевцима и Цветкама су троразредне; све остале имају по четири разреда.

У све ове школе уписато је у почетку школске године 1699 ученика, који су примали науку од 32 наставника, — 23 учитеља и 9 учитељица. —

На испиту био је 1461 ученик, од ових је прешло у старије разреде или су свршили четврти разред 1399 ученика, а имају да понове разреде 62 ученика.

Из података, које сам раније поднео господину Министру, види се: да сам дао 20 одличних оцена, што чини: $20 \cdot 5 = 100$; 11 врло добрих или $11 \cdot 4 = 44$, и једну добру оцену, дакле $3 \cdot 1 = 3$. Кад ово све саберемо и поделимо са 32, онда излази: $147 : 32 = 4,59$ т. ј. да је успех у опште између 4 и 5, али ближе одличном.

Мило ми је, што и овде могу слободно изјавити: да није било случаја, те да бих морао оценити рад и успех са оценом „слаб.“ То долази насигурно отуда, што наставници, добро појимајући значај не само оцене њиховог рада и успеха у школи, већ и дужности, које имају према српској омладини, улажу сав свој труд, вољу и спрему па да постигну што бољи успех.

Кад упоредим овогодишњи успех у школама рудничког округа са лањским успехом у ужичком, онда излази начисто: да је успех у школама рудничког округа бољи. Испитивати узроке овој појави, па опет их не исцрписти до краја, одвело би ме далеко. Свакако један од главних узрока тај је: што је руднички округ много богатији и што школе нису тако раздалеко као у ужичком округу. Деца су приљжније походила школу и абстрахира-

јући неколико случајева, ђаци су имали мало изостанака.

Овогодишњи наставници у рудничком округу могу се поделити у три категорије. У прву спадају учитељи, који су свршили (потпуно или делимице) учитељску школу; у другу учитељи, који су рекрутовани из богословије или ког другог завода, а у трећу категорију долазе учитељице, које су васпитане у вишој женској школи.

Делећи овако наставнике на категорије, може се донекле и метод којим се они при предавању служе, поделити; кажем донекле, јер и старији наставници, који су свршили богословију, нису баш сасвим заостали од својих млађих другова. Има их и таквих, који ни мало не уступају најбољим учитељима новијег времена из учитељске школе. Велика већина наставника избегавала је колико је могућно више механизам, који сатира децу још у младим годинама, онеспособљавајући их за даљи рад у вишим разредима. Да овоме злу треба категорички стати на пут, то сви добро знамо, али на жалост многи не врше своју дужност по савести, на тај начин има још доста кукоља да се почупа, те да не стаје на пут бољем развоју пшенице.

Скоро сви наставници потпуно су појмили узвишени позив учитеља васпитача, јер су радили са вољом и великом заузимљивошћу, да што боље спреме поверену им децу и да са веселим срцем и чистом савешћу дочекају час, кад ће се и њихов труд и рад праведно наградити и оценити.

Изузимајући неколико учитеља, сви остали радили су по савременом методу, о чему су ме не само ђачки одговори, већ и правилна и добро смишљена питања наставника потпуно уверила. Из ђачких одговора увидео сам, да је оно што су

учили њихова потпуна својина, са којом ће се и доцније у старијим разредима или код куће у практичном животу користити. — Кад би овако било у свима школама, које сам прегледао, онда наша основна настава не би била далеко од кулминационе тачке. И камо среће да је тако! При свем томе, што сам већину испита пратио са особитим задовољством, радујући се напретку наше основне наставе, морам ипак констатовати факт, да има и у овоме изузетака. Још и дан данас има наставника, који задају деци лекције „одавде довде“, не објашњавајући им ни мало садржину њихову. Не може се рећи, да то раде наставници с намером или због тога, што неће да уложе више труда. Ја мислим, да је главни узрок томе њихова недовољна спрема и застарели начин предавања, кога се при најбољој вољи не могу са свим отрести. За доказ овог мог скромног мишљења могу додирнути и ту околност, да се и код ових наставника опажа напредак услед доста честих практичних предавања, која држе учитељи у појединим школама.

У овом узајамном обавештавању предњаче учитељи љубићког среза осталим учитељима. Уверио сам се, да се они најчешће састају час у једној, час у другој школи и ту држањем предавања поправљају један другом узајамно погрешке, усвајајући све оно, што је добро и коректно. Учтивога сам мишљења, да би требало учитељима препоручити, да се у тој цели што чешће састају и о школским стварима узајамно обавештавају. Да је то врло добро срество, уверио сам се потпуно у поменутом срезу, а да та практична предавања имају врло доброг утицаја на наставнике са мањом спремом, и о томе сам стекао потпуно убеђење.

Пошто сам довде у кратко описао начин, којим се наставници у опште служе

при предавању разних дисциплина, валао би бар легимице прећи поједине предмете, како су разрађени и какав је успех из њих постигнут. Ну, пошто нисам могао констатовати ни један случај, да је учитељ, обраћајући пажњу на важније предмете, занемарио који други, мање важан предмет, то мислим, да није потребно побројавање свију предмета редом. Нека ми је слободно, да проговорим још неколико речи само о вештинама.

Многи учитељи сматрају вештине као неко пасторче, и ако морају признати, да су ти предмети важни као и сви други. На писање обраћа се још нешто мало пажње, али о цртању мало ко води бригу. Обично се учитељи изговарају: да и они сами не умеју цртати. Тај разлог могао би се и примити, кад би се у основној школи захтевало неко стручно цртање али повлачење црта, цртање најобичнијих ствари по прегледу, не изискују бог зна какву стручност.

Певање је различито обрађено. У неким школама ђаци певају боље световне а у другим опет боље црвене песме. Приметио сам и то, да се по свима школама не певају исте песме по истој арији.

Гимнастика и телесно вежбање рађено је доста добро. Више је обрађана пажњом телесном војеном вежбању него самој гимнастици. За ово нису ни мало учитељи криви већ школски одбори, који неће ни најнужније ствари за гимнастику набавити. —

Са врло малим изузетком, учитељи се обраћали доста велику пажњу на ред чистоћу, на понашање деце. Колико сам могао приметити за време одмора а и на самим испитима, деца су доста мирна и учтива. Понашање према старијима јесте пристојно.

За време испита а и у часовима одмора, прегледао сам све спискове, кој

силовито заносе свакога члана нашега друштва.

Да је којом срећом било већег одзива у народу на позив оне неколицине људи који се старају о напретку овога друштва, ми би данас били у великој каквој згради, која би по начину грађења одговарала потребама модерне гимнастике, а по суштини својој представљала класичне палестре и гимназије старих Јелина. У тој згради не би се до душе раздрагали меким песмом и заносном свирком — тим примамљивим путевођама за којима свачије срце тако радо полеће у више сфере божанског живота — али би без сумње уживали у великом колу младих људи, који би својом снажном мишицом, обликом грудима и лаким вештачким покретима разбудили у нама веру у моћ и силу нашег народног живота.

И кад се данас на западу јавља велики покрет у томе погледу, који по мишљењу сваке државне управе и свију родољуба треба да пређе у крв и душу целога народа; кад се данас зна колику су улогу играле немачке гимнастичарске задруге у делу народнога ослобођења у првој половини овога века; кад се зна да је у то доба, кад је растркана и неуједињена Немачка стајала понижена под притиском Бонапартиног деспотизма, творац немачке гимнастике, генијални Јан, тај упорни и јуначки борац за умно, телесно и политичко уједињење свога народа, био заједно са својим ученицима један од првих јунака свога времена; кад се зна да су многи сјајан и драгоцен камен усадиле у круну уједињене Немачке, и опет те, сад већ по целој земљи распрострањене гимнастичарске задруге; кад се зна да код нас људи, који велику бригу воде о народном здрављу, кажу да због оних прилика у које је запливао наш народни живот, то здравље тако рећи из

дапа у дан опада и иде уназад, да наши нараштаји без престанка крхљаве; кад се зна да сува болест неминовно коси цупољке који се тек расцветавају у врту наше интелигенције; кад се зна да наша деца због претераног и несразмерно дугог седења у школи грбаве, и кад се најпосле зна да су та иста деца због свију хигијенских неприлика у кући и ван ове бледа и попијена — онда је код нас догле дошло да се и ово једно једино „друштво за гимнастику и борење“ са својом душом, својим животом често бори, ово друштво, које би — да је среће — требало да буде матица свију гимнастичарских задруга по Србији, *центар свију услова за подизање и потпомагање народнога здравља, народних мета, народних идеја*. — Јест, ми сви хоћемо да наш народ буде здрав, да буде снажан, да буде челичне воље и карактера, да воли оно што је лепо и добро (*καλὸν καὶ ἀγαθόν*) — ми сви хоћемо једном речју да се наш народ приближи оном идеалу, који се јединствено огледа и дан дањи у гимнастици старих Јелина, али ми не ћемо, или зар немамо воље и енергије да изведемо оно што знамо да је добро, оно што мора бити од користи по цео наш народ.

И код Јелина у први мах, у доба пројско, није имала гимнастика онога значаја до ког је после дошла — није, дакле, она била основно начело грчке педагогије, него се она у облику најпримитивнијих народних игара јављала и тим путем скривала и неговала клицу потоње гимнастике. Тек у познијим вековима — у Атини за време Солоново, у Шпарту за време Ликургово — видимо где гимнастика из чистог и непомућеног народног обичаја постаје и народна устава, поред које ће тек право образовање проклијати у пуној снази својој, установа која ће одушевљавати, снажити и распа-

су према горњем упуству тражени. Остало је још да кажем и своје мишљење о нашим народним школама у опште. О томе част ми је господина министра овим писмом извести.

Да изнесем „своје гледиште о народним школама и свему ономе што је с њима у вези, како би се према таквим мислима могле предузети поправке и усавршавања у школама“ — питање је толико важно, да је за његово решење потребна озбиљна и подужа штудија. За време, пак, школскога надзора од месец дана, када се свакога дана мора прегледати друга школа и када се приликом прегледа на сијасет појединости мора pazити, па се опет по нешто из вида изгуби, за тако кратко време не може се горње питање решити колико сама важност његова изискује. С тога ће и ово моје разлагање о томе бити површно, да ако искрсне при томе каква нова и корисна мисао.

На првоме месту са задовољством морам поменути тај факат, да је успех основне наставе код нас снажно у напред коракално. Тако сам се ја бар уверио из ово-годишњег прегледа основних школа у окр. врањском. А кад је тако у овоме округу, где од 27 наставника њих двојица су свршили учитељ. школу, један је недовршену оставио, тројица су свршили богословију, један земљ. шумарску школу, осам наставника вишу женску школу, четири вишу девојачку школу у Аустрији, тројица су оставили вишу гимназију, четворо је довршило само основну наставу и једна девојачки семинар у Русији, — онда је у осталим окрузима наше краљевине весумљиво боље, и то много боље. Што је најглавније, рад школски код оволико разноликих наставника код већине је једнообразан. Овоме се на сваки начин мора приписати, што су наставни про-

грами утврђени, што је доста питања из основне наставе претресано у штампани (Просветни гласник, Учитељ), што се наставници чешће састају у својим учитељским зборовима и о годишњем свом главном збору и напоследку, што надзорници редовно упућују наставнике поправљајући им оно што не ваља и хвалећи оно што је добро. Свих ових околности пре неколико година није било, па за то је највише основна настава, по моме мишљењу, у последње време знатно и корачала. За овај крај, пак, за напредак основне школе довољно је да напоменем само то, што деца по свима школама у округу далеко боље говоре српским језиком, по њихови родитељи. Наставници овога краја, дакле, добро су појмили своју дужност, па су највећу пажњу и поклонили српском језику, на чему ће им сваки заиста рећи: хвала! И мене је овогодишњи надзор у томе погледу највише задовољно, те је због тога и успех учитељскога рада изашао са општом оценом више него врло добар (4 $\frac{1}{3}$.)

Ја рекох да је основна настава код нас за ово последње време леп напредак учинила, али на овоме месту могу и морам да изјавим и то, да нема изгледа за даље напредовање њено, ако организација основ. школа. остане оваква каква је. Овоме застоју има доста узрока, али главни су ови:

1.) *Претрианост материјала у наставним програмима*, којима се тако много тражи, да учитељ при свој доброј вољи својој не може да успе онако како се захтева. Па и кад се постигне и сврши све по програму, то је тако жалосно, да би много корисније било, да није ништа друго рађено до само просто читање и рачунање. Јадно је оно знање, што га деца на испиту покажу пред надзорником, кад се овај чисто боји да својим питањем

дете не збуни, па после ни речи од свега. То долази отуда, што учитељи раде свих осам месеци поступно, полако, онако како ваља с децом радити, па кад виде да према програму нису ништа прешли, они тада за 1—2 месеца навале с децом: раде увек преко распореда часова по 1—2 сата, не пуштају децу на одмор, деца не могу тако разноврсан материјал од једаред да схвате, наставници их тада туку, после чега настане бежање од школе оних ученика који су слаби у науци и т. д. Кад дође испит, ученици ишчитају ово знање ревизору, па хајд кући, и после 15—20 дана све то знање дечије оде као мехурови по ваздуху, онако исто брзо као шта им је у брзо и дато. И тако у почетку нове школске године наставник опет мора: тачка, из почетка! С тга сам виђао доста деце, која су сва четири разреда осн. школе свршила, па немајући средстава за даље школовање отишла на занат, да таква деца после годину дана често су једва писмена, а од оног огромног знања што је стрпао у програмима, — ни помена! Стварнога знања, дакле, код ученика основ. школа нема, јер су претрпана свачим и од тога свачега врло много, а не као што је правило у основ. настави: „non multa sed multum“!

2.) Школски одбори су најјачи камен спотицања у учитељеву раду. Све потребе школске ваља набављати преко школског одбора у којима су обично по варошима једва писмени а по селима неписмени људи, па из неразумевања а и из штедње не одобравају никакве издатке за школе, или ако их одобре обично прође година и две до извршења. Ни објашњења, ни љутња, ни свађа — све то не помаже. У једној школи сам, на пример, нашао да је учитељ преко целе године куповао креду и сунђер својим новцем! И кад је тако са овим ситницама, можете мислити

како је при набављању већих потреба: дрва, скамија (које су у трима школама при овоме прегледу биле просте клупе без икаквог наслова), школ. учила и т. д. Кад пак дође да ваља казнити родитеље ђачке због изостанака, онда тек настаје права борба. Председник школског одбора, који је уједно и председник политичке општине, гњави, е хоће, е неће да казни, како према коме пријатељу своме. Казне се гомилају, и деца кад виде да им се ништа не чини, још већма изостају од школе. Учитељ се љути, али ништа не помаже, јер не сме да тужи председника, који је сила. Као председник политичке општине, он има власт да казни учитеља, и онда се може разумети што сирома учитељ мора да ћути, а што школа при томе губи, он није крив.

3.) *Разнолика сирема у већине наших учитеља.* Треба једанпут рашчистити то питање, ко може бити учитељ, па не постављати их из недовршених школа, или чак из основне школе, као што сам при овоме прегледу имао прилике да видим. Какав је учитељ онаква је и школа — правило ово при овогодишњем моме прегледу доказано је на свакој школи.

4.) *Школски надзор овакав какав је смета напретку наставе.* За време од неколико часова ниједан надзорник није у стању оценити наставничков рад за годину дана. С тога су овде случајеви несавесности врло чести, било да се наставник оцени боље, или лошије. При оваком надзору наставници су принуђени да прибегавају разним „ујдурмама“, само да би што бољу оцену извукли. Цео један сталеж, дакле, навикава се непоштепоне раду и ако му је поверен најсветији посао: да почиње јавно васпитавати омладину.

У место свега тога требало би:

Наставне програме за основну школу овакве какви су укинати, па поново уде-

а тога те ок,икоусдеца свршивши шко-
кћновну стећи што је могуће више ствар-
пога знања а не као што је до сад било
од свачега помало. Кад дете сврши ос-
новну школу треба да се назове, да је
добро „писмено“ т. ј. да сваки писмени
састав може са *разумевањем* читати, као
и самостално своје мисли писмено и ус-
мено излагати. Са овим упоредо иде и
знање рачунања, које је и данас при-
лично усавшено, само ако није варљиво.
После овога долази народна историја као
најмоћније средство, да у срцу и души
дечијој развије патриотизам, ту прву вр-
лину грађанску. Историја народна треба
да је написана лаким стилем, у виду при-
чања, а главни догађаји историјски да су
јако истакнути. Према овоме ваљало би
спремити нов учебник за историју срп-
скога народа. Свршени ђак основне школе
треба да је добро упознат и са земљом
у којој он живи, а тако исто и са свима
земљама где српски народи живе. Ето,
то би било оно стварно знање, што би ја
желео, да га деца из основне школе из-
несу. Све остало споредно, које би се
могло унети у дечије читанчице, које та-
кође ваља заменити бољима и не уносити
у њих тешке саставе (као што су Палез,
Москва, Крштење Руса и т. д.). Науку о
вери пак, по моме мишљењу, згодније би
било предавати деци у виду проповеди,
а не као предмет, јер ће тако бити много
разумљивија и примамљивија. Друга по-
ловина рада у основној школи састојала
би се из: певања, гимнастике а поглавито
из *ручнога рада*.

Завођењем овога предмета и у нашим
мушким основним школама постићи ће се
права целъ васпитања: да се у деци хар-
мониски развију и душевне и телесне
особине, које ће их спремити да буду
потпуни људи! Само и овде, као и свуда
у настави, предложио бих поступност —

у нижим разредима мање, у вишим раз-
редима више рада. Пошто сам, пак, и
тога мишљења, да и жена основна школа
остане, само с промењеним програмом,
то велим, да би часови ручнога рада у
њој требало да заузму добру половину
свих часова. Ово би било добро с тога,
што би више основне школе могле за-
менити тада по варошима занатлиске, а
по селима земљоделске школе.

Школски одбори овакви какви су да
не постоје, него заменити их писменим
људима а председника политичке општине
потпуно избацити из школских одбора,
или власт школских одбора пренети на
окужане одборе, к ји ће заједнички са
сталним надзорницима вршити тај посао-

Према доказаном правилу, да је она-
ква школа какав јој је учитељ, треба
укинути досадање заступнике учитељске,
на постављати само учитеље са положи-
ним учитељским испитом. Заступнике, пак,
учитељске ваљало би слати у Стару Ср-
бију и Македонију као праве учитеље са
добром наградом, где ће бити од неоце-
њене користи, док би овамо само кварили
једнообразност школског рада и тиме сме-
тали да се успех наставе крене у напред.
Свака реформа у основ. настави због њих
би била безуспешна.

Но, и све ово овако увести у основ.
школама, опет се не би осетила промена
и напредак, док се не би заједно с овим
увео сталап надзор по основним школама.
Из овогодшњег мога искуства уверио
сам се, да је досадањим надзором немо-
гуће било оценити начин учитељева рада
у школи, као и пут којим се ишло у
настави, већ је цењен само резултат учи-
тељева рада. По моме мишљењу оцена
овога резултата у раду не може бити
правилна, ако се не зна начин рада и
пут којим се ишло у томе раду. А овако
пак оценити, могуће је само сталним и

инструктивним надзором. Сем овога, користе су сталнога надзора и у другоме погледу неописане. Њиме је осигурана контрола над учитељима, те их више неће бити нерадника, или непоштених и несавесних, да с једне стране измишљају разне „подвале“ надзорницима и очи им замазују, а с друге стране умно сакате децу својим варљивим радом.

Постављени стални надзорник за извесан крај, имао би подносити сваке године своје министру извештај годишњег прегледа по свима школама и кондуктну листу учитеља. Према потреби, он ће неке школе ређе а неке чешће походити. Наставницима, које је надзорник оценио лоше, одређује министар комисију, која би имала да оцени: је ли наставник способан да и даље остане учитељ или не. Ова комисија састојала би се из: једнога професора оближње гимназије, једнога учитеља из околине и још једног интелигентног лица. Ако ова комисија нађе, да наставник није за учитеља, министар га одма отпушта из службе, а ако нађе да би могао и даље радити у школи, онд се задржава као учитељ, али ако би још

једном био оцењен лоше, отпушта се из службе без комисије.

Сталан надзорник требао би да стоји у рангу професора средњих школа, са свима правима и платом његовом по периодским повишицама и са још неким месечним додатком на путовање. У прво време за ова места могли би се постављати људи према нахођењу господина министра а доцније само они, који су свршили и нашу учитељску школу и педагогијум на страни. С тога би требало, да господин министар још ове године избере неколико питомаца, или од свршених ђака учитељске школе, или од одличних учитеља, који би на страни имали свршити педагошки институт ради те цели. За неколико година, на овај начин, имали би сталне надзорнике, који би поверени посао на највеће задовољство вршили.

Ето, то је, господине министре, моје скромно мишљење о нашим народним школама, какве су и какве би требало да буду. Истина, да ово кратко излагање има и својих непотпуности, али свакојако имаће ма и искре кориснога.

ПРИЛОГ ХИГИЈЕНИ СЕОСКИХ ШКОЛА

У нас је већ много говорено и писано о организацији и реорганизацији основне школе, и о наставном плану и методу у њојзи; издавано је за те школе учебника од сваке руке, добрих и рђавих, потребних и непотребних; нагомилао је расписа о администрацији и дисциплини толико, да је човеку мучно кроза све распознати закон — и то све, разуме се, учињено је у корист наше школске младежи, и у жељи да настава буде што тачнија и

боља. Али што је читавом овоме раду недостајало, то је пажња, да ли младеж у основним школама нашим и у физичком погледу успева како ваља; да ли се њојзи подесним мерама развија снага, која треба да понесе душевне напоре у школи; да ли се какогод та снага не крњи нашим чедовољним познавањем дечије природе, или нехатом нашим према захтевима те природе. Нама још ни на ум није пало, да мером у руци контролишемо телесно развиће

дечије, као што му умно контролишемо прописним испитима; нисмо ни помишљали да нам добре децималне мере најпре могу навестити узроке слабога научнога успеха, приволети нас да застанемо и размислимо о узроцима дечијег опадања, и нагнати нас да с ослабелог организма скинемо један део наставног терета, а појачалом да додамо нешто. Ми се радо љубимо у заблуди, да свако дете, које иде у школу мора да живи, да учи, да напредује, и бринемо се да у школи буде што више деце на окупу, а заборављамо да испитујемо, је ли сва младеж на окупу и кад се сврши школа и излази из ње здрава и чила, каква је ушла у њу. Ми као да одвећ лако превиђамо да је умни рад у првоме реду резултат нормалног телесног стања дечијег; да снага умна излази из физичке, да с њоме расте и с њоме се губи: једном речи ми као да смо у школи сувише педагози а ни мало природњаци.

Основне школе наше на селу, какве су сад; живот какав се живи у њима и рад како се ту обавља, пружају хигијеничару сувише материјала, да би се овај могао сав средити у ограниченом простору једнога чланка. Треба одвојити што је по здравље ученика, по њихов физички и душевни прогрес прече и потребније и радити на томе да се попустивно отклања што је на штету ђачкоме животу и здрављу, а прибавља што му је на корист.

С тога ћу се овај пут ограничити на школе, што су удаљене од домова ђачких и позабавити се мало с њима, за то, што ми се чини да у њима ђаци понајскупље плаћају оно мало поуке што добијају — плаћају неки честим, неки тешким боловањем, пеки и млађаним животом својим; неки опет добрим нравима својим, а сви скуна потоњом снагом својом. Физичко опадање народа нашег, а

поглавито мушкога дела његова, очевидно је, и то опадање наравно има својих узрока: да један од главних узрока лежи у школи, доказује околност, што мушкиње у нас већином посеђава школу, а ја ћу покушати да то поткрепим разлозима и бројевима.

У Србији је мало сеоских школа, које су тако положене, да ученици могу за кратко време да доспеју до њих; већина се налази у повећем одстојању од села, обично близу цркве, или на средокраћу од два-три села, с тога, што се за подизање њихово удружују више села. Уза цркву зида се тада обично и школа, све о једном трошку, те тако школа мора да дели с црквом и одстојање и положај.

Подизање ових зграда скопчано је гдешто с приличним тешкоћама, а међу овима избор места игра највећу улогу. Како су та места обично приватна својина, избор се не изврши свагад онако, како би по здравље школске младежи било корисно, хоће рећи, да се за школу изабере узвишено, оцедно, према сунцу положено место, или да се с погледом на одстојање води рачун о олакшици оних, који не иду само у недељне и празничне дане у цркву, него морају посведневно да посеђују школу. Догађало се већ, да су се за такве зграде куповале од имућних и с тога упливних људи нездрава места с тога, што се у близини налажаху њихове трговачке или механске радње. — —

Да се тим големим одстојањем отежава народу саобраћај с црквом а свештенику тачно вршење своје службе, види се већ отуд, што жалбе чешће избијају на површину у нашој јавној штампи. Наравна последица тога удаљења биће равнодушје према служби божијој и према обредима цркве, што се већ у велико опажа у народу. Таква удаљена

црква обично је усамљена: само неколико дана у години види се у њојзи и околу ње свеж живот православног обреда, који се за мало угаси и оставља цркву и школу крај ње у редовној самоћи њиховој.

Колико овај дневни прозор пустога храма божијег упливице на млађани дух ученика, и гаји у потоњим старешинама породице равнодушје према цркви, није ми циљ да истражујем у овим редовима. Задаћа је моја да осветлим рђаве последице телесне и душевне, које потичу отуд, што су школе удаљене од ученичких домова, и што су местимице положене или саграђене тако, да морају за дуже време ако не рушити, то бар крњити снагу наше школске младежи а с њоме и успех саме наставе.

Зарад мање-више удаљених школа од села или домова учевичких, посета се школе, будући обавезна, врши на два начина. Где је могућно, деца се из јутра крећу у школу а с вечера враћају својим кућама; где то није могућно, деца се понедеоником прикупе у школи а суботом враћају својим домовима. У првом случају торбица ученикова садржи мало хране за обед, који се покуса у школи; у другоме ученик мора да донесе храну за целу недељу и да је једе у школи. Он сад није више ђак у тешњем смислу, хоће рећи дневни посетилац школе: он је повремено становник њезин, јер живи по више дана под њезиним кровом.

Оба начина школске посете не могу бити од користи ни по здравље ученика, ни по научни успех њихов. Големо одстојање школе од дома захтева, да се ученик у зимње доба крене на пут пре зоре. То бива често по рђавом времену, те ће грабећи у школу да се загреје а гдешто и скроз овлажи. У таквом стању ваља му пробавити читав дан у школи,

која није свакад доста топла.¹⁾ Дете ће, све да је и згрејана, лако да назебе у њојзи с тога, што испарење влажне одеће одузима топлоту згрејаноме телу, и последица је те захладе кијавица, крајници, катар гркљања и душника, па и плућа. Ко је год у зимње доба пробавио мало у сеоској школи, опазио је, како се кашаљ у њојзи разлеже без престанка, а тај трајни шум, кад појача, наравно мора прекидати наставу. Ако се ове нахладе догоде чешће, следоваће запаљење душника или плућа и тада је ученик принуђен да изостане од школе, која га је управо и довела до тог стања. Ове поменути бољке опајају се често на школској младежи нашој и по варошима и паланкама; колико се више морају појављивати на ученицима, који морају да ходи по читав час, па и више до школе. Један поглед на статистику боловања и умирања у нашим сеоским школама јасно ће то да осветли²⁾

Овим нахладама и катарима ствара се у детету склоност (диспозиција) за плућне болести, за то што ће свака нахлада редовно да се баца на то ослабело место; свака ће у неку руку да произведе вишак у слабости, док се најзад у вредном плућу не залежу талози, и с временом ставе у питање и сам живот одраслог младића. Ова се диспозиција на дому још потхрањује народним обичајем, женити дечаке, пре но што су телесно сазрели, те се није чудити што чило и снажно дете с временом постаје неспособан војник или изнурен слаб тежак.

¹⁾ Знам једну школу близу Авале, која је у сред зиме остала без дрва.

²⁾ Од стотине сеоске деце болују годишње 50 а умиру 10. Ови ужасни бројеви, који не остављају места сумњи, јер потичу из званичних извора, навели су писца да напише ове редове.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBEL.BS

И да не дође до изостајања од школе зарад болести, ипак стоји, да се плућа малене деце слабе дугим и наглим ходом, па и ако деца јачега састава јачим отпором својим могу тој физичкој напасти да одоле без озбиљних последица, ипак ће им ослабела плућа у познијим годинама сметати, да дођу до потпуне мушке снаге.

Друго зло, што долази од удаљене школе и с тим скопчаног губитка времена, лежи, у томе, што је ученику немогућно обрађивати домаће задаће. Користи ових задаћа не могу се спорити ни с педагошког ни с психолошког гледишта. Педагог иште да се дете бави науком и кад није у школи, да се неби свикао бадавадисању или каквој по њега штетној забави; психолог тежи, да дете постепено еманципише од наставничког туторисања у раду, да га свикне мислити и радити самостално. За такав рад сеоски ученик нема апсолутно времена; он што учи, учи у школи и кад престане походити школу, престао је и учити, — а тим је промашен главни циљ школе: да спреми ученика и да у њему пробуди вољу, да сâм настави писмени рад, кад није више редовни посетилац школе. Није се чудити, што с тога многи, иначе добри ученици наши на селу задрже од све писмености што су изнели из школе толико, да у зрелим годинама умеју да потпишу своје име. О читању књига и листова, као што то бива код сељака на западу, нема ни трага у нашим сељачким кућама, и само они, који уђу у сталан кадар наше војске, добију прилике да подгреју мало своју писменост.

Да би се доскочило овој двогубој штети, најбоље би било да се, где је год могућно, бар за нижа два разреда саграде школе у сред села, те да се тако уштеди маленој деци трудан и тегобан ход до

удаљене школе. — За већу децу могле би бити школе и на средокраћи двају села у размаку највише од пола часа. То би чинило два часа хода дневно или један у зимње доба, кад би деца преко подне остајала у школи. Тада би било могућно, да се школа по пропису мете и провејава, да се учитељ потпуним одмором освежи за сутрашњи рад, да ученику претече времена позабавити се код своје куће школском задаћом, а што је главно, да се ученик ослободи дугог и турског хода, који у зимње доба штети здравље и с тога, што је ђак обвезан стизати на време у школу, те ће, кад одоцни, морати трком да скрати пут, и наравно да се изложи оном стању, што сам га мало час поменуо. — У самој околини Београда мало је села, што имају своју школу: већина има заједничке школе, које су гдешто смештене у једном селу те деца морају из другог да ходе по читав сахат док не дођу до ње.¹⁾ Кад упитамо статистичке бројеве, како стоји с наставом у оваким школама, налазимо да су н. пр. у Жаркову где је школа близу ђачких станова год. 1879—80 од 39 ђака сви свршили школу, а у Винчи где је школа због цркве удаљена од села (Винче и Болеча $\frac{1}{2}$ сах., а Лештана 1 сах.) од 40 ђака свршило је школу 15. Ови бројеви разуме се стоје у тесној сези са здрављем ученичким; то сведоче бројеви напуштања школе зарад смрти, болести и других узрока. Тако у Жаркову није те године ни један ђак напустио школу, а у Винчи су изостали од 40 ђака њих 15. — Кад би се бележиле ове цифре и по селима, не само по школама,

¹⁾ Таква је школа белопоточка, коју посећавају деца из Пиносаве (сахат хода). Разуме се, да ће ова деца лакше оболети но белопоточка, али за цело ће мање успевати у школи зарад губитка времена.

изашли би без сумње други размери, јер би тада резултат био, да по готову сви изостали ђаци од школе спадају у она села, која су удаљена од ње, другим речма да велика већина ако не сви оболели и умрли иду тамо.

Мучно је да како захтевати у нашим приликама, да свако село гради себи школу, а да би се то како год и постигло, није нам још могућно издржавати у свакој школи учитеља. Из основа пеће се моћи овоме зду доскочити, док се не спроведу друге за економске прилике потребне и корисне институције. Али што би се и у овоме часу могло учинити, то је проучити тачно положај школа и одстојање од посетилаца њезивних и гледати да се бар онде изведу промене где је то могућно. Школе које су рђаво положене у хигијенском погледу, преместити из мочарних, мијазматичних места у здравија, а одвећ удаљене зближити посетиоцима то премештајем школе на згодније место, то отварањем ближе школе онима, који су најдаљи од ње. За то још не би нужно било подизати нове школе „по плану“, јер би привремено могле послужити обичне зграде по селима, које би стизале за прве разреде. Ни увећавање броја учитеља не би за ову промену било од потребе, јер су они већ ту, и само што би се с обзиром на дечије здравље разместили подесније. Свакако би при тим делимичним променама требало настојавати, да из наведених разлога школе не остану уза цркву, већ да се оделито подижу тамо, куда посетиоци могу лакше да доспеју до ње. Тмме би се истина ученицима отежала посета цркве, али ова бива у данима кад нема школе и пада у ретко, те ђаци отуд не би имали штете, као кад морају дневно да долазе на то место.

По све другачије стоји са нашим школама у брдским пределима јужних и за-

падних округа. Овде је, као што рекох, ученик повремено становник школе: он се у њојзи бави све то дуже, што му је више отежан саобраћај с кућом, те мора у зимње доба, кад западну сметови, да пробави у њојзи по више недеља.

Први поглед на ове школе увериће нас да су као већина наших сеоских школа, одвећ тескобне за ђаке што ту уче и станују. Таква зграда, будући малена, не може много ни да уступи за стап ученика. Обично се одвоји по једна омања стаја и у њу морају сви да се сместе. Како у овим просторима тешко да има ђак по 2—3 кубна метра ваздуха за дисање, то би се здравље ученика брзо порушило, да није срећом на тим зградама често рђавих прозора или врата, кроз које, и кад су затворени, без престанка куља чист ваздух с поља. Тако дакле место крвне болести, које би се морале излећи у том степњеном простору, опажа се онајчешће нахлада на ђацима што леже близу прозора, што је на сваки начин мање зло.

У тим собицама смештена је и сва храна, којом се ђаци питају за време док станују у школи. У влажној топлоти, та ће храна брзо да убућави, те се у соби задах од мемле вазда меша с уквареним ваздухом што га деца издишу. Нарочито се опажа тај задах, кад се с чистог ваздуха уђе у такву собу. Да овакав ваздух може с временом да ослаби и најјачи организам дечији, није ми потребно доказивати. Ваља само погледати у лице такве деце, па ћемо одмах опазити по бледој кожи, да им оскудева и добар ваздух и добра храна. Често се догађа да се овима двема уквареним срединама удружи и трећа, а то је вода. Где је школа у нездравим долинама а служи се бунарском водом, ту је већ самом водом здравље дечије стављено у питање. На

срећу нема много таквих школа, и већина добија за пиће изворску воду, али ова колико је добра на точку, уквари се кад стоји дуже у дрвеноме суду школском, то прашином што пада на отворени суд, то калом што се похватао на њему, те јадна деца морају поред рђавог ваздуха што га дишу, и укварене хране што је кушају, још да се поје и рђавом водом. Истина да у таквим школама статистика бележи мање изостанака од школе а више ђака што су довршили, али тај успех долази отуд што ђаци не морају дугим ходом да штете здравље и да губе време, па и ако он потврђује моје назоре о рђавим последицама удаљене школе, ипак се добија вероватно за скупу цену нарушена здравља, и последице тога треба тражити у познијим годинама.¹⁾

Кад би се у оваковој соби појавила каква заразна болештина, наравно би завладала редња у школи, и ђаци пуштени зарад тога својим домовима, разносили болест по околина. Ту ваљда и лежи један узрок међу осталима, што у западним и јужним окрузима не избива богиња, скрлет, дифтерија и др. заразне болештине. На срећу се у школи не догађају често такве болести, хвала рђавима вратима и прозорима, и ако такве школе скоро никад нису без друге које заразе, нарочито шуге, красте, пољачине и др., јер кад се у том стану нађе само један ђак заражен од њих, сви ће остали да зареде. Изузећа биће само у оним школама, где се учитељ на време постара да одвоји зараженог ђака од здравих.

Ако деца у овим школама и не подлегну трулежи крви зарад нечистог ваздуха што га удишу по сву ноћ, тешко ће одолети сличним последицама, што до-

¹⁾ Младићи из јужних и западних округа што посећавају озд. средње школе, већином су слабих плућа или иначе болешљиви.

лазе од укварене хране и нечисте воде. Хлеб и смок у торбици за који дан ће да се убајати, да уплесиви, или да се ужеже. Таква храна ће да изазове горушицу, што је знак оболеле слезокаже желуца, а кад се на ово још и даље употреби, долази пролив и дизентерија (срдобоља). Ове бољке ће да се подражавају устајалом и нечистом водом, која се обично пије из чаброва, и за неко време болест може да узме на се заразан карактер, и тада ласно да угаси млађани живот. Ко је игда посматрао ове школе, опазио је, да из њих скоро nigda не избива пролив и шуга.

С тога се и није чудити, што народ из околине, који код своје куће има здрава порода, кад опази да овај у школи вене и оболева, гледа колико игда може, да своје дете ослободи од школе, која је местимице очевидна душманка физичкоме напредовању дечијем.

Али што родитељима остаје неопажено, то је морална штета, што потиче из овакога живота. Подељена храна у торбицима прави од свакога ђака чувара те торбице; сваки живи за себе и чува своје, не бринући се, како је оним друговима, који немају шта више да кушају. Они који имају свикавају се тако на саможивоет, а они што гладују, свићи ће се пре а после на грабеж, и отимање, или што је горе на крају. У народу се нашем већ опажа појака црта егоизма: не велим да је тај порок засадила школа у њ', али како се види, била је до сад немарна према њему. Место да му буде и ако нехотично савезница, школа треба активно да сузбија то да речем народно зло.

На стараоцима је ниже народне наставе, да овоме злу, које дубоко захвата у потоњу снагу и карактер народа нашег доскоче, а то ће учинити, ако створе услове за боље физичко и правно култи-

висање млађих параштаја наших. Није то тако тешка задаћа, као што се на први поглед чини. Пространа дограда за ђачки стан није тако голем издатак, да га данашње општине не би могле нахранити. Није потребно за то зидати школе „по плану“¹⁾: узвишен од земље патос од два сака, повисока таваница, здрав кров, 2—3 прозора за светлост, у средини отворен огњак (оцаклија) који би служио за вентилацију стана; а у околи неколико узвишених миндерлука за спавање — то је све. У таквом стану био би живот ђака саобразан ономе што га живе на дому, где је вазда у кући свежа ваздуха. Деца би се ослободила прегрејаних пећи, које не само што му штете здравље у школи, но се навиком отуд пренашају и у сељачке куће на голему штету становника њихових. Школа треба да обавести своје ђаке о големој разлици између отворена огња и усијане гвоздене сандучаре, и да настане да уклони из сељачких кућа и оне, што су се до сад увукли у њих по образцу механа и дућана, тих псевдоцивилизатора наших села.

После стана треба одмах обратити пажњу ђачкој храни. Како је живот у тим школама заједнички, то ђаци ваља да се хране на једној, општој трпези. Сваки ђак имао би да донесе свој део за ту општу трпезу и тај део имао би се састојати из пресне хране, која би се готовила у школи. Тако би ђаци имали свакога дана своју свежу, кухану храну, што разуме се, најбоље годи здрављу. Бачке обеде могао би зготовити школски послужитељ под надзором учитељице, те с тога би у такве школе ваљало слати ожењене учитеље, или само учитељице, које би могле мимо школу водити надзор над

економијом ђачкога конвикта. Родитељима је све једно, давали својој деци на пут зготовљену храну, која се за мало уквари, или пресну што ће свакога дана да се готови; а учитељка би за свој труд имала обилне награде у оној храни која би се тим начином уштедела, а која се овако укварена, баца у крмећи валов. — Можда би така учитељка имала поврх материјалне користи још и ту моралну награду, што би родитељи, видећу њезино старање око препитавања њихове деце, паштили се, да јој покажу више признања и благодарности, но што то сада бива.

Да се не би зараза, кад се појави у томе друштву, могла преносити непосредно судовима, то би сваки ђак требао да има своје оделите судове, као тањир, чашу, кашику, нож и виљушку. То је мален издатак за родитеље а голема корист за ђака, јер се свикава на ред, који би касније пресадио у своју кућу. Употреба општих судова за храну а нарочито за пиће, многе је већ невоље нанела нашим сељачким домовима; то наставници ваља да знају и као васпитачи деце брижљиво да сузбијају ту злу навику. Сваки ђак морао би се бринути за чистоту својих судова, која би се из здравствених узрока морала одмах после обеда извршити, разуме се под надзором наставника.

Место у дрвеним судовима, који с временом труле, боље је воду држати у земљаним, и старати се да их ђаци чешће исперу и изрибају. Где средства допуштају, најбоље је набавити за воду повеће судове од цинканог лима са заклопцем и славином. У њима се вода држи чиста, и ђаку не би могућно било нагињати такав суд и пити из њега, те у приликама кужити воду у њему: он би морао пити или на славини или би се — што је најбоље — служио чашом.

¹⁾ Ови планови су јачачно и спречили да се за деције здравље у школи учини и онолико колико се могао до сад учинити.

Тако би дакле подмладак у школи код чиста ваздуха, добре свеже хране и чисте воде био обезбеђен од многих болештина што га сад затиру. Његова снага, ако не би расла у школи она би се бар одржала, какву је донео од куће, а тада би вероватно и успех у науци био бољи но што је сад, јер од изнурена, изгладнела и болешљива детета неће ни највреднији учитељ издељати добра ђака. За душеван рад хоће се снага као и за телесан, а ту снагу треба школа да подиже а не да сатира. Родитељи би се свикли да виде у школи корисну институцију, која служи на добро њиховој деци; а деца не би у школи гледала зашточење и патилиште, где морају по закону да одседе више година, него удобан и пријатан дом, где се спремају да буду добри и корисни чланови друштва. За све ове промене не иште се много „буџета,“ али се на сваки начин иште много добре воље од наставног надзора а много устаљаштва од учитеља.

Осим големих здравствених користи, које би очевидно потекле из овог заједничког препитавања, има у њему и моралне користи, а то су: свикавање деце на заједницу и буђење у њој осећаја узајмице. Приметно сам већ да се у народу нашем опажа црта егоизма. Најпречи пут да се то зло утре, то је гајење чула заједнице у школи. Кад се овај осећај јед-

ном разбуди у млађаној души дечијој, она ће га, као човека пратити кроза цео живот и тако ће у општини уродити лепим плодом. Ликургово начело је и просто и корисно: младеж треба у школи да се свикава на једнак и заједнички живот. Законодавац овај није само имао у виду физичко снажење младежи, него је хтео па и успео, да у срцу свакога Шпартанца усади братске осећаје према своме земљаку и да свакога упуту на узајмно делање. Отуда је потицала сагласност, а из ње наравно и голема снага оног маленог народа. Чуло општинства, хоће рећи оно, које приволева свакога да делање своје удешава на општу корист, с правом се сматра као основа цивилизације. Друштвене установе нашег народа, а на име задруга, усађује у деци општинствено чуло, а народна настава ваља својим радом да гаји и оплођава тај по друштво корисан расад. Сепаратизам и егоизам је црв што подгриза сваку друштвену установу и спутава свако предузеће у корист друштвене целине. Та целина сачињава државу, па ако се малено друштво у школи научи и свикне да дела онако, како ће за *све* бити најбоље, то исто друштво кад дорасте, наставиће такво делање у своме дому, у својој општини и у својој заједничкој кући — држави.

Др. Милан Јовановић.

СТАТИСТИКА НАСТАВЕ У КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ

ОД 1880—81. ДО 1883—84. ШКОЛСКЕ ГОДИНЕ

(НАСТАВАК)

Најповољнији резултат налазимо у 1884. години, јер је у свима разредима, осим првог, било одличних ученика, а слабих није било ни у једном разреду. Напротив у 1882. и 1883. години било је одличних ученика само у четвртм разреду, а слабих је било у обе године.

О ђачким изостанцима од предавања имамо ове податке.

У београдској учитељској школи било је ученика.

СИЗОСТАНЦИМА
ИЗВИ- НЕИЗВИ- ИЗВИ- НЕИЗВИ-
ЊЕНИМ ЊЕНИМ ЊЕНИМ ЊЕНИМ

У ГОДИНИ	С В Е Г А	У ПРОЦЕНТУ	У ГОДИНИ	С В Е Г А	У ПРОЦЕНТУ
1880—81.	84	81	94·38	91·01	
1881—82.	136	119	100·00	87·28	
1882—83.	128	129	88·89	89·60	
1883—84.	142	155	89·87	98·10	

У нишкој учитељској школи било је ученика

СИЗОСТАНЦИМА
ИЗВИ- НЕИЗВИ- ИЗВИ- НЕИЗВИ-
ЊЕНИМ ЊЕНИМ ЊЕНИМ ЊЕНИМ

У ГОДИНИ	С В Е Г А	У ПРОЦЕНТУ	У ГОДИНИ	С В Е Г А	У ПРОЦЕНТУ
1881—82.	15	19	48·39	61·29	
1882—83.	45	48	76·27	81·36	
1883—84.	66	76	84·62	97·44	

Према томе проценат ученика, који су своје изостанке извинили, био је у нишкој школи много мањи него ли у школи београдској.

Кад обе учитељске школе спојимо, ми налазимо, да је било ученика

СИЗОСТАНЦИМА
ИЗВИ- НЕИЗВИ- ИЗВИ- НЕИЗВИ-
ЊЕНИМ ЊЕНИМ ЊЕНИМ ЊЕНИМ

У ГОДИНИ	С В Е Г А	У ПРОЦЕНТУ	У ГОДИНИ	С В Е Г А	У ПРОЦЕНТУ
1881—82.	151	138	90·42	82·64	
1882—83.	173	177	85·22	87·19	
1883—84.	208	231	88·14	97·88	

Кад ове размере међу собом поредимо ми налазимо да је на сто ученика, који су извинили своје изостанке, долазило ученика, с неизвињеним изостанцима

У УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ

У ГОДИНИ	БЕОГРАДСКОЈ	НИШКОЈ	У ОПШТЕ
1880—81.	96	—	96
1881—82.	86	127	91
1882—83.	101	107	102
1883—84.	109	115	111

Колико је просечно долазило на једног ученика изостанака извињених, а колико опет неизвињених, то се види из овог прегледа.

ГОДИНЕ	У УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ					
	БЕОГРАДСКОЈ		НИШКОЈ		У ОПШТЕ	
	ДОЛАЗИЛО ЈЕ ПРОСЕЧНО НА ЈЕДНОГ УЧЕНИКА ИЗОСТАНАКА					
	ИЗВИЊЕНИХ	НЕИЗВИЊЕНИХ	ИЗВИЊЕНИХ	НЕИЗВИЊЕНИХ	ИЗВИЊЕНИХ	НЕИЗВИЊЕНИХ
1881—82.	29·52	22·60	28·73	26·74	29·44	23·17
1882—83.	33·60	25·40	20·40	13·50	30·10	22·20
1883—84.	18·00	28·00	10·20	10·70	15·50	22·30

Извињених изостанака било је само у 1884. години мање него ли неизвињених; у остале две године било је обратнo.

Колико је у појединим разредима долазило изостанака на једног ученика, изложено је у овом прегледу, и то за обе школе уједно.

Г О Д И Н Е	ПРОСЕЧНИ БРОЈ ИЗОСТАНАКА У РАЗРЕДУ							
	П Р В О М		Д Р У Г О М		Т Р Е Ћ Е М		Ч Е Т В Р Т О М	
	ИЗВИ- ЊЕНИХ	НЕИЗ- ВИЊЕНИХ	ИЗВИ- ЊЕНИХ	НЕИЗ- ВИЊЕНИХ	ИЗВИ- ЊЕНИХ	НЕИЗ- ВИЊЕНИХ	ИЗВИ- ЊЕНИХ	НЕИЗ- ВИЊЕНИХ
1881—82.	9·0	17·4	16·5	26·0	22·6	24·8	22·0	27·4
1882—83.	25·3	19·6	30·0	32·4	48·3	13·1	30·5	12·4
1883—84.	26·1	21·9	32·9	30·3	44·9	31·3	23·0	12·7

У главноме дакле излази, да је пресечни број изостанака најмањи у четвртом разреду, а највећи у трећем.

3. Издржавање Учитељских школа.

О издацима на издржавање Учитељских школа, имамо овај преглед.

Н А :	Ц Е О И З Д А Т А К И З Н О С Н О Ј Е				
	У Г О Д И Н И				ОД 1881-1884. ГОДИНЕ
	1881.	1882.	1883.	1884.	
Д И Н А Р А					
У београдској Учитељској школи					
Плату наставника	27.291·12	25.652·05	29.668·27	30.017·71	112.629·15
Плату служитеља	1.387·00	1.344·00	1.514·00	1.344·00	5.589·00
Благодејанце	54.051·36	63.821·46	57.291·69	22.582·00	197.746·51
Библиотеку и научна средства	2.000·00	2.000·00	2.000·00	2.000·00	8.000·00
Огрев и канцеларијске потребе	1.985·00	3.386·64	1.528·20	1.600·00	8.499·84
Кирију	—	—	—	—	—
Свега	86.714·48	96.204·15	92.002·16	57·543·71	332.464·50
У нишкој Учитељској школи					
Плату наставника	1.692·06	8.586·50	12.178·22	11.592·44	34.049·22
Плату служитеља	80·00	480·00	700·00	700·00	1.960·00
Благодејанце	1.466·56	7.021·98	15.899·86	8.194·98	32.583·38
Библиотеку и научна средства	448·43	5.368·92	4.618·60	3.789·90	14.225·85
Огрев и канцеларијске потребе	1.112·95	1.850·82	1.148·74	1.343·45	5.455·96
Кирију	200·00	1.200·00	1.360·00	2.245·60	5.005·60
Свега	5.000·00	24.508·22	35.905·42	27.866·37	93.280·01

Ц Е О И З Д А Т А К И З Н О С И О Ј Е

Н А	У Г О Д И Н И				од 1881-1884. године
	1881.	1882.	1883.	1884.	
	Д И Н А Р А				
У обе Учитељске школе					
Плату наставника	28.983·18	34.238·55	41.846·49	41.610·15	146.678·37
Плату служитеља	1.467·00	1.824·00	2.214·00	2.044·00	7.549 00
Благодејанце	55.517·92	70.843·44	73.191·55	30.776 98	230.329·85
Библиотеку и научна средства	2.448 43	7.368·92	6.618·60	5.789 90	22.225·85
Огрев и канцеларијске потребе	3.097·95	5.237 46	2.676·94	2.943·45	13.955·80
Кирију	200·00	1.200·00	1.360 00	2 245·60	5.005·60
Свега	91.714·48	120.712·37	127.907·58	85.410·08	425.744·51

У београдској Учитељској школи издатак на благодејанце за то је тако велики, што је ту узет и издатак на практична предавања учитељима основних школа.

Овај издатак износио је у години

1881. . . . . 14.341·28 динара

1882. . . . . 16.609·47 „

1883. . . . . 19.179·54 „

Свега . . . . 50.130·29 динара

Према томе издато је благодејанцима београдске Учитељске школе за посматране овде четири године, 147.616·22 динара, а у обе Учитељске школе 180.199·60 динара. Цео издатак на београдску Учитељску школу износи, по одбитку горњих 50.130·29 динара, само 282.334·21 динара, а на обе Учитељске школе 375.614·22 динара.

Од целог издатка долазило је процената

У БЕОГРАДСКОЈ У НИШКОЈ		У ОПШТЕ	
НА	УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ	НА	УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ
плату наставника.	39·90	36·50	39·05
плату служитеља.	1·98	2·12	2·01
благодејанце	52·28	34·95	7·94

У БЕОГРАДСКОЈ У НИШКОЈ			
НА	УЧИТЕЉСКОЈ ШКОЛИ	У ОПШТЕ	
научна средства	2·83	15·25	5·92
огрев и канцеларијске потребе.	3·01	5·85	3·72
кирију	---	5·33	1·33
Свега	100·00	100·00	100·00

Од целог издатка долази највећи проценат на благодејанце, а за тим на плату наставника. На ове две позиције издато је у београдској школи много више него ли у школи нишкој.

Кад односно издатка поредимо годину 1881. са 1884. годином, ми налазимо, да је у 1884. години издато више

НА	ДИНАРА	ПРОЦЕНТУ
плату наставника	12.626·97	14·52
плату служитеља	577·00	13·11
благодејанце.	— 10.399·66	— 8·42
научна средства	3.341·47	45·50
остало	1.891·10	19·11
у опште	8.036·88	3·46

Као што се види из овог поређења, издатак на учила увећавао се највише, и то с тога, што нишка школа није имала готово никаквих учила.

Поредимо ли цео издатак с бројем ученика, који су остали у школи до краја школске године, ми налазимо, да је од истог долазило просечно на једног ученика

у години	ДИНАРА
1881	1.066.45
1882	826.80
1883	730.90
1884	524.00

Из ових просечних бројева види се, да је издатак на једног ученика Учитељских школа износио у 1884. години тек половину онога у години 1881. За цео период од 1881—1884. године износи овај просечни издатак 746.92 динара.

V. Гимназије и реалке.

1. Школе

Ових школа било је

у години	СВЕГА	СА РАЗРЕДА
1881.	25	92
1882.	26	102
1883.	26	106
1884.	26	109

Колико је било једних а колико других школа у свакој години, то се види из овог прегледа.

ШКОЛЕ	У ГОДИНИ			
	1881.	1882.	1883.	1884.
Више гимназије	3	3	3	3
Ниже гимназије	16	18	18	18
Реалке	1	2	2	2
Гимназијске реалке	5	3	3	3
Свега	25	26	26	26

Од виших гимназија имале су у 1881. години две, београдска и крагујевачка, по 7 разреда, а једна, нишка, имала је само

4 разреда. У 1882. години отворен је у нишкој гимназији пети разред, у 1883. години шести, а у години 1884. и седми разред.

Нижих гимназија било је у 1881. години 12 са четири разреда, три, (алексиначка, гиротска и свилајиначка) су имале по три разреда, а једна (лесковачка) само два разреда.

Реалка била је у 1881. години само једна и то у Београду. У почетку 1881—82. школске године претворена је ужичка нижа гимназија у реалку, али тек 1883—84. године отворен је овде пети разред, а дотле имала је та реалка само четири разреда.

Гимназијских реалака било је у 1881. години пет, и свака са два разреда. У почетку 1881—82. године две од ових гимназијских реалака (велико-градинска и параћинска) добиле су трећи разред и подигнуте су на степен нижих гимназија. Исте године отворен је четврти разред још у свима оним нижим гимназијама, које су у прошлој 1881. години имале само три или два разреда; а у Врањи отворена је нова нижа гимназија са два разреда. У почетку 1882—83. године све ниже гимназије осим врањске, имале су по четири разреда а врањска нижа гимназија добила је четврти разред у почетку 1883—84. године.

2. Наставници.

У свима вишим и нижим гимназијама, реалкама и гимназијским реалкама, радilo је наставника

у години	СВЕГА	ПРОСЕЧНО У ЈЕДНОЈ ШКОЛИ
1880—81.	186	7.4
1881—82.	205	7.9
1882—83.	240	9.2
1883—84.	255	9.8

Посебице пак било је наставника

У ГОДИНИ	У ГИМНАЗИЈАМА	У РЕАЛКАМА
1881.	158	28
1882.	173	32
1883.	204	36
1884.	213	42

Број наставника увећавао се у овом периоду у опште са 12·4 процената, а просечно у једном заводу са 10·8 процената годишње.

По категоријама били су наставници у појединим годинама овако распоређени.

НАСТАВНИЦИ	БРОЈ НАСТАВНИКА У ГОД.			
	1881.	1882.	1883.	1884.
Професори	84	80	76	75
Супленти	20	14	19	19
Предавачи	32	59	69	71
Учитељи вештина	27	28	51	66
Вероучитељи . . .	23	24	25	24
Свега	186	205	240	255
	у проценту			
Професори	45·16	39·02	31·67	29·41
Супленти	10·75	6·83	7·91	7·45
Предавачи	17·20	28·78	28·75	27·84
Учитељи вештина	14·52	13·66	21·25	25·88
Вероучитељи . . .	12·37	11·71	10·42	9·42
Свега	100·00	100·00	100·00	100·00

Број професора и суплената био је у 1884. години мањи него ли у години 1881. а предавача и учитеља било је у тој години опет много више. Односна размера између 1881. и 1884. године била је код

професора и суплената као 100 : 90·4
 предавача и учитеља . „ 100 : 196·3
 наставника у опште као 100 : 137·1

Интересно је поређење наставника с бројем недељних часова. У овом прегледу имамо апсолутне и релативне бројеве часова за сваку категорију наставника на по се.

НАСТАВНИЦИ	УКУПНИ БРОЈ НЕДЕЉНИХ ЧАСОВА У ГОДИНИ			
	1881.	1882.	1883.	1884.
Професори	1 152	1 191	1 191	1 027
Супленти	336	180	272	324
Предавачи	590	1 099	1 151	1 137
Учитељи вештина	411	367	584	722
Вероучитељи . . .	156	179	198	193
Свега	2 645	3 016	3 396	3 403
	Просечни број недељних часова на једног			
Професора	13·7	14·9	15·7	13·7
Суплента	16·8	12·9	14·3	17·1
Предавача	18·4	18·6	16·7	16·0
Учитеља вештина	15·2	13·1	11·4	10·9
Вероучитеља . . .	6·8	7·5	7·9	8·0
наставника	14·2	14·7	14·2	13·8

Из овога прегледа види се, да у просечном броју часова није била велика разлика ни код једне категорије наставника. Једино код вероучитеља налазимо већу разлику између године 1881. и 1884. која долази отуд, што су неки гимназијске реалке подигнуте на степен нижих гимназија а тако ообили виши разреда, чиме је и број недељних часова повећан.

Колико је било наставника у свакој на по се гимназији, нижој гимназији, реалци и гимназијској реалци, а колико су они имали недељних часова, то се види из ових прегледа :

БРОЈ НАСТАВНИКА У СРЕДЊИМ ШКОЛАМА

1880--81. школске године.

ШКОЛЕ	БРОЈ РАЗРЕДА	БРОЈ								НЕДЕЉНО ИМАЛИ СУ ЧАСОВА									
		ДИРЕКТОРА	ЗАСТУПНИКА	ДИРЕКТОРСКИХ	ПРОФЕСОРА	СУПЛЕНАТА	ПРЕДАВАЧА	УЧИТЕЉА ВЕШТИНА	ВЕРОУЧИТЕЉА	СВИЈУ НАСТАВНИКА	ДИРЕКТОРА	ПРОФЕСОРА	СУПЛЕНАТА	ПРЕДАВАЧА	УЧИТЕЉА ВЕШТИНА	ВЕРОУЧИТЕЉА	СВИ	НАСТАВНИЦИ	ПРОСЕЧНИ БРОЈ ЧАСОВА НА ЈЕДНОГ НАСТАВНИКА
Гимназије:																			
Београдска	7	1	—	14	1	2	4	—	22	3	150	18	68	52	—	291	13·2		
Крагујевачка	7	1	—	11	1	1	3	1	18	—	173	15	15	36	10	251	13·9		
Нишка	4	1	—	1	—	3	—	1	6	8	16	—	61	—	6	95	15·8		
Ниже гимназије:																			
Алексиначка	3	—	1	1	—	1	2	1	6	—	30	—	18	30	—	84	14·0		
Прва београдска	4	1	—	5	1	1	1	—	9	10	71	17	19	12	8	129	14·3		
Друга београдска	4	1	—	5	—	—	2	1	9	8	58	—	—	28	8	102	11·3		
Ваљевска	4	1	—	2	—	3	—	1	7	12	45	—	37	—	8	102	14·6		
Зајечарска	4	1	—	—	—	4	—	1	6	15	—	—	70	—	8	93	15·5		
Јагодинска	4	1	—	2	2	—	1	1	7	12	34	35	—	23	8	112	16·0		
Крушевачка	4	1	—	2	2	—	1	1	7	11	37	34	—	27	4	117	16·7		
Лесковачка	2	—	1	—	—	1	1	1	4	—	5	—	16	22	8	57	14·3		
Неготинска	4	1	—	1	3	—	2	1	8	12	17	54	—	27	6	118	14·8		
Пиротска	3	—	1	—	—	2	1	1	5	—	—	15	36	26	8	83	16·6		
Пожаревачка	4	1	—	3	1	1	2	1	9	8	46	16	15	24	6	117	13·0		
Свидајинска	3	—	1	—	1	2	—	1	5	—	14	13	39	—	8	72	14·4		
Смедеревска	4	—	1	2	1	1	1	1	7	—	51	19	15	24	8	117	16·7		
Ужичка	4	1	—	2	1	1	1	1	7	9	35	18	24	24	8	118	16·9		
Чачанска	4	1	—	2	—	3	—	1	7	12	32	—	55	—	8	107	15·3		
Шабачка	4	1	—	2	2	—	3	1	9	15	35	35	—	26	4	119	13·2		
Београдска реалка	5	1	—	6	2	1	1	1	12	2	92	30	16	16	4	160	13·3		
Гимназијске реалке:																			
Вел. Граднска	2	—	1	—	—	1	—	1	3	—	—	—	20	—	4	45	15·0		
Гор. Милановачка	2	—	1	—	—	1	—	1	3	—	30	—	31	—	4	35	11·7		
Ћњажевачка	2	—	1	1	—	—	—	1	3	—	13	—	—	—	4	34	11·3		
Лозничка	2	—	1	—	—	1	1	1	4	—	—	—	17	14	4	48	12·0		
Цараћинска	2	—	1	—	—	1	—	1	3	—	21	17	18	—	—	39	13·0		
Све гимназијске школе	77	14	5	55	16	26	25	17	158	135	859	269	488	331	132	2284	14·5		
Све реалне школе	15	1	5	7	2	5	2	6	28	2	156	47	102	80	24	361	12·9		
Гимназије и реалке	92	15	10	62	18	31	27	23	186	137	1015	336	590	411	156	2645	14·2		

БРОЈ НАСТАВНИКА У СРЕДЊИМ ШКОЛАМА
1881—82. школске године.

ШКОЛЕ	БРОЈ РАЗРЕДА	БРОЈ							НЕДЕЉНО ИМАЛИ СУ ЧАСОВА							ПРОСЕЧНИ БРОЈ ЧАСОВА НА ЈЕДНОГ НАСТАВНИКА	
		ДИРЕКТОРА ЗАСТУПНИКА ДИ- РЕКТОРА	ПРОФЕСОРА	СУПЛЕНАТА	ПРЕДАВАЧА	УЧИТЕЉА ВЕШТИНА	ВЕРУЈУЋЕЉА	СВИЈУ НАСТАВНИКА	ДИРЕКТОРИ	ПРОФЕСОРИ	СУПЛЕНТИ	ПРЕДАВАЧИ	УЧИТЕЉИ ВЕШТИНА	ВЕРУЈУЋЕЉИ	СВИ НАСТАВНИЦИ		
Гимназије																	
Београдска	7	1	—	13	—	5	4	1	24	10	182	—	71	47	10	320	13·3
Крагујевачка	7	1	—	12	—	1	2	1	17	—	194	—	17	28	13	252	14·8
Нишка	5	1	—	—	—	7	2	—	10	4	—	—	110	22	—	136	13·6
Ниже гимназије:																	
Алексиначка	4	1	—	2	—	2	—	1	6	17	39	—	42	—	8	106	17·7
Прва Београдска	4	1	—	4	1	2	1	—	9	12	66	13	53	16	—	160	17·8
Друга Београдска	4	1	—	4	—	2	1	1	9	9	70	—	17	18	8	122	13·6
Ваљевска	4	1	—	1	—	4	—	1	7	11	18	—	67	—	8	104	14·9
Врањска	2	—	1	—	—	2	—	1	4	—	—	—	48	—	4	52	13·0
Великоградска	3	—	1	—	—	2	2	1	6	—	17	—	42	25	6	90	15·0
Зајечарска	4	1	—	—	—	4	—	1	6	13	—	—	71	—	8	92	15·3
Јагодинска	4	1	—	2	1	1	1	1	7	12	30	15	23	20	8	108	15·4
Крушевачка	4	1	—	2	2	—	1	1	7	12	39	33	—	18	8	110	15·7
Лесковачка	4	1	—	—	—	2	1	1	5	10	—	—	38	18	8	74	14·8
Неготинска	4	1	—	1	3	—	—	1	6	12	18	—	54	—	8	92	15·3
Параћинска	3	—	1	—	—	2	2	1	6	—	—	—	59	25	6	90	15·0
Пиротска	4	1	—	—	—	4	1	1	7	12	—	—	70	17	8	107	15·3
Пожаревачка	4	1	—	3	1	1	1	1	8	8	56	18	19	15	10	126	15·7
Свилајиначка	4	—	1	1	1	2	—	1	6	—	33	18	39	—	8	98	16·3
Смедеревска	4	1	—	2	—	2	2	1	8	14	34	—	36	26	8	118	14·8
Чачанска	4	1	—	1	—	4	—	1	7	15	15	—	67	—	8	105	15·0
Шабачка	4	1	—	—	2	2	2	1	8	12	—	34	39	10	8	103	12·9
Реалке:																	
Београдска	5	1	—	6	2	1	2	1	13	2	98	31	16	14	4	165	12·7
Ужичка	4	1	—	2	1	2	1	1	8	8	36	18	40	24	10	136	17·0
Гимназијске реалке:																	
Горњомилановачка	2	—	1	—	—	1	—	1	3	—	—	—	42	—	4	46	15·3
Књажевачка	2	—	1	1	—	—	1	1	4	—	36	—	—	12	4	52	13·0
Лозничка	2	—	1	—	—	1	1	1	4	—	17	—	19	12	4	52	13·0
Све гимназијске школе	87	17	4	48	11	51	23	19	173	183	811	131	982	305	153	2565	14·8
Све реалне школе	15	2	3	9	3	5	5	5	32	10	187	49	117	62	26	451	14·1
Гимназије и реалке	102	19	7	57	14	56	28	24	205	193	998	180	1099	367	179	3016	14·7

БРОЈ НАСТАВНИКА У СРЕДЊИМ ШКОЛАМА
1882—83. школске године.

WWW.UNILIB.RS

ШКОЛЕ	БРОЈ РАЗРЕДА	Б Р О Ј							НЕДЕЉНО ИМАЛИ СУ ЧАСОВА								
		ДИРЕКТОРА	ЗАСТУПНИКА ДИРЕКТОРА	ПРОФЕСОРА	СУПЛЕНАТА	ПРЕДАВАЧА	УЧИТЕЉА ВЕШТИНА	ВЕРОУЧИТЕЉА	СВИЈУ НАСТАВНИКА	ДИРЕКТОРИ	ПРОФЕСОРИ	СУПЛЕНТИ	ПРЕДАВАЧИ	УЧИТЕЉИ ВЕШТИНА	ВЕРОУЧИТЕЉИ	СВИ НАСТАВНИЦИ	ПРОСРЕЧНИ БРОЈ ЧАСОВА НА ЈЕДНОГ НАСТАВНИКА
Гимназије :																	
Београдска	7	1	—	12	2	6	3	1	25	2	206	30	21	32	15	306	12·2
Крагујевачка	7	1	—	11	—	1	5	1	19	—	178	—	36	38	14	266	14·0
Нишка	6	1	—	1	1	7	4	1	15	3	13	16	113	30	8	183	12·2
Ниже гимназије:																	
Алексиначка	4	1	—	1	1	2	2	1	8	17	16	16	35	30	8	122	15·2
Прва Београдска	4	1	—	3	1	2	2	—	9	6	54	19	40	31	—	150	16·7
Друга Београдска	4	1	—	4	—	1	2	1	9	9	70	—	5	32	8	124	13·8
Ваљевска	4	1	—	1	1	3	1	1	8	15	18	14	53	9	8	117	14·6
Врањска	3	—	1	—	—	4	1	1	7	—	—	—	74	6	6	86	12·3
Великоградска	4	—	1	—	—	4	2	1	8	12	—	—	78	16	8	114	14·2
Зајечарска	4	1	—	—	—	4	2	1	8	12	—	—	76	20	8	116	14·5
Јагодинска	4	1	—	1	1	2	2	1	8	12	17	17	36	30	8	120	15·0
Крушевачка	4	1	—	1	2	1	2	1	8	12	20	30	19	30	9	120	15·0
Лесковачка	4	1	—	1	3	—	4	1	10	10	19	—	61	35	8	133	13·3
Неготинска	4	1	—	1	3	—	1	1	7	13	18	61	—	6	8	106	15·1
Параћинска	4	—	1	—	—	3	1	1	6	21	—	—	63	18	8	110	18·3
Пиротска	4	1	—	—	—	4	2	1	8	10	—	—	68	32	8	118	14·8
Пожаревачка	4	1	—	3	1	1	1	1	8	12	59	19	22	15	10	137	17·1
Свилајиначка	4	—	1	2	—	2	2	1	8	12	33	—	39	30	8	122	15·2
Смедеревска	4	1	—	2	1	1	2	1	8	12	35	17	20	30	8	122	15·2
Чачанска	4	1	—	1	—	3	2	1	8	15	16	—	51	24	8	114	14·3
Шабачка	4	1	—	1	—	3	3	1	9	16	19	—	56	32	8	131	14·6
Реалке :																	
Београдска	5	1	—	4	1	6	—	1	13	6	68	15	72	—	4	165	12·7
Ужичка	4	—	1	—	1	4	2	1	9	12	—	18	72	37	8	147	16·3
Гимназијске реалке:																	
Горњомилановачка	2	—	1	—	—	1	1	1	4	21	—	—	27	6	4	58	14·5
Књажевачка	2	—	1	1	—	2	—	1	5	17	19	—	14	—	4	54	10·8
Лозничка	2	—	1	1	—	—	2	1	5	17	19	—	—	15	4	55	11·0
Све гимназијске школе	91	17	4	46	17	54	46	20	204	221	791	239	966	526	174	2917	14·3
Све реалне школе	15	1	4	6	2	13	5	5	36	73	106	33	185	58	24	479	13·3
Гимнасије и реалке	106	18	8	52	19	67	51	25	240	294	897	272	1151	584	198	3396	14·2

БРОЈ НАСТАВНИКА У СРЕДЊИМ ШКОЛАМА
1883—84. школске године.

ШКОЛЕ	БРОЈ РАЗРЕДА	Б Р О Ј						НЕДЕЉНО ИМАЛИ СУ ЧАСОВА								ПРОСЕЧНИ БРОЈ ЧАСОВА НА ЈЕДНОМ НАСТАВНИКУ	
		ДИРЕКТОРА	ЗАСТУПНИКА ДИРЕКТОРА	ПРОФЕСОРА	СУПЛЕНАТА	ПРЕДАВАЧА	УЧИТЕЉА ВЕШТИНА	ВЕРОУЧИТЕЉА	СВЈУ НАСТАВНИКА	ДИРЕКТОРИ	ПРОФЕСОРИ	СУПЛЕНТИ	ПРЕДАВАЧИ	УЧИТЕЉИ ВЕШТИНА	ВЕРОУЧИТЕЉИ		СВИ НАСТАВНИЦИ
Гимназије:																	
Београдска	7	1	—	9	3	5	7	1	26	3	122	46	44	55	10	280	10·8
Крагујевачка	7	1	—	10	1	7	7	1	27	—	144	17	99	93	14	267	9·9
Нишка	7	1	—	1	2	8	4	1	17	3	2	35	137	30	8	215	12·6
Ниже гимназије:																	
Алексиначка	4	1	—	1	—	2	2	1	7	21	20	—	39	34	8	122	17·4
Прва Београдска	4	1	—	5	—	1	2	—	9	6	92	—	20	33	—	151	16·8
Друга Београдска	4	1	—	3	—	2	3	1	10	9	54	—	21	32	8	124	12·4
Ваљевска	4	1	—	1	1	2	2	1	8	12	17	16	39	18	8	110	13·8
Врањска	4	—	1	—	—	4	2	1	8	19	—	—	69	26	8	122	15·2
Великоградска	4	1	—	—	—	4	2	1	8	16	—	—	71	14	8	109	12·5
Зајечарска	4	1	—	—	—	2	1	1	5	25	—	—	45	12	8	90	18·0
Јагодинска	4	1	—	1	—	2	3	1	8	12	20	—	36	46	8	122	16·2
Крушевачка	4	1	—	2	1	1	2	1	8	12	37	19	16	23	8	115	14·4
Лесковачка	4	1	—	1	—	3	3	1	9	10	19	—	61	35	8	133	14·8
Неготинска	4	1	—	—	3	1	2	1	8	12	—	60	18	24	8	122	15·2
Параћинска	4	—	1	—	—	4	1	1	7	17	—	—	69	30	8	124	17·7
Пиротска	4	1	—	1	—	3	1	1	7	12	16	—	52	12	8	100	14·3
Пожаревачка	4	1	—	4	1	—	1	1	8	12	76	16	—	15	10	129	16·1
Свилајиначка	4	—	1	1	—	3	2	1	8	12	16	—	56	30	8	122	15·2
Смедеревска	4	1	—	1	2	1	2	1	8	13	16	37	18	30	8	122	15·6
Чачанска	4	—	1	—	—	3	3	1	8	13	—	—	53	28	8	102	12·8
Шабачка	4	1	—	1	—	3	3	1	9	17	18	—	56	16	8	115	12·8
Реалке:																	
Београдска	5	1	—	4	3	5	3	1	17	6	68	48	44	22	7	195	11·5
Ужичка	5	1	—	2	2	3	3	1	12	8	29	30	51	36	8	162	13·5
Гимназијске реалке:																	
Горњомилановачка	2	—	1	—	—	1	1	1	4	19	—	—	23	3	4	49	12·2
Књажевачка	2	—	1	1	—	—	3	—	5	17	19	—	—	22	—	58	11·6
Лозничка	2	—	1	1	—	—	1	1	4	17	19	—	—	3	4	43	10·8
Све гимназијске школе	93	17	4	42	14	61	55	20	213	256	569	246	1019	636	170	2896	13·6
Све реалне школе	16	2	3	8	5	9	11	4	42	67	135	78	118	86	23	507	12·1
Гимназије и реалке	109	19	7	50	19	70	66	24	255	323	704	324	1137	722	193	3403	13·3

Кад ове плате поредимо с бројем наставника, ми налазимо, да је долазило просечно на једног наставника

	1882.	1883.	1884.
Д И Н А Р А			
у гимназијама	2132·83	1890·54	1833·58
у реалкама.	2138·31	1705·22	1759·24
у опште . .	2123·28	1862·74	1821·38

Поредимо ли наставничку плату с бројем часова, онда излази као просечна цифра за један недељни час

	1882.	1883.	1884.
Д И Н А Р А			
у гимназијама	143·02	132·21	134·86
у реалкама . .	151·72	128·16	145·73
у опште . .	144·32	131·64	136·48

Просечно долазило је за један недељни час

	1882.	1883.	1884.
Д И Н А Р А			
директорима .	420·31	324·28	317·56
професорима .	200·33	191·81	235·52

1882. 1883. 1884.

	Д И Н А Р А		
суплентима . .	137·52	104·02	103·63
предавачима .	79·10	86·64	84·23
учитељ. вешт.	72·60	59·94	68·42
вероучитељима	88·75	87·38	88·21

Највећу просечну награду за један недељни час, имали су директори, и то у све три године. Кад годину 1882. поредимо са 1884. годином, онда имамо ове односне размере код просечне награде :

професора	као	100	: 117·6
предавача	"	100	: 106·5
вероучитеља	"	100	: 99·4
учитеља вештина	"	100	: 94·2
директора	"	100	: 75·5
суплената	"	100	: 75·4

3. Ученици.

О броју ученика и ученица у гимназијама и реалкама, имамо ове прегледе, и то за сваки завод на по се.

РЕАЛКАМА ЗА 1880—81. ШКОЛСКУ ГОДИНУ

Б			А					К				Л				БРОЈ СВИЈУ ИЗОСТАНАКА	ПРОСЕЧНО ИМАО ЈЕ ЈЕДАН 'ВАК	
ИСПИТ			ПО УСПЕХУ					КОЈИ СВОЈЕ ИЗО- СТАНКЕ				ИЗОСТАНАКА					ИЗОСТАНКА	
С В Е Г А			ОДЛИЧНИХ	ВРЛО ДОБРИХ	ДОБРИХ	СЛАБИХ	Р'БАВИХ	НИСУ ИЗ- ВИНИЛИ		ИЗ- ВИНИШЕ							НЕИЗВИ- ЊЕНИХ	
УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	С В Е Г А						УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	НЕИЗВИ- ЊЕНИХ	ИЗВИЊЕ- НИХ					
Г И М Н А З И Ј А																		
127	3	130	—	—	—	—	—	125	—	108	—	800	1616	6·40	14·96			
55	—	55	—	—	—	—	—	51	—	46	—	577	1810	11·31	39·35			
63	—	63	—	—	—	—	—	53	—	56	—	945	1414	17·83	25·25			
47	—	47	—	—	—	—	—	11	—	41	—	191	2537	17·36	61·90			
86	—	86	—	—	—	—	—	66	—	80	—	1166	6691	17·67	83·64			
56	—	56	—	—	—	—	—	43	—	43	—	1143	2784	26·58	64·74			
46	—	46	—	—	—	—	—	46	—	49	—	1626	2604	35·35	53·14			
480	3	483	—	—	—	—	—	395	—	423	—	6448	19456	16·32	46·00			

Г Р А Д	Б							Р							О							Ј					
	У ПОЧЕТКУ ШКОЛСКЕ ГОДИНЕ							КОЈИ СУ У ТЕЧАЈУ ГОДИНЕ ОСТАВИЛИ ШКОЛУ							КОЈИ СУ ПОЛОЖИЛИ												
	НОВОУПИСАНИХ		ПОНАВ. РАЗРЕД		С В Е Г А			ЗБОГ		ОТИШЛИ У ДРУГЕ ШКОЛЕ	ОДЛУЧЕНИ	ИЗ ДРУГИХ УЗРОКА	С В Е Г А	И ПРЕШЛИ У СТ. РАЗ.		И ОСТАЛИ ДА ПОНОВЕ РАЗРЕД		ПОТРУЖИ. КАО. ВЕСНОС.									
	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	С В Е Г А	СМРТИ	БОЛЕСТИ					УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА				
К р а г у ј е в а ч к а																											
I.	76	3	24	—	100	3	103	—	1	1	6	6	14	61	3	22	—	3	—								
II.	53	11	5	—	58	11	69	—	—	2	—	—	2	50	10	7	—	—	—								
III.	32	5	5	1	37	6	43	—	—	—	2	2	4	26	4	8	1	—	—								
IV.	28	3	4	—	32	3	35	—	3	—	—	1	4	20	3	8	—	—	—								
V.	14	1	4	—	18	1	19	—	—	1	1	—	2	12	1	4	—	—	—								
VI.	12	—	—	—	12	—	12	—	—	—	—	—	—	11	—	1	—	—	—								
VII.	15	—	—	—	15	—	15	—	—	—	—	—	—	15	—	2	—	—	—								
Свега	230	23	44	1	274	24	298	—	4	4	9	9	26	195	21	52	1	3	—								
Н и ш к а																											
I.	57	1	7	—	64	1	65	—	2	2	7	5	16	25	1	23	—	—	—								
II.	30	2	—	—	30	2	32	—	—	2	2	3	7	16	2	7	—	—	—								
III.	25	—	1	—	26	—	26	—	—	1	1	1	3	17	—	6	—	—	—								
IV.	18	2	1	—	19	2	21	1	—	1	—	—	2	16	2	1	—	—	—								
Свега	130	5	9	—	139	5	144	1	2	6	10	9	28	71	5	37	—	—	—								
А л е к с и н а ч к а																											
I.	28	2	1	—	29	2	31	—	—	1	—	1	2	23	2	4	—	—	—								
II.	12	1	1	—	13	1	14	—	—	2	—	—	2	11	1	—	—	—	—								
III.	8	3	—	—	8	3	11	—	—	—	—	2	2	7	2	—	—	—	—								
Свега	49	6	2	—	50	6	56	—	—	3	—	3	6	41	5	4	—	—	—								
П р в а Б е о г р а д с к а																											
I.	76	—	23	—	99	—	99	—	—	3	12	9	24	54	—	17	—	4	—								
II.	47	—	15	—	62	—	62	—	—	2	5	4	11	37	—	13	—	1	—								
III.	34	—	4	—	38	—	38	—	—	3	—	4	7	22	—	9	—	—	—								
IV.	23	—	1	—	24	—	24	—	—	2	—	2	4	19	—	1	—	—	—								
Свега	180	—	43	—	223	—	223	—	—	10	17	19	46	132	—	40	—	5	—								
Д р у г а Б е о г р а д с к а																											
I.	66	—	19	—	85	—	85	1	—	—	10	12	23	45	—	17	—	—	—								
II.	60	—	2	—	62	—	62	—	—	—	6	10	16	33	—	13	—	—	—								
III.	40	—	—	—	40	—	40	—	—	—	3	8	11	25	—	4	—	—	—								
IV.	28	—	—	—	28	—	28	—	—	—	2	2	4	20	—	4	—	—	—								
Свега	194	—	21	—	215	—	215	1	—	—	21	32	54	123	—	38	—	—	—								

Б			А					Б				А				БРОЈ СВИЈУ ИЗОСТАНАКА		ПРОСЕЧНО ИМАО ЈЕ ЈЕДАН ТАК ИЗОСТАНАКА					
ИСПИТ			ПО УСПЕХУ					КОЈИ СВОЈЕ ИЗО- СТАНБЕ				НЕЗВЪ- ЊЕНИХ		ИЗВЪЊЕ- НИХ						НЕЗВЪ- ЊЕНИХ		ИЗВЪЊЕ- НИХ	
С В Е Г А			ОДЛИЧНИХ	ВРЛО ДОБРИХ	ДОБРИХ	СЛАБИХ	ГРБАВИХ	НИСУ ИЗ- ВИНИЛИ		ИЗ- ВИНИШЕ													
УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	С В Е Г А						УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	НЕЗВЪ- ЊЕНИХ	ИЗВЪЊЕ- НИХ	НЕЗВЪ- ЊЕНИХ	ИЗВЪЊЕ- НИХ				
г и м н а з и ј а																							
86	3	89	—	—	—	—	—	85	—	78	—	727	1663	8·55	21·31								
57	10	67	—	—	—	—	—	64	—	57	—	405	1655	6·33	29·04								
34	5	39	—	—	—	—	—	36	—	36	—	210	444	5·83	12·33								
28	3	31	—	—	—	—	—	29	—	28	—	213	623	7·34	22·25								
16	1	17	—	—	—	—	—	15	—	17	—	116	434	7·73	25·53								
12	—	12	—	—	—	—	—	10	—	10	—	55	147	5·50	14·70								
17	—	17	—	—	—	—	—	13	—	15	—	43	100	3·31	6·67								
250	22	272	—	—	—	—	—	252	—	241	—	1769	5066	7·02	21·02								
г и м н а з и ј а																							
48	1	49	—	—	—	—	—	63	—	53	—	945	762	15·00	14·38								
23	2	25	—	—	—	—	—	31	—	28	—	396	522	12·77	18·64								
23	—	23	—	—	—	—	—	26	—	25	—	281	446	10·81	17·84								
17	2	19	—	—	—	—	—	19	—	19	—	257	346	13·53	18·21								
111	5	116	—	—	—	—	—	139	—	125	—	1879	2076	13·52	16·61								
н и ж а г и м н а з и ј а																							
27	2	29	—	—	—	—	—	28	—	29	—	154	388	5·50	13·38								
11	1	12	—	—	—	—	—	13	—	13	—	92	121	7·08	9·31								
7	2	9	—	—	—	—	—	6	—	10	—	28	215	4·67	21·50								
45	5	50	—	—	—	—	—	47	—	52	—	274	724	5·83	13·92								
н и ж а г и м н а з и ј а																							
75	—	75	—	—	—	—	—	80	—	64	—	1301	2633	16·26	41·14								
51	—	51	—	—	—	—	—	45	—	53	—	860	2275	19·11	42·92								
31	—	31	—	—	—	—	—	32	—	35	—	412	1284	12·87	36·69								
20	—	20	—	—	—	—	—	15	—	24	—	250	1734	16·67	72·25								
177	—	177	—	—	—	—	—	172	—	176	—	2823	7926	16·41	45·03								
н и ж а г и м н а з и ј а																							
62	—	62	—	—	—	—	—	74	—	56	—	2000	1908	27·03	34·07								
46	—	46	—	—	—	—	—	54	—	58	—	1652	1926	30·59	33·21								
29	—	29	—	—	—	—	—	36	—	40	—	909	2454	25·25	61·35								
24	—	24	—	—	—	—	—	21	—	28	—	499	2545	23·52	90·89								
161	—	161	—	—	—	—	—	185	—	182	—	5050	8833	27·30	48·53								

Р А З Р Е Д	Б Р О Ј										КОЈИ СУ ПОЛОЖИЛИ									
	У ПОЧЕТКУ ШКОЛСКЕ ГОДИНЕ						КОЈИ СУ У ТЕЧАЈУ ГОДИНЕ ОСТАВИЛИ ШКОЛУ						КОЈИ СУ ПОЛОЖИЛИ							
	НОВОУПИСАНИХ		ПОНАВ. РАЗРЕД		С В Е Г А		ЗБОГ		ОСТАЛИ У ДРУ- ГЕ ШКОЛЕ		ИЗ ДРУГИХ УЗ- РОКА		С В Е Г А		И ПРЕШЛИ У СТ. РАЗ.		И ОСТАЛИ ДА ПОНОВЕ РАЗРЕД		ПОТУЛИ. КАО ВЕСЛОС.	
	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	С В Е Г А	СМРТИ	БОЛЕСТИ	ОСТАЛИ У ДРУ- ГЕ ШКОЛЕ	ОДЛУЧЕНИ	ИЗ ДРУГИХ УЗ- РОКА	С В Е Г А	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА
Б а љ е в с қ а																				
I.	33	4	8	—	41	4	45	1	—	2	2	8	13	16	3	10	—	3	—	—
II.	18	4	1	—	19	4	23	—	—	1	—	3	4	9	3	6	1	—	—	—
III.	12	4	—	—	12	4	16	—	—	2	—	1	3	9	4	—	—	—	—	—
IV.	6	—	—	—	6	—	6	—	—	—	—	—	—	5	—	1	—	—	—	—
Свега	69	12	9	—	78	12	90	1	—	5	2	12	20	39	10	17	1	3	—	—
З а ј е ч а р с қ а																				
I.	17	5	5	—	22	5	27	—	—	2	1	5	8	10	3	4	1	1	—	—
II.	19	—	1	—	20	—	20	—	—	—	—	5	5	8	—	7	—	—	—	—
III.	10	—	2	—	12	—	12	—	—	—	—	—	—	12	—	—	—	—	—	—
IV.	9	—	—	—	9	—	9	—	—	—	—	—	—	9	—	—	—	—	—	—
Свега	55	5	8	—	63	5	68	—	—	2	1	10	13	39	3	11	1	1	—	—
Ј а г о д и н с қ а																				
I.	38	5	9	—	47	5	52	—	—	6	—	—	6	32	4	9	1	—	—	—
II.	12	5	5	—	17	5	22	—	—	—	—	1	1	15	4	1	1	—	—	—
III.	17	—	1	—	18	—	18	—	1	5	—	—	6	12	—	—	—	—	—	—
IV.	11	—	1	—	12	—	12	—	—	—	2	1	3	9	—	—	—	—	—	—
Свега	78	10	16	—	94	10	104	—	1	11	2	2	16	68	8	10	2	—	—	—
Ќ р у ш е в а ч қ а																				
I.	40	2	8	—	48	2	50	1	—	1	2	5	9	24	2	15	—	—	—	—
II.	33	—	2	—	35	—	35	—	—	—	4	1	5	11	—	18	—	—	—	—
III.	6	—	2	—	8	—	8	—	—	—	—	—	—	6	—	2	—	—	—	—
IV.	15	—	1	—	16	—	16	—	—	1	—	3	4	9	—	3	—	—	—	—
Свега	94	2	13	—	107	2	109	1	—	2	6	9	18	50	2	38	—	—	—	—
Л е с қ о в а ч қ а																				
I.	31	7	6	—	37	7	44	—	1	3	6	4	14	22	6	1	1	—	—	—
II.	13	—	1	—	14	—	14	1	—	1	—	—	2	8	—	4	—	—	—	—
Свега	44	7	7	—	51	7	58	1	1	4	6	4	16	30	6	5	1	—	—	—
Н е г о т и н с қ а																				
I.	21	7	9	—	30	7	37	1	—	1	1	8	11	14	4	6	1	1	—	—
II.	12	4	1	—	13	4	17	—	—	2	—	—	2	10	1	4	—	—	—	—
III.	16	1	—	—	16	1	17	1	—	—	1	—	2	10	4	1	—	—	—	—
IV.	7	—	—	—	7	—	7	—	—	—	—	—	—	5	2	—	—	—	—	—
Свега	56	12	10	—	66	12	78	2	—	3	2	8	15	39	11	11	1	1	—	—

Б			А					К				А		БРОЈ СВИЈУ		ПРОСЕЧНО ИМАО	
ИСПИТ			ПО УСПЕХУ					КОЈИ СВОЈЕ ИЗО-				ИЗОСТАНАКА		ЈЕ ЈЕДАН БАК			
С В Е Г А			ОДЛИЧНИХ	ВРЛО ДОБРИХ	ДОБРИХ	СЛАБИХ	РЪБАВИХ	СТАНКЕ		ИЗ-	ИЗ-	ИЗ-	ИЗ-	НЕИЗВИ-	ИЗВИЊЕ-	НЕИЗВИ-	ИЗВИЊЕ-
УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	С В Е Г А						НИСУ ИЗ-	ВИНИЛИ								
УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	С В Е Г А	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	НЕИЗВИ-	ИЗВИЊЕ-	НЕИЗВИ-	ИЗВИЊЕ-	НЕИЗВИ-	ИЗВИЊЕ-	

н и ж а г и м н а з и ј а

29	3	32	—	—	—	—	—	41	—	18	—	326	215	7·95	11·94
15	4	19	—	—	—	—	—	19	—	20	—	212	354	11·16	17·70
9	4	13	—	—	—	—	—	15	—	10	—	125	163	8·33	16·30
6	—	6	—	—	—	—	—	6	—	5	—	50	73	8·33	14·60
59	11	70	—	—	—	—	—	81	—	53	—	713	805	8·80	15·20

н и ж а г и м н а з и ј а

15	4	19	—	—	—	—	—	24	—	3	—	129	137	5·38	45·67
15	—	15	—	—	—	—	—	18	—	2	—	109	105	6·06	52·50
12	—	12	—	—	—	—	—	10	—	2	—	22	44	2·20	22·00
9	—	9	—	—	—	—	—	8	—	1	—	50	25	6·25	25·00
51	4	55	—	—	—	—	—	60	—	8	—	310	311	5·17	38·87

н и ж а г и м н а з и ј а

41	5	46	—	—	—	—	—	48	—	17	—	470	352	9·79	20·71
16	5	21	—	—	—	—	—	15	—	10	—	75	76	5·00	7·60
12	—	12	—	—	—	—	—	16	—	7	—	67	140	4·19	20·00
9	—	9	—	—	—	—	—	9	—	2	—	55	38	6·11	19·00
78	10	88	—	—	—	—	—	88	—	36	—	667	606	7·58	16·83

н и ж а г и м н а з и ј а

39	2	41	—	—	—	—	—	38	—	40	—	371	607	9·76	15·18
30	—	30	—	—	—	—	—	27	—	29	—	206	483	7·63	16·65
8	—	8	—	—	—	—	—	8	—	8	—	55	37	6·87	4·63
12	—	12	—	—	—	—	—	10	—	12	—	67	183	6·70	15·25
89	2	91	—	—	—	—	—	83	—	89	—	699	1310	8·42	14·72

н и ж а г и м н а з и ј а

23	7	30	—	—	—	—	—	32	—	10	—	571	1384	17·84	138·40
12	—	12	—	—	—	—	—	14	—	12	—	107	401	7·64	33·42
35	7	42	—	—	—	—	—	46	—	22	—	678	1785	14·74	81·14

н и ж а г и м н а з и ј а

19	7	26	—	—	—	—	—	13	—	24	—	337	463	25·92	19·29
11	4	15	—	—	—	—	—	8	—	9	—	125	519	15·62	57·67
14	1	15	—	—	—	—	—	4	—	13	—	132	571	33·00	43·92
7	—	7	—	—	—	—	—	2	—	5	—	52	60	26·00	12·00
51	12	63	—	—	—	—	—	27	—	51	—	746	1613	27·63	31·63

РАЗРЕД	Б			Р			О			Ј								
	У ПОЧЕТКУ ШКОЛСКЕ ГОДИНЕ						КОЈИ СУ У ТЕЧАЈУ ГОДИНЕ ОСТАВИЛИ ШКОЛУ						КОЈИ СУ ПОЛОЖИЛИ					
	НОВОУЧИ- СЕНИХ		ПОНАВ. РАЗРЕД		С В Е Г А		ЗБОГ		ОТШЛИ У ДРУ- ГЕ ШКОЛЕ	ОДЛУЧЕНИ ИЗ ДРУГИХ УЗ- РОКА	С В Е Г А	И ПРЕШЛИ У СТ РАЗ.		И ОСТАЈУ ДА ПОНОВЕ РАЗРЕД		И ОТПУШ- КАО НЕСПОС.		
	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	С В Е Г А	СМРТИ				БОЛЕСТИ	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА
П и р о т с к а																		
I.	28	—	1	—	29	—	29	—	—	—	2	—	2	20	—	7	—	—
II.	20	—	—	—	20	—	20	—	—	—	—	—	2	2	15	—	3	—
III.	9	1	1	—	10	1	11	—	—	—	—	—	—	10	1	—	—	—
Свега	57	1	2	—	59	1	60	—	—	—	2	2	4	45	1	10	—	—
П о ж а р е в а ч к а																		
I.	40	10	12	—	52	10	62	—	—	—	2	4	6	23	6	23	3	1
II.	15	10	5	—	20	10	30	—	—	3	1	—	4	13	8	4	1	—
III.	16	4	—	—	16	4	20	—	—	2	—	3	5	8	4	3	—	—
IV.	13	1	—	—	13	1	14	—	—	—	—	—	—	13	1	—	—	—
Свега	84	25	17	—	101	25	126	—	—	5	3	7	15	57	19	30	4	1
С в и л а ј и н а ч к а																		
I.	22	4	7	—	29	4	33	—	—	—	2	2	18	4	9	—	—	—
II.	14	—	4	1	18	1	19	—	1	—	—	1	15	—	3	—	—	—
III.	10	1	4	—	14	1	15	—	—	2	—	—	8	1	4	—	—	—
Свега	46	5	15	1	61	6	67	—	1	2	—	2	5	41	5	16	—	—
С м е д е р е в с к а																		
I.	42	8	9	—	51	8	59	—	—	7	3	3	13	20	6	16	2	2
II.	19	4	5	—	24	4	28	—	—	—	—	1	1	20	3	3	—	1
III.	17	—	—	—	17	—	17	—	—	—	—	1	1	15	—	1	—	—
IV.	7	—	—	—	7	—	7	—	—	—	—	—	—	7	—	—	—	—
Свега	85	12	12	—	99	14	111	—	—	7	3	5	15	62	9	26	2	3
У ж и ч к а																		
I.	51	—	3	—	54	—	54	—	—	2	2	1	5	34	—	15	—	—
II.	33	—	1	—	34	—	34	—	—	2	1	1	4	28	—	2	—	—
III.	9	—	—	—	9	—	9	—	—	—	—	—	—	9	—	—	—	—
IV.	19	—	—	—	19	—	19	—	—	—	1	—	1	17	—	1	—	—
Свега	112	—	4	—	116	—	116	—	—	4	4	2	10	88	—	18	—	—
Ч а ч а н с к а																		
I.	37	—	5	—	42	—	42	—	1	1	1	11	14	17	—	9	—	2
II.	14	2	—	—	14	2	16	—	—	—	—	2	2	9	2	3	—	—
III.	13	4	—	—	17	4	17	—	—	—	1	—	1	11	2	2	1	—
IV.	10	—	—	—	10	—	10	—	—	—	—	—	—	7	—	3	—	—
Свега	74	6	5	—	79	6	85	—	1	1	2	13	17	44	4	17	1	2

WWW.UNILIB.RS
ИСПИТ

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

Б			А					К				А				БРОЈ СВИЈУ		ПРОСЕЧНО ИМАО	
ИСПИТ			ПО УСПЕХУ					КОЈИ СВОЈЕ ИЗО-				ИЗОСТАНАКА		ЈЕ ЈЕДАН ТАК		ИЗОСТАНАКА			
СВЕГА			ОДЛИЧНИХ	ВРЛО ДОБРИХ	ДОБРИХ	СЛАБИХ	РЪБАВИХ	НИСУ ИЗ-		ИЗ-		ИЗВИ-	ЊЕНИХ	ИЗВИЊЕ-	НИХ	ИЗВИ-	ЊЕНИХ	ИЗВИЊЕ-	НИХ
УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	СВЕГА						УЧЕОНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕОНИКА	УЧЕНИЦА								
н н ж а г и м н а з и ј и																			
27	—	27	—	—	—	—	—	12	—	27	—	157	748	13·08	27·70				
18	—	18	—	—	—	—	—	—	—	18	—	—	463	—	25·72				
10	1	11	—	—	—	—	—	—	—	11	—	—	180	—	16·36				
55	1	56	—	—	—	—	—	12	—	56	—	157	1391	13·08	24·84				
н и ж а г и м н а з и ј а																			
47	9	56	—	—	—	—	—	45	—	55	—	262	991	5·82	18·02				
17	9	26	—	—	—	—	—	22	—	24	—	116	515	5·27	21·46				
11	4	15	—	—	—	—	—	10	—	14	—	45	207	4·50	14·79				
13	1	14	—	—	—	—	—	8	—	14	—	14	266	1·75	19·00				
88	23	111	—	—	—	—	—	85	—	107	—	437	1979	5·14	18·50				
н и ж а г и м н а з и ј а																			
27	4	31	—	—	—	—	—	28	—	23	—	154	157	5·50	6·83				
18	—	18	—	—	—	—	—	17	—	18	—	71	362	4·18	20·11				
12	1	13	—	—	—	—	—	10	—	12	—	39	38	3·90	3·17				
57	5	62	—	—	—	—	—	55	—	53	—	264	908	4·80	17·13				
н и ж а г и м н а з и ј а																			
38	8	46	—	—	—	—	—	44	—	43	—	586	389	13·32	9·05				
24	3	27	—	—	—	—	—	25	—	26	—	332	174	13·28	6·69				
16	—	16	—	—	—	—	—	13	—	10	—	152	56	11·69	5·60				
7	—	7	—	—	—	—	—	7	—	4	—	18	7	2·57	1·75				
85	11	96	—	—	—	—	—	89	—	83	—	1088	626	12·22	7·54				
н и ж а г и м н а з и ј а																			
49	—	49	—	—	—	—	—	10	—	50	—	244	736	24·40	14·78				
30	—	30	—	—	—	—	—	13	—	29	—	138	465	10·62	16·03				
9	—	9	—	—	—	—	—	4	—	9	—	38	230	9·50	25·56				
18	—	18	—	—	—	—	—	1	—	18	—	19	387	19·00	21·50				
106	—	106	—	—	—	—	—	28	—	106	—	439	1818	15·68	17·15				
н и ж а г и м н а з и ј а																			
28	—	28	—	—	—	—	—	17	—	29	—	85	772	5·00	26·62				
12	2	14	—	—	—	—	—	10	—	13	—	47	227	4·70	17·46				
14	2	16	—	—	—	—	—	10	—	15	—	49	197	4·90	13·13				
10	—	10	—	—	—	—	—	3	—	6	—	10	62	3·33	10·33				
64	4	68	—	—	—	—	—	40	—	63	—	191	1258	4·78	19·97				

РАЗРЕД	Б						Р						О						Ј					
	У ПОЧЕТКУ ШКОЛСКЕ ГОДИНЕ						КОЈИ СУ У ТЕЧАЈУ ГОДИНЕ ОСТАВИЛИ ШКОЛУ						КОЈИ СУ ПОЛОЖИЛИ											
	НОВОУЧИ- САНИХ		ПОНАВ. РАЗРЕД		С В Е Г А		ЗБОГ		ОТИШЛИ У ДРУ- ГЕ ШКОЛЕ	ОДАЧЕНИ	ИЗ ДРУГИХ УЗ- РОКА	С В Е Г А	И ПРЕШЛИ У СТ. РАЗ.		И ОСТАЈУ ДА ПОнове РАЗРЕД		ПОТРУП. КАО НЕСПОС.							
	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	С В Е Г А	СМРТИ					БОЛЕСТИ	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА			
Ш а б а ч к а																								
I.	43	9	18	—	61	9	70	—	3	—	1	10	14	37	8	8	1	2						
II.	27	12	3	—	30	12	42	1	1	2	—	2	6	22	11	2	1	—						
III.	20	3	9	—	29	3	32	—	1	1	—	5	7	21	3	1	—	—						
IV.	12	—	—	—	12	—	12	—	—	—	—	—	—	12	—	—	—	—						
Свега	102	24	30	—	132	24	156	1	5	3	1	17	27	92	22	11	2	2						
Б е о г р а д с к а																								
III.	34	—	—	—	34	—	34	—	—	2	—	1	3	30	—	1	—	—						
IV.	13	—	2	—	15	—	15	—	—	—	—	1	1	11	—	3	—	—						
V.	9	—	—	—	9	—	9	—	1	1	—	—	2	6	—	1	—	—						
VI.	10	—	—	—	10	—	10	—	—	1	—	—	1	9	—	—	—	—						
VII.	5	—	—	—	5	—	5	—	—	—	—	—	—	5	—	—	—	—						
Свега	71	—	2	—	73	—	73	—	1	3	1	2	7	61	—	5	—	—						
В е л и к о г р а д и ш к а																								
I.	26	—	1	—	27	—	27	—	—	1	—	1	2	18	—	7	—	—						
II.	25	—	—	—	25	—	25	—	—	—	—	—	—	24	—	1	—	—						
Свега	51	—	1	—	52	—	52	—	—	1	—	1	2	42	—	8	—	—						
Г о р њ о м и л а в о в а ч к а																								
I.	21	3	1	—	22	3	25	—	—	2	—	1	3	15	3	4	—	—						
II.	8	3	—	—	8	3	11	—	—	2	—	—	2	7	2	—	—	—						
Свега	29	6	1	—	30	6	36	—	—	4	—	1	5	22	5	4	—	—						
К њ а ж е в а ч к а																								
I.	9	2	1	—	10	2	12	—	—	—	—	—	—	5	2	5	—	—						
II.	8	—	—	—	8	—	8	—	—	—	—	—	—	5	—	3	—	—						
Свега	17	2	1	—	18	2	20	—	—	—	—	—	—	10	2	8	—	—						
Л о з н и ч к а																								
I.	13	1	1	1	14	2	16	1	—	—	1	—	2	9	2	3	—	—						
II.	10	3	—	—	10	3	13	—	—	—	—	2	2	9	2	—	—	—						
Свега	23	4	1	1	24	5	29	1	—	—	1	2	4	18	4	3	—	—						
П а р а њ и н с к а																								
I.	31	8	6	—	37	8	45	—	1	1	1	3	6	30	5	3	1	—						
II.	17	3	—	—	17	3	20	—	—	—	—	—	—	15	3	2	—	—						
Свега	48	11	6	—	54	11	65	—	1	1	1	3	6	45	8	5	1	—						

Б			А				К				Л				БРОЈ СВИЈУ ИЗОСТАНАКА		ПРОСЕЧНО ИМАО ЈЕ ЈЕДАН БАР ИЗОСТАНАКА	
ИСПИТ			ПО УСПЕХУ				КОЈИ СВОЈЕ ИЗО- СТАНБЕ				ИЗОСТАНАКА		ИЗОСТАНАКА					
С В Е Г А			ОДЛИЧНИХ	ВРЛО ДОБРИХ	ДОБРИХ	СЛАБИХ	РЪБАВИХ	НИСУ ИЗ-		ИЗ-								
УЧЕНИЦА	УЧЕНИЦА	С В Е Г А						УЧЕНИЦА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИЦА	ВИНИЛИ	ВИНИШЕ					
н и ж а г и м н а з и ј а																		
47	9	56	—	—	—	—	—	48	—	61	—	395	1029	8·23	16·87			
24	12	36	—	—	—	—	—	13	—	35	—	81	569	6·23	16·26			
22	3	25	—	—	—	—	—	10	—	24	—	26	650	2·60	27·08			
12	—	12	—	—	—	—	—	4	—	12	—	16	435	4·00	36·25			
105	24	129	—	—	—	—	—	75	—	132	—	518	2683	6·91	20·33			
р е а л қ а																		
31	—	31	—	—	—	—	—	20	—	28	—	122	436	6·10	15·57			
14	—	14	—	—	—	—	—	15	—	11	—	385	345	25·67	31·36			
7	—	7	—	—	—	—	—	7	—	9	—	149	337	21·29	37·44			
9	—	9	—	—	—	—	—	10	—	10	—	120	520	12·00	52·00			
5	—	5	—	—	—	—	—	5	—	3	—	27	32	5·40	10·67			
66	—	66	—	—	—	—	—	57	—	61	—	803	1670	14·09	27·38			
г и м н а з и ј с қ а р е а л қ а																		
25	—	25	—	—	—	—	—	25	—	2	—	113	250	4·52	125·00			
25	—	25	—	—	—	—	—	24	—	1	—	29	196	1·21	196·00			
50	—	50	—	—	—	—	—	49	—	3	—	142	446	2·90	148·67			
г и м н а з и ј с қ а р е а л қ а																		
19	3	22	—	—	—	—	—	8	—	13	—	14	69	1·75	5·31			
7	2	9	—	—	—	—	—	—	—	6	—	—	12	—	2·00			
26	5	31	—	—	—	—	—	8	—	19	—	14	81	1·75	4·26			
г и м н а з и ј с қ а р е а л қ а																		
10	2	12	—	—	—	—	—	8	—	9	—	29	27	3·63	3·00			
8	—	8	—	—	—	—	—	7	—	6	—	36	50	5·14	8·33			
18	2	20	—	—	—	—	—	15	—	15	—	65	77	4·33	5·13			
г и м н а з и ј с қ а р е а л қ а																		
12	2	14	—	—	—	—	—	6	—	10	—	104	144	17·33	14·40			
9	2	11	—	—	—	—	—	6	—	7	—	81	155	13·50	22·57			
21	4	25	—	—	—	—	—	12	—	17	—	185	299	15·42	17·53			
г и м н а з и ј с қ а р е а л қ а																		
33	6	39	—	—	—	—	—	29	—	39	—	114	227	3·93	5·82			
17	3	20	—	—	—	—	—	3	—	14	—	9	76	3·00	5·43			
50	9	59	—	—	—	—	—	32	—	53	—	123	303	3·84	5·72			

РАЗРЕД	Б							Р				О				Ј					
	У ПОЧЕТКУ ШКОЛСКЕ ГОДИНЕ							КОЈИ СУ У ТЕЧАЈУ ГОДИНЕ ОСТАВИЛИ ШКОЛУ				КОЈИ СУ ПОЛОЖИЛИ									
	НОВОУПИСАНИХ		ПОНАВ. РАЗРЕД.		С В Е Г А			ЗБОГ		ОТИШЛИ У ДРУ- ГЕ ШКОЛЕ	ОДЛУЧЕНИ	ИЗ ДРУГИХ УЗ- РОКА	С В Е Г А	И ПРЕШЛИ У СТ. РАЗ.		И ОСТАЈУ ДА ПОНОВЕ РАЗРЕД		ПОТВУШ. КАО НЕСПОС.			
	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	С В Е Г А	СМРТИ	БОЛЕСТИ					УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА
С в е г и м н а -																					
I.	851	70	212	—	1063	70	1133	5	8	32	58	109	212	578	57	257	10	19	—		
II.	516	55	58	1	574	56	630	3	3	19	19	49	93	369	48	113	4	3	—		
III.	361	26	34	1	395	27	422	1	2	16	8	36	63	265	22	70	2	—	—		
IV.	364	6	10	—	274	6	280	1	3	4	5	22	35	204	6	35	—	—	—		
V.	125	1	20	—	145	1	146	—	—	1	1	41	43	69	1	33	—	—	—		
VI.	88	—	6	—	94	—	94	1	—	—	—	25	26	53	—	15	—	—	—		
VII.	62	—	4	—	66	—	66	—	1	—	—	2	3	54	—	9	—	—	—		
Свега	2267	158	344	2	2611	160	2771	11	17	72	91	284	475	1592	134	532	16	22	—		
С в е р е -																					
I.	100	14	11	—	111	14	125	1	1	4	2	5	13	77	12	22	1	—	—		
II.	68	9	—	—	68	9	77	—	—	2	—	2	4	60	7	6	—	—	—		
III.	34	—	—	—	34	—	34	—	—	2	—	1	3	30	—	1	—	—	—		
IV.	13	—	2	—	15	—	15	—	—	—	—	1	1	11	—	3	—	—	—		
V.	9	—	—	—	9	—	9	—	1	1	—	—	2	6	—	1	—	—	—		
VI.	10	—	—	—	10	—	10	—	—	—	1	—	1	9	—	—	—	—	—		
VII.	5	—	—	—	5	—	5	—	—	—	—	—	—	5	—	—	—	—	—		
Свега	239	23	13	—	252	23	275	1	2	3	9	9	24	198	19	33	1	—	—		
С в е г и м н а з и ј е																					
I.	951	84	223	—	1174	84	1258	6	9	36	60	114	225	655	69	279	11	19	—		
II.	584	64	58	1	642	65	707	3	3	21	19	51	97	429	55	119	4	3	—		
III.	395	26	34	1	429	27	456	1	2	18	8	37	66	295	22	71	2	—	—		
IV.	277	6	12	—	289	6	295	1	3	4	5	23	36	215	6	38	—	—	—		
V.	134	1	20	—	154	1	155	—	1	2	1	41	45	75	1	34	—	—	—		
VI.	98	—	6	—	104	—	104	1	—	—	1	25	27	62	—	15	—	—	—		
VII.	67	—	4	—	71	—	71	—	1	—	—	2	3	59	—	9	—	—	—		
Свега	2506	181	157	2	2863	183	3046	12	19	81	94	293	499	1790	153	565	17	22	—		

Б			А					К				А				БРОЈ СВИЈУ		ПРОСЕЧНО ИМАО	
ИСПИТ			ПО УСПЕХУ					КОЈИ СВОЈЕ ИЗО-				ИЗОСТАНАКА		ЛЕ ЈЕДАН ЂАК		ИЗОСТАНАКА			
С В Е Г А			ОДЛИЧНИХ	ВРЛО ДОБРИХ	ДОБРИХ	СЛАБИХ	РЪАВИХ	НИСУ ИЗ-		ИЗ-		НЕИЗВИ-	ЊЕНИХ	ИЗВИЊЕ-	НИХ	НЕИЗВИ-	ЊЕНИХ	ИЗВИЊЕ-	НИХ
УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	С В Е Г А						УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА	УЧЕНИКА	УЧЕНИЦА								
з и ј с к е ш к о л е																			
854	67	921	—	—	—	—	—	855	—	788	—	10004	16950	11·71	21·51				
485	52	537	—	—	—	—	—	459	—	500	—	5901	13022	12·86	26·04				
335	24	359	—	—	—	—	—	299	—	337	—	3535	9121	11·82	27·06				
139	6	245	—	—	—	—	—	153	—	219	—	1761	9321	11·51	42·56				
102	1	103	—	—	—	—	—	81	—	97	—	1282	7125	15·83	73·46				
68	—	68	—	—	—	—	—	53	—	53	—	1198	2931	22·60	55·30				
63	—	63	—	—	—	—	—	59	—	64	—	1669	2704	28·20	42·25				
2146	150	2296	—	—	—	—	—	1959	—	2058	—	25350	61174	12·94	29·72				
а л н е ш к о л е																			
99	13	112	—	—	—	—	—	76	—	73	—	374	717	4·92	9·82				
66	7	73	—	—	—	—	—	40	—	34	—	155	489	3·87	14·38				
31	—	31	—	—	—	—	—	20	—	28	—	122	436	6·10	15·57				
14	—	14	—	—	—	—	—	15	—	11	—	385	345	25·67	31·36				
7	—	7	—	—	—	—	—	7	—	9	—	149	337	21·29	37·44				
9	—	9	—	—	—	—	—	10	—	10	—	120	520	12·00	52·00				
5	—	5	—	—	—	—	—	5	—	3	—	27	32	5·40	10·67				
231	20	251	—	—	—	—	—	173	—	168	—	1332	3276	7·70	17·12				
и р е а л к е																			
953	80	1033	—	—	—	—	—	931	—	861	—	10378	17667	11·15	20·52				
551	59	610	—	—	—	—	—	499	—	534	—	6056	13511	12·14	25·30				
366	24	390	—	—	—	—	—	319	—	365	—	3657	9557	11·47	26·18				
153	6	159	—	—	—	—	—	168	—	230	—	2146	9666	12·80	42·03				
109	1	110	—	—	—	—	—	88	—	106	—	1431	7462	16·26	50·40				
77	—	77	—	—	—	—	—	63	—	63	—	1318	3451	20·92	54·78				
68	—	68	—	—	—	—	—	67	—	64	—	1696	2736	26·50	40·84				
2377	170	2547	—	—	—	—	—	2132	—	2226	—	26682	64050	12·51	28·77				

(НАСТАВИТЕ СЕ).

ШКОЛЕ СРБА У УГАРСКОЈ И ХРВАТСКОЈ

ОД 1780. ДО 1800. ГОДИНЕ.

ОД

ПЕТРА ДЕСПОТОВИЋА

(Наставак)

II.

Литература.

Књиге, што су излазиле од 1740—1780. године, ограничавају се понајвише на потребе цркве и школе. Богословски правац а после ледено представљање тадашњих писаца, који су се служили руско-словенским језиком, није могло загрејати срца српског народа, који је те књиге читао. Ту лежи узрок и оној равнодушности, што је српски народ показује према тадашњој књижевности својој. Они, који су писали за српски народ, били су или свештеници, или су васпитавани у Русији, те код њих не видимо утицај са запада, где је тада натуралистичко философијање почело мах да узима. Тим нећемо да одричемо, да међу Србима онога времена није било слободнијих људи. Њих је за цело било; само што се они не осећаху довољно јаки, да за народ свој што напишу, а то поглавито с тога, што се натезало са тако-званим књижевним језиком и правописом. Ну, у овом времену појављује се један геније у народу српском, да делима својима књижевности српској да нов полет. Тај генаје био је Доситије Обрадовић. О њему пише Павле Шафарик, „да је то био у духовно-наравном погледу један од најплеменитијих људи, што проишађоше из крила народа српскога.“ Прозјман унутрашњим убеђењем, да је опредељење човечанско узвишено; одушевљен за истину, коју је љубио као прави јунак,

кога не могаху заплашити и од ње одвратити ни исходи безуспешнога истраживања, ни опасности с поља, ни ласкава примамљивања. Оплемењујући сам код себе дух и морал, он је свој народ далеко претекао, па је жудио да га ослободи од верига суровости и простоте, у које су га оковали били несрећно време и лукавство једне касте, која се увек бунила само за своја права. Стојећи одважно и постојано у борби против оне партије, која је тежила да овековечи систематичан ирационализам (неразумље), он је за циљ свога живота поставио просвету свога народа, и томе циљу он је непрестано и тежио“. (Šafařík, Geschichte der südslavischen Literatur, стр. 310.)

Ми овде нећемо да описујемо живот његов. Зна се, да је он пропутовао скоро све крајеве у којима живљаше народ српски. Његово оштроумље помагало му је, да прозре дух свога народа, а уједно да позна и све борбе и зле стране његове. Ну, он не беше само обичан посматрач, који у тишини изучава умне и душевне способности свога народа, — он беше и прави философ, који жудећи за оним што је племенито и узвишено, увек о томе размисљаше, како би народ српски сачувао од коначне пропасти. Умствујући о томе, он је стекао уверење, да се народ од пропадања може сачувати бољом наставом у школи, поуком у цркви и подесном литературом на народном језику.

То га је навело да постане књижевник српски. Ну, ко хоће друге да поучава, тај и сам мора да стече много знања и искуства. И заиста, Доситије је много учио и по разним школама и из разних књига, а путујући по свету, имао је прилике да стече и знања и искуства и поуке. Он је пропутовао: Грчку, Малу Азију, Влашку и Молдавију, многе руске провинције, Аустро-Угарску, Германију, Италију Француску, и Инглеску. Он је становао по најмањим селима у Далмацији и Албанији и по највећим и најлепшим варошима јевропским: Бечу; Паризу, Лондону, Мњецима и Дражђанима, Липисци Цариграду и т. д. Он је студирао у Грчкој и на немачким универзитетима у Липисци и Гетингену. Да проучи старе класике, научио је грчки и латински; а да се послужи литературом цивилизованих јевропских народа, научио је све модерне језике јевропске: талијански, немачки, француски, инглески и руски. Да проучи обичаје једног народа, на кога цивилизација не могоше никако да утиче, настанио се неко време у једном селу посред дивљега Арнаутлука, па је ту научио и говор тога народа, у намери да га боље проучи и позна. Тако спреман, ступа он пред народ српски и почиње га књигом да поучава.

Прва књига Доситијева „живот и прикљученија Димитрија Обрадовича, нареченога у калуђерству Доситија,“ која изађе из штампе 1783. године, електрисала је цео народ српски; она је пала као што студена росица пада, да после страшне запаре вегетацију пријатно расхлади и окрепи.

Ова мала књижица разликовала се у свему од осталих књижевних појава српских. Њом је показао Доситије, да се књиге могу писати и на српском народном језику и да за књижевност не треба тражити никакав измишљен књижеван језик,

који народ треба тек да изучава, као што су о томе судили други књижевници и учени Срби онога времена.

Овом књижицом унео је Доситије и нов правац у књижевност српску. Па као што мирис првих љубичица у пролеће свакога оживљује, тако су и његови, у тој књижици изложени погледи: о религији, народним злим навикама и обичајима, заинтересовали сваког Србина свежином и једрином својом. То је узрок, што је ту књигу, — осим неколицине мрачњака — поздравно цео народ српски; то је узрок што је народ српски са жудњом очекивао, да Доситије огласи какву нову књигу своју. И ако је Доситије у народу нашао тако топлог одзива, ипак је мало књижевника српских пошло за њим. Хладна сколастичка ученост већине српских аутора, не допушташе им, да спусте дурбин свој, да сиђу у народ. Шта више, учени и оштроумни Трлајић устаје десет година после тога са формалним предлогом, да Срби за књижевност своју прихвате свој „словенски“ језик. Није нам овде место да потанко излажемо његове разлоге, што их је изнео у своме чланку: увјешчаније, представљајушћеје Серблем причинопобудденија к присвојенију себје славјанскога јазика својега“ (види књигу: „Забавленије јединога љетнато утра, или удивленије јестаственим красотам. Во Вијење при благородном г. Стеване Новаковиће 1793. стр. 58—91). Ну, ипак ћемо напоменути да је Трлајић у тој књизи хтео да побије оно, што је Доситије у својим списима наводио, да препоручи српским писцима, да пишу за народ српским народним језиком. Он се истина у једној мањој белешци за то извињава, говорећи: „Аз чрез сије не говорју, јако ти зло дјелажут, иже просто пишут; ибо аз г. Обрадовича, јако преславнаго первопросвјетитеља рода мојега свачески почитају и

пред искреногорјашчим народољубјем јего благодарно благоговјеју; но дерзају опомјанути токмо, јако би добро и полезно било и славјански јазик наш присвојити нам, за јеже чрез него би и премудрост Сократа, и во веја тајни љубомудрија Лајбница и Канта вникнути мошчи; јеже тоју точностију и силоју чрез проста јазик, по мојему мњенију, творити не можем.“ (стр. 67.) Трлајић држи да се „простим“, народним језиком не може писати високоучено, и за то препоручује „славјански“ језик, који је потпун развијен, да се може упоредити са старим класичним језицима. Да је Трлајић био у заблуди, показало се тиме, што је народни језик ипак уведен у књижевност српску, те се данас на њему расправљају и природне науке и философија, што је Трлајић држао да се никако не може.

Остављајући умствовања Трлајића на страну, враћамо се поново Доситију. Њега народ зове „српским философом.“ У истини Доситије је био велики философ. Кујунџић, у својој „Философији Срба“, ставља га над Кантом, а поређује га са Волтером и Русоом, и ако се од оба двојице разликује у правцу мишљења.

На умни и културни развитак српскога народа утицаху од вајкада исток и запад. Доситије, познајући добро свој народ, образовао се и на истоку и на западу. Бистрог ума, племените душе, срцем пуним жарког родољубља, Доситије је, ступивши као књижевник пред народ српски, погодио и пут којим ће поћи, и начин писања, који је Србину био мио. Штета, што се на њега не угледаше и други књижевници српски.

У правцу слободоумног философисања, пошао је за Доситијем једино Мушкатиновић са своје две расправе о „празницима“ и „постовима.“

У правцу бољега образовања утицао је Доситије списима својима на цео народ српски, који је на темишварском сабору чинио многе предлоге, што се односише на боље школовање свештенства и народа. У том погледу, потпомагао је Доситија нарочито родољубиви Сава Текелија, који је како на сабору, тако и после сабора, за тим тежио, да се установи семинарија за српске свештенике, и да се нађу средства, како би српски народ могао синове своје што боље да образује. У то име написао је он и једну књижицу: „Једнога Арађанина начертаније основица за обученије србске дјеце у Араду уредити имјејушта. Арадском опшчеству поднешено (1798).“ Ту Сава износи практичан предлог, како би Арађани створили фонд за издржавање своје школе и за школовање оне одличне деце, која би морала ради науке да се на страну шаљу.

И оснивање српске гимназије у Карловцима, којом приликом један обичан српски занатлија даје све имање своје, да се та школа подигне, није без утицаја Доситијева писања.

Што се тиче народног језика, пошао је за Доситијем само медик Емануил Јанковић, који је на жалост врло млад умро (1792 год.).

На школској књижевности тог времена не види се утицај Доситија, а то с тога, што су инспектори школа, Вујановски и Мразовић, већ пре тога пошли другим правцем, који не могаху да оставе. Они су много утицали и на оне, који су за школу и школску омладину писали. А што се тиче језика, ту видимо, да они спадају у највеће поборнике руско-словенског језика, за који су обојица написали и ручне школске књиге.

Свакако у овом кратком периоду имамо и више писаца, и више штампаних књига.

Од писаца, које споменуемо у прошлом периоду, видимо и сад: Захарију Орфелина, Јована Рајића, који је у току ова ева деценија дао у штампу своја најважнија дела, Вујановског, Мразовића и још неке друге. У овом времену појављује се међу књижевницима српским Доситије, да наткрили висином својом све савременике своје. Крај њега можемо да споменемо Мушкатиновића, који је са пословицама народним почео да објављује благо наших народних умотворина, Глишу Трлајића, Саву Текелију, Еманујила Јанковића, Алексу Везилића, Вићентија Рајића и још неке друге.

Веома је знатно, што су у овом времену покренуте и новине српске. Ове су излазиле под насловом „Сербскаја Новина“ године 1791. и 92. (Митрополит Стратимировић препоручује их свештенству своје епархије циркуларом датираним 6. Септембра 1791. године). Године 1793. и 94. излазиле су новине под насловом „Славеносербскија Вједомости.“ Ко је те новине у Бечу покренуо, ко ли их уређивао, није до сада објашњено.

Српске књиге штампане су већином у Бечу код Курцбека, који је на то имао нарочиту привилегију. Ову штампарiju прекупио је 1791. године Стеван Новковић. Године 1795. продао ју је заједно са добивеним правом свеучилишту будимпештанском, те су од тада штампане српске књиге већином у Будиму „писменима краљевског свеучилишта.“ Осим тога постојала је српска штампарија и у Венецији, где су такође неке књиге штампане. Доситије и Еманујил Јанковић, штампали су књиге своје у Лајпцику; Доситије их после штампао у Бечу. Рајић је први део своје историје штампао у Петрограду.

То, што у српским крајевима не бејаше штампарије много је сметало разви-

јању српске књижевности. Што пак у средини српског народа не бејаше српске штампарије, криве су власти, које су отварање српске штампарије у коме месту посред српских крајева забрањивале. У том погледу, власти су руковођене чисто политичким разлозима. Да је било Срба, који су хтели да отворе штампарiju или у Новом Саду, или Карловцима или у Земуну, или у другом ком месту, показује нам молба, што су је због отварања српске штампарије, поднели тамшварском сабору 1790. године, Еманујило Јанковић из Н. Сада и Петар Стефановић из Земуна са својим другом Дамјаном Каулицјом из Новог Сада. За Јанковића се зна, да је свршио медицину, па је после нарочито изучавао штампарску вештину, да би само могао добити право на отварање штампарије. Ну, у тој жељи, нашла га је и смрт 1792. год.

Међутим и сам сабор тамшварски тражио је, да може народним прилозима отворити народну српску штампарiju. У следећем, ми ћемо изнети и саборско решење, и мишљење краљевског комесара и придворне комисије с погледом на тај предмет, па на послерад и највишу царску одлуку.

1. *Саборско решење.* „Кад би се сопствена илирско-влашка типографија у средини народа установила, то би се знатна корист задобила за тај фонд. (Разуме се народни фонд за просветне цели.) А има, као што је речено, сународника, који су обрели на себе узети, да се то подејствује и да сарамерно годишње прилоге за тај фонд учине. За сад има за такву типографију придворни типограф од Курцбек искључиву привилегију, која ће још неколико година трајати.

„У призрењу пак тога, што народ не само нужне школске и црквене књиге из Курцбекове типографије на рђавом папиру

и скупо куповати мора, него такође не може свагда колико треба добити, и ово због погрешака, које се у тим књигама налазе, особито пак што црквене књиге печатањем, од надгледања црквени достojника удаљеним, губе поверење, и за то смо принуђени исте из Русије набављати: то се усуђујемо Ваше Величанство препокорно молити, да се још за време те трајуће привилегије горенаведено предложено умотренију своје типографије с тим благоутробним завештањем дозволити изволи, да право тога народу искључиво остане. У коме би случају онда Архиепископска, и његове потчињене конзисторије дужност била, по мери околности и боље користи, с дотичућим се странама уговорити и под свевичајним одобрењем управљати. (види акта сабора тамишварскога стр. 27.)

2. *Мишљење саборскога комесара.* Сопствена штампарија одобрена је већ 4. Октобра 1752. године Митрополиту Ненадовићу у Карловцима под прописаном цензуром у Бечу, са даљом смотреношћу, да се свака књига мора обележити, да је за потребу „источне“ (православне) цркве. У исто време је прописано, да преступник подлежи оштрој казни. Још кад би се уз то пренео највиши надзор на славонску Генерал-команду, онда, против ове молбе не би постојале никакве сметње, нарочито, кад би се и са предузетником Курцбекове штампарије, коме рок још за пет година истиче, могло изравнање постићи.

3. *Мишљење придворне комисије.* Краљевско-угарска придворна канцеларија упозорава у тој ствари, да је „илирска“ (српска) штампарија до сада придржавана у Бечу пред очима двора, и то из разних политичких узрока, да би се тим лакше стало на пут свима опасним посљедицама, које би отуда могле произаћи

— Овој основаној примедби придружује се и придворни ратни Савет, а с њом се напоследак сложио и придворни канцелар. (Concertations-Protocoll од 1791. на немачком језику, још несаопштен.)

4. *Царско решење.* Дозвољава се, да установе типографију у средини својој, уз ону предострожност, на коју се Митрополит Ненадовић пре тога обвезао.

*

Ето, како су највиша места око двора Аустријског цара судила о молби народа српскога да му се дозволи подизање своје штампарије и после слободоумног Јозефинизма, и после чувеног сабора тамишварског: Какав ли је тај суд био пре сто година, кад је Митрополит Чарнојевић то исто тражио?

Ми смо овде у врло кратким потезима извели добитке у књижевности и утицај њен на школе за ова два деценија. Они, истина, не одговарају надама и очекивањима каквог одушевљенога Доситија, али они ипак нису ни тако малени и скромни, да их можемо призирати и омаловажавати.

III.

Тамишварски сабор и његови закључци за школе и просвету народа.

Од 1780. до 1800. године скупљао се српски народни сабор само два пута, и то 1780. године у Карловцима и 1790. године у Тамишвару. Први је био тако звани „изборни“ Сабор, на коме је народ изабрао Митрополита, на се одмах разишао не могавши да одлучује и о другим стварима својима. Други је био „расправан“ те је узео у претрес све потребе народне, доносећи о њима предлоге и закључке. Овај сабор спада међу најзнатније саборе српске у Угарској. Ми се овде нећемо обзирати на друга решења његова, но ћемо само узети у претрес оно, што

је он закључивао о школама и осталим установама што се односе на образовање омладине српске. Да би ово тачно извели, изнећемо прво све предлоге сабора, за тим мишљење краљевскога комесара подмаршала Шмитфелда, а после тога мишљење придворне комисије и напоследак сама решења царска. За ово, послужићемо се књигом: „Акта сабора народа српског у Темишвару године 1790. држаног и царска рјешења. У Земуну, печатао и издао И. К. Сопрон 1861.“, и концератационим протоколом, који смо нашли у архиви српско-православне општине сомборске. Протокол тај писан је немачким језиком а наслов је: „Concertations Protocoll von Jahre 1791. über die bei dem Anno 1690 zu Temesvar abgehaltenen Illyrischen National-Congress Gravamina und Postulata.“ У истом протоколу изведени су у кратко предлози саборски, за овим мишљење краљевског комесара, па онда мишљење придворне комисије (Votum Commissionis Aulicae.), После свега тога кратка решења царска. У поменутој књижици изведени су предлози сабора опширније а исто тако и решења царска. Мишљење кр. комесара и дворске комисије није до сада нигде саопштавано, а ми ћемо овде саопштити у верном преводу, избегавајући колико се може замршени званични стил у самом оригиналу. Напомињемо још и ово: да се у тим актима спомиње „илирски“ народ, „илирски“ језик, а ми смо свуда место илирски, узели српски; исто тако место израза „грчко, не сједињени“ (griechisch nicht unirt) употребљујемо назив „православни“, као што се то данас узима.

Ево, шта је све темишварски сабор за школе и просвету народа српског предлагао:

1. да се у свима крајевима где православни Срби живе уведу основне школе

са српским наставним језиком и ћириловим писменима.

а) предлог народног сабора¹⁾ за одржавање источно-православне цркве веома је нужно, да се одржи народни језик и да се употребљују она слова, којим су писане књиге за то нужне; с тога моли послушни клир и народ за највишу наредбу, да се по свима пределима, гдегод се налазе општине овога верозакона, у основне школе уведе и ту одржава народни језик (National-sprache) и писмена, што је при првој настави веома нужно.

б). Мишљење краљевог комесара. У срезовима војне Границе уведене су и онако тривијалне школе према потврђеној норми, те православно становништво, које ту живи измешано са католицима Граничарима, може с овима заједно децу своју слаати у нормалне немачке школе, где ће они да изуче немачко читање и писање, а после и све хришћанину нужне моралне поуке, што је за војни staleж, коме се она управо и посвећује особито важно, јер ће их то оспособити за ниже чинове и офицере у војсци. Њима у вршењу свога верозакона неће нико сметати, јер се за наставу вере старају вероучитељи, а то су свештеници једне и друге вероисповеди, који децу у верозакону одвојено, сваки за се настављају. Оним пак православним становницима, који не станују са католицима измешани, нека буде дозвољено подићи неколико српских школа, изузимајући при томе Хрватску.

С погледом на провинцијал Банатски, да остане онако, како то објављени систем у појединим својим тачкама прописује, наиме, да у сваком месту, православно становници имају свога свештеника, да буде и посебна православна тривијална школа. А на против, по оним местима,

¹⁾Прво одељење, тачка 4.

где посебна православна школа не постоји, да српски родитељи морају слати децу своју у немачку школу, где католици учитељи не ће смети децу српску због верозакона силити и кињити, јер ће се ова моћи са часа, када се католицима верозакон предавао буде, удалити из школе. Овом предохраном уклоњено би било све, што би народ кињило и узнемиравало.

Кад би се ово, ил' овоме слично уређење, увело и у Хрватској и свуда по Угарској, српски би народ ову највишу милост, као особиту благодот и наклоност са благодарним срцем саслушао, особито кад би се за тај случај још и свакој немачкој школи, ако учитељ не би знао српски, додао један приправник (препаранд) са каквом малом потпором. А по већим местима, кад би се поставио нарочити учитељ, да децу учи ћирилицом читати и писати. Овај би се могао плаћати у Граници из провентног фонда, а у провинцијалу из доместикалне (домаће) касе.

в). *Мишљење дворске комисије*, Ратни придворни Савет узима при решавању ове молбе само Граничара у обзир. Прост Граничар одређен је само за сталеж војника и земљорадника; с тога се морају с пута уклањати и сва средства, која би осујетила овај једини позив граничара. Придворни савет мисли, да се при двојакој намери културног и наставног унапређења граничарске омладине мора пазити и нужна градуација, по којој би ове личности, које показују особите таленте и које имају наклоност свештеничком сталежу, имале прилику да се за то и образују. Овоме се не сме сметати, но ово треба потпомагати. Ну, о томе говоре предлози другог одељења под 8. и 9. тачком, где се говори о установљењу семинарме и српских главних школа. Напротив, кад би се омладина у свима три-

вијалним школама настављала „*ћирилским језиком и писменима*“, она би то особито заволела, те би се могла одвратити од свога правога позива и свога војничког и земљорадничког одређења. С тога придворни ратни Савет не може пристати на то, да се по свима тривијалним школама уведе народни језик и народно писмо. На то изјављује краљевски комесар, да тим омладина не би изгубила вољу на немачки језик, јер би само овим могла долазити до нижих и виших официрских чинова; само тако могу долазити до већих и виших положаја. А како је у дужности свих официра, од првога до последњега, да обраћају сву пажњу своју на подизање немачких школа, то ће и она деца, која српску школу с врло добрим успехом сврше, врло радо и немачки језик хтети да науче, те се није бојати, да ће се немачком народном учитељу у Граници икад чиме нахудити.

Српска придворна канцаларија у споразуму са изаслаником угарске придворне канцаларије, придворним саветником Микочи-ем, признају, да се српска омладина треба да наставља крај немачког језика, који је у школама што већ постоје уведен, и у своме народном и језику и писму, јер се на томе језику код њих у цркви служи; њихове књиге пишу се тима писменима; они се тим писменима споразумевају, кад један другоме пишу. За то се овај језик мора сматрати уједно и за језик цркве, науке и саобраћаја (*lingua sacra, erudita et commercialis*). Са тим тростручним обзиром, заслужује тај језик да се и култивише.

Угарска и српска придворна канцаларије разлазе се у мишљењу од краљевског комесара само толико, да за ту установу жупанијске доместикалне касе не могу ништа дати, јер оне постоје за одржавање унутрашње сигурности и за плату

судског и магистратског особља, које постоји због те сигурности, осим тога и за друге унутрашње жупанијске потребе, а по потреби и за спољашњу сигурност. Ове касе не могу дакле на издржавање школа ништа давати. Како дакле за издржавање учитељских приправника нема нужног фонда, то обе канцеларије овоме мисле тим да доскоче, ако се црквеном певцу, који и онако уза сваку цркву постоји, даде нека маленост, за то, да место нарочитог учитељског приправника поучава српску децу у своме народном језику и писму. А оним школама, где има више разреда, да се један од учитеља приволе да уз малу графикацију, поред других школских предмета, наставља омладину српску у своме народном језику и писму. Придворни саветник Тиркенхајм, упозорава при том, да су природни нагони код народа, као што је овај, о коме се расправља, много јачи но дражи за добивањем нижих и виших официрских чинов. Ако би се у опште код Граничара отвориле народне школе, то ће и код најбоље ревноности официра да граничарска омладина походи немачке школе, ова (омладина) за те школе охладнети. По немеродавном мишљењу придворног ратног савета требало би по главнијим варошима црквене певце обвезати, да оној граничарској деци, која од пуковске команде њима упућена буду, бесплатно предају српски језик и писме. О овоме изражавају се угарска и српска придвора канцеларија: да се црквеним певцима ова теретна обавеза не може натоварити без неког поклона или какве мале потпоре.

г. *Царско решење*, Пошто је језик и начин писања у тога народа уједно и језик цркве, науке и саобраћаја, то из свата три разлога заслужује он да се и образује. С тога, нека у свакој парохији црквени певац, који тај језик и онако

мора знати, место каквог нарочитог приправника, који би имао да се погоди, предаје уз врло умерену плату српски језик и писме. А по оним местима, где има вишеразредних школа, нека се приволи један од учитеља, да поред других школских предмета наставља омладину у народном језику и писменима, такође уз умерену цену.

*

2. Међу посебним молбама, што су том сабору поднесене, находи се и молба свих граничарских посланика:

да се свуда у Граници уведу школе, у којима би се српска омладина у свом матерњем језику настављала, а уједно, да се у тим школама негује и ћирилица, као српско писме.

Предлог народног сабора. ¹⁾ Још 1786. године изишао је за Провинцијал највиши указ, који је и наново потврђен, да, при подизању народни месни школа, — у колико општине не би могле да подмире сав трошак. — имају у помоћ притицати земљедрици. Будући да у војеној крајини, земљодрице, (спахије) заступају пукови (регimente), то сабор најпокорније моли, да се милостиво нареди, да, у Граници, исто тако као и у Провинцијалу, српска омладина добије народна заведења што су јој нужна за прво образовање њено.

б. *Мишљење краљевског комесара*. Кад би се у сваком граничарском срезу поставио крај сваке нормалне школе по један приправник или српски учитељ на трошак провентног фонда, као што је то предложено под бр. 4 и 14. првог одељка, то би се довољно постарало за прву наставу народне омладине, да се ова за свештенички чин припреми и у црквени језик уведе. — У осталом могло би се већим општинама дозволити, да о своме трошку,

¹⁾ Треће одељење, Број 1. и С.

а под надзором школске комисије, која постоји, издржавају српске школе, јер се тиме образују наравствени људи.

в. *Мишљење дворске комисије.* Тај предмет је тачком 4. и 14. првог одељка, потпуно исцрпен; а ова комисија има к томе још само то да дода, да се у оним (српским) школама, треба крај народнога још и немачки језик да изучава, а то с тога, што је а) тај језик у војној Крајини при данашњем уставу њеном нуждан, и што он б) условљава успех цивилизације народне; в) што је за саобраћај нуждан и г) што српска придворна места и земаљске комисије и онако немачки своје послове воде, те и свештенство мора немачки да зна.

При томе придворни ратни савет поново напоменути мора, да приходи у граници, или тако звани провентни фонд, састављају ратну касу, из које се на ту цел не може ништа давати.

Царско решење. Упућује на 4. и 14. тачку првог одељка, где је то већ у начелу решено.

*

3. *Да се по оним варошима, у којима се из варошке благајне плаћају католички свештеници учитељи и певци, исто тако плаћају и српски свештеници, учитељи и певци.*

а. *Предлог народног сабора* ¹⁾ Будући да по свим слободним краљевим варошима, варошицама, на и неким селима општинску касу саставља порез, што се разрезује на све становнике. Како из те касе примају своју плату римокатолички и унијатски пароси, певци, учитељи и црквењаци, то сабор моли: да се и српским паросима, учитељима и црквењацима из општинске касе даје плата у размери ра-

зрезаног приреза, јер се тај прирез општински разрезује на све становнике једног места, без разлике верозакона.

Мишљење краљевског комесара. У колико по слободним и краљевским варошима католичко свештенство из домаће касе прима своје приходе без нарочитог приреза на католике, право је, да се то исто право даде и православнима, нарочито у слободним и краљевим варошима Новом Саду, Сомбору и Темишвару, где је број православних становника или већи, или је раван броју католика, тим пре, што су домаће касе по тим варошима тако богате, да се због тога не би морали нови прирези разрезивати.

Да је ово оправдано, показује довољно то, што православно свештенство исто тако као и католичко, учи народ истини и дужностима према религији и што већ по позиву своје мора да утиче на мисли и нарави својих парохијана, тако, како то иште благо државе. С тога је законом сваки православно свештеник подарен сесијом земље, или, где му се то није могло дати, то му се накнадило извесном сумом у новцу из домаће или из провентне касе.

Друкче стоји са српским школама. Пошто свима становницима без разлике на вероисповед, од воље стоји, да децу своју шаљу у немачке школе, да онде добивају нужно образовање и морално васпитавање, то није право да се отуда издржавају и српске школе, од којих нити Немац, нити други који народњак (Nationalist) има какве користи. А све што би се за бољак српског народа за неговање језика, и припрему омладине за свештенички сталеж учинити могло, учињено је већ у тачци 4. првога одељка.

¹⁾ Прво одељење, тачка 14.

(Наставиће се)